

HÍD

**Irodalom
művészet
társadalom-
tudomány**

2

2

1973

FEBRUAR

HÍD
IRODALMI
MŰVÉSZETI
ÉS
TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT
ALAPÍTÁSI ÉV: 1934
XXXVI. ÉVFOLYAM

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG:
ÁCS KÁROLY
(FŐ- ES FELELŐS SZERKESZTŐ)
BORI IMRE
MAJOR NÁNDOR
VUKOVICS GÉZA

TECHNIKAI SZERKESZTŐ:
KAPITÁNY LÁSZLÓ

TARTALOMMUTATÓ

135	BRANIMIR SCEPANOVIC AZ A MÁSIK IDŐ
152	SZUGYI ZOLTÁN SÉTÁLÓ EMLÉKMŰVEK
155	VASILE REBREANU A FEHÉR CIGÁNYLÁNY

173	MOLCER MÁTYÁS SONATA CANONICA
179	FÜLÖP GÁBOR VERSEI
182	SIKLÓS ISTVÁN VILÁG VILÁGOSSÁGA MÖGÖTTEM
190	MAGYAR ZOLTÁN KÖR

197	TÜSKÉS TIBOR A SÜRÍTÉS HATÁRAI
204	KANTOR LAJOS VASILE REBREANU KÖVETKEZETES KÖVETKEZETLENSÉGE

209	Dr. BURÁNY BÉLA AKIRÓL FALUT NEVEZTEK EL
-----	---

229	VARGA GÉZA PARÓDIÁI
-----	---------------------

243	MIROSLAV PEČUJLIĆ A SZOCIALIZMUS, A TUDOMÁNYOS- TECHNOLÓGIAI FORRADALOM ÉS AZ ÖNIGAZGATÁS
-----	--

*Képzőművészeti
mellékletünk:
Magyar Zoltán rajzai*

mai próza

az a másik idő

BRANIMIR ŠĆEPANOVIĆ

1.

Semmi sem vonzott a lappangó éjszakába, melyet már az utolsó villamos is elhagyott: majdhogy búcsút nem intettem neki, amint zajtalanul távolodott, szinte élőlényképpen törpült bele az alacsony borulásba. Önfeledt mozdulatom azonban hirtelen félbeszakadt: mintha láng csapott volna az arcomba. Egyetlen gondolat nélkül álltam ott, s időbe telt, amíg felocsúdtam: a hirtelen támadt szél hulláma . . .

Vigasztalanul hajlongtak a terebélyes hársfák, nyöszörögtek, mint korbácsolt némberek, letépett leveleik felcsapódtak, rézsárgán kavarogtak a gyér világításban, aztán, mint rémült madarak, ellepték a hajlott háztetőket.

A váratlan neszezésben nyilván az egyedüllét válthatta ki bennem: hogy kerültem én ide, éjfél tájban, az alvó városnak erre az igénytelen peremére? Mivel nem tartottam valószínűnek azt, hogy hazafelé menet eltévedtem, sem azt, hogy a szándékot, mely idejuttatott, egyszeriben kitörülte emlékezetemből az ismét támadt szél, jelenlétemet végül is indokolatlannak véltem az enyhe kanyarú, sötét utcában: a csaknem egyforma homlokzatú házak, a takaros kis kertek, a nyesett sövénybokrokkal váltakozó vasrács kerítések mire sem emlékeztettek. De hogy megszokta szemem a sötétséget, korántsem ösztönösen kémleltem körül, valami sajátos jelenség után kutatva, ami fényt derítene valamelyest idejutásom rejtelmére.

Figyelmemet végül is egy látszatra jelentéktelen mozzanat ragadta meg, egy árva falevél, amint rézsárgán lebeg a magasban, majd hirtelen megfűgg fölöttem, minthogyha a tekintetem állította volna meg. De nem: lekapom róla a szemem, nem mozdul: mint egy fényfolt, mint kivágott gyerekrajz — csak áll vesztegen, mintegy fölém ragasztva, a levegőben. A jelek szerint elállt tehát a szél, mozdulatlan minden: a hársak lombja rezzenetlen, szenttelenül hallgat, az utcai lámpák gyér lángja szinte fuldokol az éjszaka híg kátrányában.

Mintha bennem is megállt volna valami. Nem tudhattam, hogy mi lehet az, de a hirtelen beállt és hovatovább mélyülő csendben, amely még a lehetőségét is kizárta a tényleges nesznek, egyszeriben olyan érzésem támadt, hogy moccani sem tudnék, nemhogy olyan valamit tenni, ami meggyőzhetne: végül is meg fogom tudni fejteni a kényszerű várakozásnak ezt a feszült pillanatát. Ekkor toronyóra kondult valahol: lassan, rekedten vert. Az alig hallható hang mintha mérhetetlen messzeségből jönne, egy elmerült időből. Arccal egy földszintes ház homlokzatával, úgy éreztem, minthogyha álomban meredne rám a három más-más ablak, alvó állapot nyitott szemeként — könyörtelenül.

Egyszer csak váratlanul kigyúlt a középső; keskeny keretében álló nő körvonala. Nyugodt arc, szinte kifejezéstelen, semmi nyoma rajta a meglepetésnek, hogy ott lát. Én meg csak néztem, önfeledten, mozdulatlanul, anélkül, hogy felmerült volna bennem: vajon a tettenértségre szegyen-e cövekel-e az idegen ház elé vagy valami homályos bűvölet, a nő fakó ikonképhez hasonló, légies jelenségéé. Ekkor megszólalt: — Régóta várak, Simon... Kiléptem az árnyékból s közelebb húzódtam. Karnyújtásnyira. Tisztán láthatta arcomat, meggyőződhetett róla, hogy nem Simon vagyok. De meglepődés helyett nyugalmas sugárzó hangon szólt: — Mért nem jössz be?

Húszéves lévén, a felszólítás izgalmas lehetőségei sokkal jobban vonzottak, mintsem hogy tartózkodóvá és tapintatosá tehesen egy ismeretlen idegen neve. Az ürügy különben is nyilvánvaló, csak azért folyomodik hozzá, hogy az illendőség vagy annak látszata árán szégyentelenül elégítthesse ki a vágyát. És ez számomra is megkönnyítette, hogy felülke-rekedjem a találkozások első perceiben rendszerint lámpalázzal vegyest jelentkező szorongáson.

Bódító illat fogadott, amint beléptem. Lebontott hajáé. Inkább szoktató mint hivalkodó hangulattal és a nő félig kitakart idomaival egyszerre barátkoztató, amint kissé előre hajoltan, mozdulatlanul állt a fényben, vállra omló hajjal. Percekig szótlanul meredtünk egymásra. Épp arra gondoltam, ha megszólalnék, talán csökkenne köztünk a távolság, amikor teljesen fesztelenül, lassú léptekkel elindult felém.

Fesztelen közeledése ezekben a leegyszerűsödött pillanatokban váratlan nyugalommal töltött el: természetesnek, szinte ismerősnek hatott minden, mintegy ismétlődésekképpen valaminek, ami ugyanígy zajlott le valamikor ebben a helyiségben. És ennek ellenére felébredt bennem a kíváncsiság: vajon mi lehet a neve? — de mire megszólaltam volna, karja rám kulcsolódott, ajka lélegzetállító csókba forrt ajkamon, ösztönösen érezvén, hogy minden kiejtett szó megtörné a kimondhatatlant, az érzék-szerveink közt megfoghatatlanul létrejött egyensúlyt.

Reszketett, mintha csakugyan régóta várt volna, ölelése azonban nem jelentett különösebb élményt a számomra, aligha nyújtott mást, különbet, mint amiben már részesültem addigi szerelmeim karjaiban. Annál kevésbé értettem, miért rémlik mégis, kifürkészhetetlenül, fenyegetőnek abban a pillanatban a csókja.

— Hogy hívnak? — szólaltam meg végül is.

Elhúzódott tőlem, és szeme, amint rám nyitotta, hirtelen elborult, s könnyek futották el a finom metszésű arcot, vonásait valami tüneményes szépség lengte be. — Simon, hát elfelejtetted a te Katalinodat? —

mondta fájdalomtól elcsukló hangon. Ez megörült, döbbsentem meg, csakugyan összetévesztett a Simonjával.

Lopva körülméltem: a divatjamúlt bútorral szűfolt szoba inkább fokozta szorongásomat, semmint hogy bátorságra kapasson, hogy hátat fordítva, magyarázkodás nélkül távozzam. Mi sem gátolt ebbéli szándékomban, s én mégsem tettem egyetlen lépést sem. És amikor rá akartam gyűjtani, az üngyűjtő kiesett a kezemből, és begurult a karosszék alá. Mindez arra vallott, hogy erőt vett rajtam a félelem; jobb, ha kerülöm a tekintetét, mert még meglátja a szememben. — Simon... — hallottam közelebről a suttogó hangot. — Nem vagyok Simon — mondtam szándékosan kurtán.

Arca elborult, könnyei egyszeriben elapadtak. Fűrészőn meredt rám, minthogyha, nagyon messziről, valami jelet, árulkodó vonást akarna felfedezni rajtam, ami meggyőzhetné, hogy mégsem tévedett. Mind lestem e vizsgálódás eredményét, holott jól tudtam, nem fogok tudni többé ellenállni. És valóban, a gyávaság sem leplezhette tovább érzelmemet: arcom önkéntelenül mosolyra húzódott.

Talán épp ez a mosoly mentett meg: mielőtt letűnt az ajkamról, hirtelen ráeszmélhetett, hogy mégsem azonos a Simonéval, és felsikoltott. De ez az alig hallható sikoltás olyan döbbenetes visszhangot keltett bennem, ami elől — úgy éreztem — nincs többé menekvés. Hiába is futottam rémült futamodással az utcából, a kihalt éjszakából, mely alig észlelhető derengéssel már elvonulni látszott a város összebújt tetői fölött.

Virradt. Hatvannyolc október 17 hajnalodott.

2.

Későn ébredtem. Dél tájban. Szakadt az eső: az ablak hályogos üvegablakain elmsódottan, megtörten ködlött be a külvilág. Álom utáni ocsúdozásban, amint heverésztem, hangok szüremlettek csendes tűnődésemben a teraszról: Julia néni beszélgetett a szomszéd Nagynéval. Ha jobban odafigyelek, talán azt is hallhattam volna, hogy miről diskurálnak. De nem érdekelt. Az eső egyhangú morajlása álmosítóan hatott; s hogy szemem lecsukódott, igyekeztem véget vetni iménti tűnődésemnek.

És váratlanul épp akkor merült fel bennem a múlt éjszaka. Emléke árnyként suhant át a tudatomon, de különösnek tetszett, hogy eközben semmit sem éreztem; mindaz, ami történt, valahogy idegennek és oly távolinak tűnt, mintha mással esett volna meg. Ez arra vall, hogy a mozzanataiban nem is mindennapi élmény nyomot sem hagyott bennem; a lány, akinek a véletlen szeszélye folytán nagyon valószínűen egy férfi hasonmásaként ismertem meg a csókját, máris jelentéktelen emlékfoszlánnyá halványodott bennem.

— Nos, jobban érzed magad? — nyitott be Júlia néni; ápolt galambősz hajjal keretezett arca csaknem szenvtelennek tetszett. Pedig azt hittem, kíváncsian várja, hogy elmondjam, hol töltöttem az éjszakát. Hallgatásomra fölém hajolt: — Fölkelhetnél. Olja hamarosan itt lesz.

Olja — akkori szerelmem — minden vasárnap nálunk ebédelt. Júlia néni szertartásszerűen készült az ünnepi ebédre, s az utóbbi időben sohasem mulasztotta el a fogások és az ital kialakult felszolgálási rendjébe iktatni az egybekelésünkre vonatkozó megjegyzéseit. A nyomon követő beszélgetés főleg Olját érintette kellemesen, különösebben engem sem

zavart ugyan, de aznap semmi kedvem nem volt, hogy részt vegyek az ismert szertartásban.

Az eső már elállt. Az ereszek még cseperegtek ugyan és egyenetlen hangon kotyogdáltak a csatornák. A szomszédság, ünneplőben, szapora léptekkel indult a belváros felé, ahol legfeljebb csak az történt, hogy az októberi nap egyszerűen pazarul ontotta sugarát a nedves járdákra. A tág tér fénybe borultán fogadta mosolyába az antennás tetőket, a fölötük áthúzó madarakat, de különben minden jel arra vallott, hogy a tékozló ragyogásra aligha is figyelt fel valaki a saját dolgaival bíbelődő járókelők közül.

Miletié szobra körül a csoportba verődött katonák egykedvűen ropogtatták a sült tökmagot, miközben éhes tekintetük reménytelenül eredt az idegen lányok után, amint tovasuhantak, de mielőtt szemükbe véshették volna őket, belevesztek a kavargó sokaságba, hogy végképp eltűnjenek vágyálmuk világából. Már csak a nyomukban lengő parfüm foszlánya után szippanthattak, és még vigasztalanabban rágcsálták a tökmagot.

Valahogy az volt az érzésem, hogy a sétáló lányok közt esetleg Katalint is megpillanthatom. Ha vágy lett volna, és nem előérzet csupán, haladéktalanul sarkon fordulok, és felkeresem őt otthonában. De rövidesen azután, minden elfogadható ok és indok nélkül, a kíváncsiság legteljesebb hiánya ellenére is, megszólalt bennem egy unszó hang: Menj, de azonnal!

A székesegyház előtt álltam, égő cigarettával a kezemben, s a tenyereket, éreztem, kiveri a verejték: ekkor már sejtettem, hogy végül is engedni fogok a hangnak. Ha nem keresem fel, tűnődtem, úgy hatna az egész, mintha olyan fontosságot tulajdonítanék az esetnek, amit meg sem érdemel, vagy ami még rosszabb, akár gyávasággal is vádolhatnám magamat. Mindenesetre nevetséges is, enyhén szólva, egy jelentéktelen döntés miatt megjárnom a kísértés tisztítóüzét... És már indultam is a külváros felé.

Nem siettem. Nem voltam sem ideges, sem türelmetlen. És mégis: amikor messziről felismertem a sárga lombú hársfasort, érthetetlen szorongás foghatott el, nyilván azért, mert még mindig elállhattam volna okatlan szándékomtól.

A sarkon felpillantottam: Petőfi utca. A kitárt ablakok az éjjel csakugyan rejtelmes, most azonban egyhangú homlokzatú házakból ételszagot, elcsépelte keringők dallamát és beszélgetés foszlányait lehelték a napos vasárnap délutánba. A 47-es rozoga ház előtt kisfiú focizgatott; egy darabig néztem, milyen sutácskán rugdalja a gumilabdáját, aztán becsöngettem.

Középkorú asszony nyitott kaput. Sárga cicruhája mögül kopaszodó férfifej kandikált felém; bozontos szemöldöke meglepően vágott a gyér frizúrához. A helyzetkép rögtön elárulta: ritkán fogadhatnak látogatókat.

Mikor megmondtam, kit keresek, a férfi felvonta bal szemöldökét, az asszony szeme meg sem rebbent: — Itt, kérem, nem lakik Katalin nevű lány. — Nem oktanul röstellik a lányukat, mosolyodtam el tartózkodóan: — Beszédem volna vele. Az asszony széttárta karját: — Mondtam már, hogy rossz helyen jár. — Lehet, hogy igen, de akkor is: nagyon kérem, szóljon neki... Amint húzta be előttem a kaput, legszívesebben közbevettem volna a lábam, hogy meggátoljam.

Buta helyzet, jobb, ha eloldalgok innét, gondoltam. De abban a pillanatban már nyílt is a kapu, s a szemöldök két bozótja egymást érte: — Hordja el magát, mert rendőrt hívok... Talán el is mentem volna, ha — szerencsétlenségemre — nem látom arcukon a sajnálkozással és megvetéssel vegyes óvatosság bizonyos jelét. Viselkedésük merőben furcsa: mintha én hazudtam volna, és nem ők. — Itt voltam nála tegnap este. — Észnél van maga? Se nekem, sem a feleségemnek nem volt látogatója. — Katalin kisasszony vendége voltam. — A mi házunkban? — Engedelmet, de igen. — Hogy merészel ilyet mondani?! Ez tisztességes ház — csattant fel az asszony. — Ne haragudjék, asszonyom, ha tudom, hogy ilyen tisztességes, már korábban is felkerestem volna!

A férfi markolta a kilincset, és nem tágitott. Mire én gúnyos mosollyal: — Ha óhajtja, tisztességes bizonyítékkal is szolgálhatok a tisztességes háznak... A kéz levált a kilincsről, mintegy ütésre készen, s hogy felszegte fejét, megvető grimasz tűnt fel a férfi szája körül: talán az elfojtott dühé, hogy leköpjön.

De amint esetelni kezdtem a színhelyet, elképedtek, szemük elborult. Ez csak pezsdítette kaján kedvemet: faragványos székek, kerek asztal, megfakult képek, gobelinek, olcsó dísz tárgyak, vázák, részleteztem, helyük és számuk pontos megjelölésével. A legapróbb részletekre: a szőnyeg, az ágyterítő, a plussfüggöny színére is kitértem. Miután szótlánul összenéztek, lesunyt tekintetük, úgy véltem, ha kétségbeesésre nem is, de tanácsstalanságra vall. Magam is meglepődtem, hogyan jegyezhettem meg az este ezeket a jellegzetes apróságokat, hiszen aligha érdekelhettek Katalin igézetében. Az asszony megbökte a férjét: — Az ég szerelmére, csinálj már valamit!... A férfi azonban nem mozdult.

Kajánságomba most már némi szadizmus is vegyült: — Hanem eltávolíthatnák azt az éktelen foltot a falról a vitrin fölött... A férfi tekintete szinte kérlelt, én meg annál bizalmasabban folytattam: — A kályha egyik csempéje, a felső harmadik sorban, csorba, igazán kicsírélhetné. — Az asszony odasúgta: — El is emelhetett valamit... — Ellenkezőleg, asszonyom: a karosszék alatt, az ajtótól balra, egy öngyújtó hever: az az enyém. Ha tüstént vissza nem adja, rendőrt hívok.

Bekocogott. Mi utána. Hamarosan ott álltunk a szoba közepén, együtt lélegezve a hervadt virágcsokor nekem sem ismeretlen illatát: olyan volt, mint Katalin hajáé. Miközben idegesen törülgette ruhája elejébe a tenyerét, az asszony suttogva fordult a férjéhez: — Ha csakugyan itt az az öngyújtó, bele is örülök... A férfi térdre ereszkedett. Szánalmasan hatott, amint négykézláb kereste, s amikor felegyenesedett, elveszetten meredt a tenyerében pihenő öngyújtóra. Azt hittem, nyomban elsírja magát. De erőt vett könnyein. Majd elmosolyodott: — Erre dukál egy kis áldomás, igaz? — Benne vagyok — mondtam —, de csak Katalin társaságában. — Az asszony kiment a konyhába, a férfi hebegve mentegetőzött: — Ne tréfáljon, valóban nem ismerjük Katalint! Egy szót sem értünk az egészből. — Undor fogott el, fölmarkoltam az öngyújtót, és rohanvást ki a friss levegőre.

A tócsákba hullt falevelek megtapadtak a cipőm talpán, de voltak, amelyek már szárazon zizzentek a léptemre a lombon átszűrő nap-sugártól imbolygó foltokon, alig észlelhető pára lebegett a járdán, gyéren, tétován, amint ritkult és beleveszett a délutáni napsütésbe.

Júlia néni figyelmesen hallgatta elbeszélésemet; se kérdést, se megjegyzést nem vetve közbe, csak bólintott olykor helyeslően vagy csodálkozása jeléül. Végül így szólt: — Ostoba mese az egész. — Valóban így volt. — Nem — legyintett, s elkomorodott. — Ha nem hiszed, nem fontos! — De igenis fontos: az igazság mindig másképp fest, mi értelme hazudoznod! . . . Elmosolyodtam: — Te csak jobban tudod, hogy hol jártam, és mi történt velem. — Persze, hogy jobban. Rosszul voltál; az ágyadnál virrasztottam át az éjszakát.

Nem ösmertem rá. Megsértődhetett, mert megszőktem az ünnepi ebéd elől. Vagy megbeszélhette Oljával, meg sem várta, hogy megjöjjenek, s most újabb fortélyhoz folyamodik? Így akarja kipuhatolni, nem bocsátkoztam-e, mint rendesen, valami újabb malacságba, ahogy a kilengéseimet becézték. Nem valószínű. Az engesztelhetetlen komolyság mást mond a szemében.

— És a helyiség, amiről pontosan beszámoltam? . . . Felállt: — Csak nem azt akarod mondani, hogy ma is ott jártál? — De igen, ott jártam. Utána is nézhetsz, ha akarsz: Petőfi u. 47.

Jó ideig szótlán maradt. Kínos lehet neki: bizonyítékom van rá, hogy hazudott, s most röstelli. De hangja még határozottabban csendült: — Nézz te utána! Nagyné is itt volt az ágyadnál, egész éjjel. Az ám, menj át, és köszönd meg neki! Pejaković doktor is volt itt. Ha kell, legalább szakszerűen megvilágítja majd azt az ostoba álmodat is!

Megdöbentem: ez volna hát az én jóságos, az én rajongott Júlia néni? Lassan rágyújtottam. Majd ahelyett, hogy magamba szálltam volna, dacos karnyújtással arca elé lobbantottam az öngyújtómat, ha el nem kapja a fejét, a hajába kap a láng: — És ez, ez is álom?! — harsogtam. Megfordult, és átvonult nesztelenül a szobájába. Szinte magam előtt láttam: ül az ágya szélén és sírdogál. De nem hallottam. Egyszeriben értelmetlennek éreztem az egészet: bármit is tennem — ostobaság.

Végül csak nem állhattam meg: felhívtam Nagynét, majd az orvost is. Sajnos, egybehangzóan vallották Júlia néni igazát, és természetesen kifejezésre juttatták afölötti csodálkozásukat is, hogy én egy ilyen kétségtelen tényre keresek bizonyítékot, alighogy jobban lettem. Azt persze nem sejtették, hogy bennem micsoda törés állt be egyszerű szavaik nyomán: magamba roskadtan csak bámultam a zöld gobelin naivan körvonalazott figuráira, és csak a telefon makacs, bántó berregése zökkenett ki a teljes távollét állapotából. S amint nyúltam a kagylóért: hátha Katalin! De csak a bűgő hang volt. Esküdni mertem volna, hogy bontás előtt tisztán hallottam a visszafojtott lélegzetet, mintha sóhajtott volna valaki, és aligha szabadulhattam volna csodaváró feltevésemtől, jóllehet Katalin sem a nevemet, sem a címemet nem tudhatja, ha zokogást nem hallok a szomszéd szobából.

Igazában amolyan nyűszítő hangokat hallottam, mint a kivert kiskutyá. S ha el-elnémult, tudtam, erőt gyűjt, hogy a következő pillanatban meggyőzőbb zokogásba törjön ki, s ily módon eszméltesen, milyen mélységesen megbántottam, vagy hogy valóban könnyek közt fuldokoljon. Mit bánom én! Azok után, amit velem művelt, tőlem akár meg is fuldokolhat. S ekkor, mintegy dacos válaszul, ismét felzokogott, de valahogy szokatlanul mélyről fakadó hangon. Nem bírtam tovább: sajnálattal ve-

gyes kajánság fogott el: szép szóval, vagy valami gonosz tréfával, de elhallgattatom. Halkan nyitottam az ajtót, mérlegem egy pillanat alatt a gonoszság felé billent: azt hazudom neki, hogy épp most telefonált Nagyné és az orvos, és bevallották, hogy fogalmuk sincs, hol töltöttem az éjszakát.

De engem ért kínos meglepetés: Júlia néni nem sírt. Ült az ágyán az ablakánál, és olvasott, egy kék kötésű regényt, ajka körül mosoly lebegett, a sárgult lapokon zajló cselekmény tükörvisszfényeként. Főlnézett, harag nélkül függesztette rám a tekintetét, s aztán visszamerült a cselekmény ki tudja, milyen sodrába. — Nem sírtál? — Jól is néznék ki, ha minden hazugság miatt sírnék. — Esküszöm, sirást hallottam, — mondtam. Becsukta a könyvet és felcacagott: — Ejnye, fiacskám, úgy látom, nagyon viszket ma rajtad az a nadrág.

Hallgattam. Végképp tanácstalanul: valóban, mi van ma velem: az ébrenlétnék valami fondor és fenyegető válfaja lopta be magát az életembe, vagy kifürkészhetetlen okoknál fogva merülök egy másik időbe, amire korántsem hagyatkozhatom bizalommal.

Nem is akartam: rohanvást indultam a Petőfi utca felé, lóhalálában érkeztem oda, ahol a kisiút hagytam; ott állt most is. Nem álombeli tartozék tehát. Kópésan rám mosolygott, mintha felösmert volna. — Hogy hívnak? — kérdeztem minden eshetőségre. — Petkónak — mondta mosolyogva, és nagyot rúgott a labdába. Petko, mondtam hangosan, hogy megjegyezzem a kis kópé nevét, mivel létezése és vitathatatlan ottléte egyszeriben roppant jelentőséget nyert a szememben. Ziháltam még a rohanástól, de becsengettem: a 47-be. Ugyanaz az asszony nyitott kaput, rémült kiáltással: — Már megint? ... Megkönnyebbültem: valóság volt mégis minden.

Megkértem, írjon nekem pár soros nyilatkozatot arról, ami látogatásomkor történt a házban. Hallani sem akart róla: — Valami aljasságon töri a fejét. A férjem sincs itthon, elment, feljeleni magát. — Magam teszok feljelentést saját magam ellen — mondtam —, bármit megteszek, amit kíván, csak tegye meg nekem ezt a kis szívességet. — És békében hagy bennünket, ha megírom? ... Esküdöztem, hogy igen, még Júlia néni életére is.

Hamiskásan elmosolyodott, és apró betűkkel ezt írta: „Ma, 1968. okt. 17.-én, elrontotta az ebédünket. Valami Katalin nevű lotyót keresett. Persze sem én, sem a férjem, a becsületes nyugalmazott vasutas, nem ismerünk holmi alvilági ribancokat. Igaz az, hogy tüzetesen leírta a szobánkat és hogy a karosszék alatt megtalálta az öngyújtóját, — hogy gyújtaná föl a lángja! De túljártam az eszén: mindennek megváltoztattam a helyét, átrámoltam a bútorokat, a karosszéket meg holnap eladom, áron alul ... Az azonban rejtély marad, hogyan és miért ugrott be hozzánk, éjnek idején, mint egy vámpír, a mi becsületes házunkba. Talán majd erre is fény derül a bíróságon. Azért is adom ezt a nyilatkozatot. Angela Gostuški, volt tisztviselő. Petőfi utca 47.”

Rohantam haza, hogy mielőbb az orra elé dugjam Júlia néninek az irományt, ha már meghibbant szegény. Ekkor azonban, mintegy válaszul a tudatom küszöbéig hatolt kérdésre, újabb kérdés derengett fel bennem: mi értelme ennek az oktalan kísérletnek, hogy bizonygatni akarok itt mindenáron másnak, bárkinek is, rejtelmes esetemre vonatkozóan?

Üres virágosbolt előtt vesztegeltem, s amint szívtam magamba a tüdőt tágitó friss levegőt, ellenállhatatlanul jutottam el a felismerésig, hogy mindaz, ami már eddig is zavarokat keltett az életemben, egyes-egyedül az én ügyem, csakis az én titkom lehet, saját magamnak kell tehát fényt deríteni rejtelmes homályára, végső fokon magamban kell felkutatnom, ha egyáltalán létezik, annak bonyolult eredőit.

Voltaképpen elszántságom pillanatához érkeztem el ekkor: nem fogok róla többé vallani, tanácsot sem fogadok el többé senkitől, sem segítséget. Persze akkor még korántsem voltam tudatában annak, hogy egy ilyen elhatározással elejét veszem egyszermind azoknak a kellemetlenségeknek és gyötrelmeknek, melyek a környezet ilyen-olyan, még a legjöhízeműbb beavatkozásából is erednek, mert hiszen a személyes érzések oszthatatlanok; de éppúgy nem sejthettem még akkor előrevetülő árnyékát sem annak a zárókörnek, amelybe kiválásommal, elkülönüléssel kárhoztam, ha jóhízeműen is, fertelmes kárhozatra ítélve önmagamát még akkor is, ha egyértelműen eltökéltem, hogy magam jutok el az igazságig, amely most egyszerre és mindazonáltal oly egyszerűnek és elérhetőnek rémlett védelmemben, mint amelyen: lényegileg és szükségszerűen.

Persze korántsem akartam eltekinteni attól a cáfolhatatlan bizonyítéktól, hogy az október 17-re virradó éjszakát ágyban töltöttem Júlia néni lakásán, de az utánajárások és a szerzett bizonyítékok birtokában éppúgy nem merülhetett fel kétség az ellen sem, hogy ugyanazon az éjszakán Katalinnál jártam a Petőfi utca 47-ben. E két merőben ellentétes tény szorításában, ha logikailag mégúgy kizárta is egyik a másikat, kezdetét vette végestelennek tetsző vizsgálódásom.

4.

Félreértésünkről nem esett többé szó köztünk. Látszólagosan, miként Júlia néni, én is túltettem magamat rajta. Sajnos, nem úgy volt. Nemegyszer rajtakaptam, hogy aggódó arccal kémlel a szeme sarkából, de adtam az ostobát, és nem szóltam semmit.

Egy nap aztán az ebédnél váratlanul megszólalt: — Mit szólnál hozzá, ha elutaznánk valahová? — Hiszen egész nyáron a hegyekben voltál — mondtam naivan. Még mélyebben hajolt a tányérja fölé, s nem merte többé szóra nyitni a száját. De később, láttam, úgy fürkészs, mintha boldogtalanságom jeleit olvasná le az arcomról.

Talán nem is boldogtalanság, inkább valami beláthatatlan üresség volt az a kifürkészhetetlen valami, amelyben elveszetten sýnylődtem, örömek és nyugtalanságok nélkül, mivel azokról végképp lemondattott velem a vizsgálódó tudatom. És amikor munkahelyemen megkérdezték, miért nem járok be, őszinte meglepetéssel csodálkoztam: — Hogyhogy nem járok be? . . . Mire ideges főnököm odaszólt: — Mától fogva jobb, ha be se jössz, te semmirevaló.

Hogy melyik napon volt ez, nem tudom. A napok mind egyformák voltak, mert egyikén sem történt semmi: már azok az apró kedvtelések sem érdekelték többé, amelyek nélkül korábban elképzelni sem tudtam az életemet. Csak a titok létezett: mint sötétségbe, valami eszelős vágyakozással meredtem belé, hogy szembenézzek az igazsággal, lett légyen az bármilyen is. Ebből az állapotból, a számára talán érthetetlen elidege-

nedésből, Olja a maga sajátos módján igyekezett kiközökteni: minduntalan változtatta, színben és alakzatban, a frizuráját, még rövidebbre vette az amúgy is rövid szoknyáit, összenevetgélve ízléstelenül kokettált holmi huligánokkal, csak hogy féltékenységet ébresszen bennem. De hasztalan. Én még az ágyban is, ahol telhetetlen, pusztító tűzként lobogott, újabbnál újabb változatait rögtönözve a szerelmi játéknak, nemegyszer annak a másik, talán nem is létező nőnek a testét idéztem fel az ő remegő idomai helyett.

Könnyek közt fuldokolva végül is megkérdezte: — Mondd, ki az a nő? — Miféle nő? — mosolyodtam el. — Az a condra, akit bennem keresel szüntelenül — mondta, és távozott.

Nem is jött többé, és ezt nem bocsátotta meg nekem Júlia néném. A beszélgetés is megszakadt köztünk. Magamra maradtam, mert épp akkortájt hagytak el egymás után volt barátaim is. Várható is volt: már jó ideje feltűnően kerültem őket. Mivel nem voltak beavatva a velem történetkebe, mellőzésnek vélték, és nem is egészen oktanul: őszintén szólva túl felületesnek, oktanul boldognak tartottam őket. Voltak, akik meg is gyűlöttek emiatt, mások meg közönyösek lettek a sorsom iránt.

Ekkor még mélyebben tükröződött bennem a magányosokra és boldogtalanokra sajátos fölényesség érzése. Miért ne? Hovatovább már szinte szenvedtem a megkülönböztető boldogtalanságban. Elvégre minden jogom megvolt rá: olyasmi történt velem, mint senki mással; boldogtalanságom, amit már-már hinni kezdtem magam is, senki máséhoz nem fogható.

Hogy mennyire igazam volt, az kiderült egyik reggelen a fürdőszobában: Júlia néni nem volt otthon, a rádió szenttelenül közölte a távolkeleti események híreit, amikor is váratlanul Katalint pillantottam meg a karcolt tükörlapon. Illetve csak a szemét: tüneményesen, de hidegen és kifejeztelenül meredt rám. Megfordultam, mert azt hittem, ott áll mögöttem. De senki. A következő pillanatban már csak lesóványodott, nedves arcom bámult vissza a tükörből; a látomás nyomtalanul elillant. Csak a tudatomban sajgott utána az éles és mégis boldogító fájdalom, mely olyan volt, mint az időből kiszakadt, nagyon távoli valami, ami kifürkészhetetlen az érzékszervek realitáson alapuló tapasztalatainak eszközeivel.

Indultam is haladéktalanul az utcájába. Persze nem volt szándékom megszegni a Gostuškinének könnyelműen tett ígéretemet, de nem is lett volna értelme: a nyilatkozatot is alig tudtam kicsikarni abból a házból. Az utóbbi időben mindazonáltal gyakran álltam lesben a pazar hársfák egyik vagy másik törzse fedezékében, s onnan kémleltem a három kis ablakot. Aznap azonban nem akartam rejtőzködni; sétáltam föl s alá.

Kis ismerősöm, Petko egyszeriben ott termett a közelemben. Úgy tettem, mintha észre se venném. De fél lábon odaugrándozott hozzám, és így szólt: — Megtaláltad már Katalint? — Te is ismered őt? . . . Csak bólintott. Szőke tincsei a homlokába estek. — Ha elvezetsz hozzá, elviszlek a cirkuszba . . . Hallgatott. — Biciklit is veszek neked . . . Elmosolyodott, és elfutott tőlem. Ha utol nem érem a sarokig, gondoltam, amint nyomultam utána, nyomát veszttem. S már láttam is, mint kanyarodik be egy kertbe, és ügyesen át a magas falon a kert túlsó végén. Nem volt nehéz kitalálnom: Katalin, ha Petko is ismeri, itt lakhat valahol a 47-es közlemben.

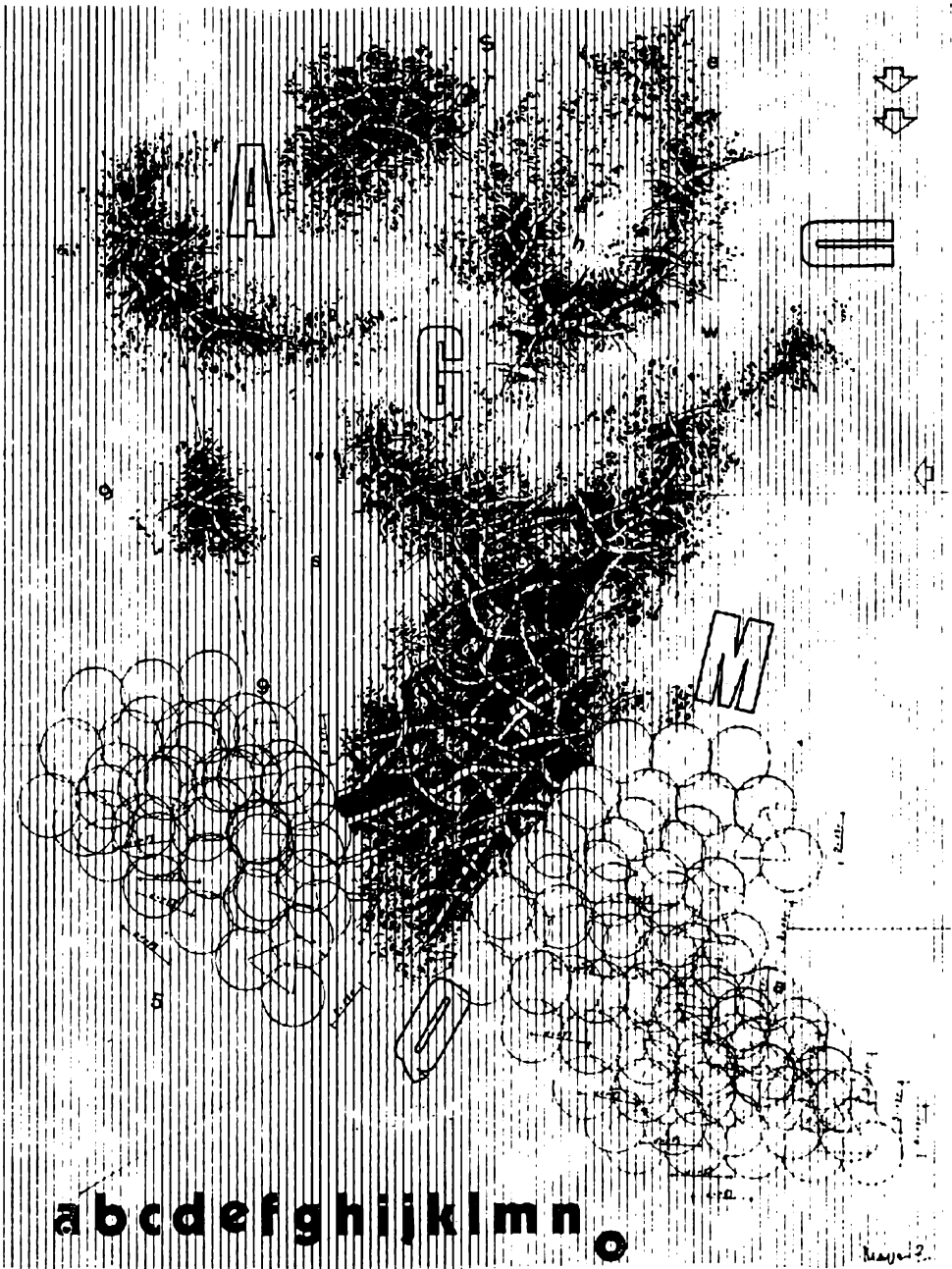
Habozás nélkül tudakozódtam hát. Sorra vettem minden kaput, minden beugró lépcsőt, hogy a ház legkülönbözőbb helyiségeiből csengessem ki a tájék lakóit. Elő is jöttek, mintha vártak volna. Különös, de előzékenyen fogadtak: alsóban, pizsamában, borzasan, féligborotváltan, vagy épp egy darab rétesrel a kezükben, meg nem gyújtott cigarettával a szájukban, pityókásan vagy kialvatlanul — de jött mind, hogy újabbat halljanak a lányról, akire, sajnos, egyikük sem emlékezik. Pedig minden tölem telhetőt elkövettem, hogy eléjük varázsoljam minden vonását, és arcuk kifejezéséből arra következtethettem, hogy szavaim nyomán szinte maguk előtt látják tetőtől talpig; hamisítatlan valóságában. Végül is mind egyre lyukadt ki: — Nem ártana azért, ha benézne a szomszédokhoz is. — Mentem is, lankadatlan kedvvel és reménységgel jártam sorba háziasszonyokat, nyugdíjasokat, tisztákat, iparosokat, öregeket és fiatalokat — utca hosszat. Már esteledett, amikor hullafáradtam feleszméltem: nem mentem semmire. És valamelyest mégis nyugodtabbnak érztem magam. Ismételten meggyőződtem arról, hogy létezik, és akármikor, de megtalálom. Ha jól megcsavaram annak a kis kópének a karját, cirksusz és bicikli nélkül is köpni fog.

Másnap már kora reggel ott lapultam a legvastagabb törzsű hárs mögött. Dél-tájban aztán előkerült; nem kockáztattam: hagytam, hadd fáradjon ki a focizásban, akkor nem iszkolhat el, ha gyorsabb is nálam. Egy alkalmas pillanatban aztán nyakoncsíptem: — Ki vele, hol van! — szóltam rá erélyesen. Sápadtan zsugorodott a szorításomban, s kinyögte: — Csak vicceltem, fogalmam sincs... S amikor teljes erőmből megmarkoltam, szűkölni kezdett, mintha a lelkét adná ki kinjában.

Percek alatt csődület támadt, az előző napi jámbor lakók fenyegetően rontottak ki az utcára, s köztük — veszemre — Petko zömök, megva-dult apja is. Amint kissé hajlottan álltam a gyerek fölött, úgy vágott tarkón, hogy nyomban a földre kerültem, estemben csak a fenyegető cipőorrát láttam lendülni. Elterülten mentegetőztem: — Csak kérdezni akartam tőle valamit. — Persze Katalinról, te kurafi!? — rúgott belém. — Maga is ismeri? — örvendeztem fel. Röhej támadt körülöttem, harsogó hahota; s miközben veszettül rugdalt: — Még most is az után esz a fene?! Ne neked! Nem elég, hogy tegnap a bolondját járatta veled az egész utca? — Nem is tudtam. — Gostuškiné felhívta a figyelmünket, hogy rossz helyen állt fel a farkad arra a cafkára; mulatott is rajtad az utca szegénynépe. — Köszönöm is a szegénynépnek — mondtam megszegyenülten. Szusszantott egyet, szemét körbejáratta a sokaságon, azt tettem én is, csak lopva: nem ismertem rá a kaján vigyorba torzult arcokra, akik veszemre gyűltek körém. A férfi megszólalt: — Nos, ugye rászolgált, hogy kivegyük az ágaskodóját?

Fölugrottam, futamodni akartam a szégyenletes kajánság elől, de legyűrtek, és mintha száz kéz meredne egyszerre a nadrágom felé. Hasztalan volt minden kérélesem, rimánkodásom. Rúgkapálásom sem segített. És amikor harapni és karmolni kezdtem, ahol értem, letéve szándékukról, még vadabban kezdtek tapodni, rugdalni, ökleltek, tapostak, szitkok és köpések közepette.

Nem rimánkodtam, nem is védekeztem többé. Talán még hálásnak is kellene lennem, mert letettek ocsmány szándékukról, hogy letépjék rólam a gatyát. Petko apja ekkor felemelte a karját, s hogy megálltak mind a kezek és a lábak, így szólt: — Most aztán megkaptad, amit ke-

a b c d e f g h i j k l m n o

restél, kurafi! — Meg, uram — mondtam —, nagyon is... Véresen, leköpdösve feküdtem a lábuk előtt. Hallgatásuk olyan volt, mintha sajnálkoznának túlkapásuk miatt. — De többé ne lássunk az utcánkban, mert különben a stukkerom szólal meg — mondta végezetül Petko apja.

Annai megaláztatás után igazán fölösleges volt a fenyegetőzés.

Amint erőtllenül támolyogtam a belváros felé, úgy éreztem, nincs az az élő, aki ezek után lelket verne belém és elviselhetővé tehetné ezt a rongy életet. Olja is elhagyott, végképp, Júlia néni nem beszél velem, állandóan utazgat, hogy ne is lásson, barátaim már el is felejtettek, az egész világ, úgy látszik, ellenem esküdött.

Hogy kifújjam magam, egy kis időre megálltam a székesegyház előtt. Elhanyagolt külsejű néni, ráérő kíváncsiak gyűrűjében, a galambokat etette; néztem, megannyi jókora kőként mint zuhannak alá a csipkés toronyról, és csak közvetlenül a járda fölött bontva szárnyat, ereszkednek a morzsára. Csak néztem az olcsó képeslapszerű jelenetet, és egyszerűen belém nyilallt: mi értelme élnem?

5.

De mivel életre voltam kárhoytatva, mi sem akaratlyozhatott meg abbéli szándékomban, hogy részegségben, elzúllásban találjak menedéket saját magam elől. Így vetődtem aztán gyanús munkakerülő, rakodómunkások és mindig kialvatlan örömlányok társaságába, s velük töltöttem a hosszú téli éjszakákat füstös lebuajokban, kétes híri csehókban a vasútállomás környékén vagy a dunai rakparton. De menekvés helyett hamarosan arra döbentem, hogy, tér- és időérzékemet veszítve, egyre inkább elhatalmasodik érzékszerveimen az eddig is ellenállhatatlannak érzett szükséglet, hogy tudatos vizsgálódás után derítsék fényt emésztő titkomra, s a szüntelen részegségben végképp eltompulva minden más iránt, egész lényem pusztító ösztönné torzult eszelős vágyakozásban, minthogy a történtek után, ha csak gondolatban is, minden idegszálammal Katalinhoz fűzött minden élmény olyannyira, hogy mélységesebben és valószerűbben éltem meg őt, mint azon az első éjszakán, amit vele töltöttem.

Hogy milyen reménytelenül voltam rabja ennek az érzésnek, kitűnt abból is, hogy mind gyakrabban és gyakrabban ömlengtem róla előbbi fogadkozásom ellenére, szégyentelenül, semmit el nem hallgatva újdonsült ismerőseim előtt, akik szokatlan megértéssel meg is hallgatták vallomásaimat, hogy aztán kitóduljanak a friss levegőre, szellőzni vagy az elnyelt ital „csapolására”. Hideg szél fújt a Dunáról, varjúkárogást hozott át a túlsó part befagyott nádasa felől. Ilyenkor rendszerint megszólalt közülük valaki: — Nagyon értheti a csíziót az a Katalin, ha ennyire belepistultál! — Hiába mondtam én, hogy másról van szó, meg sem érthetik a lényegét, tovább kajánkodtak: — Ha fizetsz még egy töményt, akkor talán megértjük, mi a lényeg, ami nem a gatyádban van. — Persze fizettem nekik, és tovább fecsegtem boldogtalanságomról. Végül is elnyomta őket a fáradtság, és asztalra borulva elbóbiskoltak körülöttem. Csak a prostituáltak vigasztaltak őszintén: — Velem feküdj le, hogy elfelejtsd. — Össze is feküdtem, a szebbjével, de mindahány-

szor undorral és siváran keltem ki az ágyból. Egyik reggel ezt mondtam a legtüzesebbnek: — És mi van akkor, ha nem is akarom elfelejteni? — Akkor dögölj meg — mondta —, nem kár érted. Benned a hiba.

Nem is okoltam én senkit: végzetemnek tudtam azt, hogy sohasem is felejtetem el Katalint. A Futaki út sarkán álltam, a régi posta és a Jadran mozi felé eredő sikátornál nyüzsgő sokaságban, amikor is az elhaladó villamos peronján egyszer csak — mintha Katalint látnám. De csak villanásnyi látomásként. És mikor a kocsi már a piac táján száguldott, tudtam, hiába könyökölném át magam a tömegben, nem érhetem utol. A cukrászda kirakatának dőlve, amíg mélyeket szippantottam az alvé és ratluk illatával áradó levegőből, felmerült bennem a kérdés: valóban láttam, vagy csak a vágyálom rajzolta a robogó kocsi peronjára a valóságnál is valóságosabban?

Alighanem ez lehetett az a pillanat, amikor rádöbbsentem, hogy magamnak sem hihetek többé. Miért is volna épp nekem igazam a többiekkel szemben? Ha mégoly ellentmondóak is, az eddigi események legalább szigorúan meghatározottak voltak jelenlétükben. Az utóbbi napokban azonban meglazultak, és mint a homok, mintha peregnének, értelmük körvonalait veszítvén, minthogyha lázálomszerű fantazmagóriába ködlenének. Az egyetlen tárgyi bizonyíték, amely tapintható és vitathatatlan köteléknek látszott, amolyan egybevágóságnak az általam megtörténtnek vélt és a között, ami valóban történt, Gostuškiné nyilatkozata volt. Ha nyomtalanul el nem tűnik egy téli éjszaka, a Dunaparton, talán hasonló bizonyítékként szolgálhatna a karosszék alatt felejtett öngyújtó is. De mivel szerepel a nyilatkozatban, létezésének és bizonyító erejének értéke, szerencsére, nem tűnt el nyomtalanul.

Júlia néni azonban abbeli igyekezetében, hogy visszatérítsen a normális és tisztas életbe, mindenáron azon volt, hogy ezt az utolsó nyomot is eltüntesse, úgy vélhette, nélküle végül is el fogom hinni azt, hogy az, ami történt, nyomasztó álom volt csupán. Nem állott hát éjnek idején belopakodni hozzám, hogy tűvé tegye érte az egész szobámat. Alvást színlelve kajánkodtam végig a vesződéséért: a nyilatkozat ugyanis a télikabátom bélésében lapult. Másnap azonban nem állhattam meg, hogy ne célozzak szokatlan éjjeli kísértetjárására.

Elképedt: állítólag nem is hallott arról a hülye irományról, s melleleg nem is aludt otthon az éjszaka. Bizonyítékul egy térti menetjegyet mutatott. Becskereken volt, Olja anyjánál. — Ki más bolyonghatott a szobámban az éjjel, ha nem te? — Nyilván a kísérteted!... Amilyen beszámíthatatlan állapotban van, még azt is rámfoghatja, hogy üldözteségi mániában szenvedek... Hogy megfosszam ettől az örömetől, Olja felől kezdtem érdeklődni. Felcsattant: — Mi mást tehet egy megejtett lány — kétségbe van esve. — Akkor jobban tette volna, ha nem Becskerekre vonul el, hanem Belgrádba megy egy jó nevű nőgyógyászhoz — mondtam. — Szégyelld magad! Fölcsináltad! — No és: egy nőgyógyász percek alatt elcsinálja... A fejemnek szánt hamutálca szerencsére a tévében kötött ki, miközben tantikám ezt harsogta felém: — Na várj csak, majd elcsinállak én téged, de mástól, az esküvőd előtt!

Nem kétséges, hogy mire célzott a vén boszorka: bár nem volt pszichiáter, Pejaković doktor az utóbbi időben szokatlanul sokat járt hozzá, persze csak egy feketére, és mindig olyankor, amikor otthon voltam. Márpedig akkor már többet voltam otthon, mint nem.

Erről is az öreglány tett: megvonta tőlem a zsebpénzt. Érthető, hogy az újdonsült társaságom, amely megszokta, hogy mindig én fizetek, hamarosan hátat fordított. Mit tehettem? Egykori barátaimtól szégyenszemre sem kérhettem kölcsön, a részeges naplopók, a prostituáltak meg kereken megmondták: tőlük ugyan csak áldomás árán várhatok némi megértést és ragaszkodást. Még sértegettek is: Ha találkozunk Katalinnal, pőrén visszük le a Dunára, és addig sorakozunk rajta, amíg el nem olvad a fara alatt a jég... Hallgattam. Ekkora ocsmányságot nem tételeztem fel róluk. Csak vigyorogtak, és nagylelkűen megtoldották: — No ne búsulj, nem leszünk hálátlanok a sok töményért, a potyáért; végignézheted a jégrevüt.

Ez már túl sok volt, nem állhattam meg, hogy vissza ne vágjak: Katalin miatt mindenestre azonmód részegen dugnám őket a jég alá, hátha kijózanodnának a szennyes lelküket tisztára mosó haláltól... Felüvöltöttek: — Mi jogon játszod itt a pártfogóját? Hogy merészeled kiszajátítani ezt a szerepet, hiszen csak tévedésből cserélt össze a Simonjával!

— És ha én vagyok az a Simon? — mondtam kétségbeesetten. — Te, te lekvár, ha jól megdolgoztad volna, még el is hinnénk, hogy hasonlítás állítólag a monyasaéhoz. De így — pillanatnyi tévedése lehettél, azóta se kért belőled: ésnél légy, ember!

Mert nagyon is megértettem őket, szívesebben üldögéltem otthon, még azzal is megbékültem, hogy a kávézni járogató orvos tapintatos és fondorlatos kérdéseit is túrnöm kell. Júlia néni el volt ragadtatva, amint látta, milyen jámboran vetem magam alá a vizsgálatnak, melynek során doktora fájdalommentesen bogozgatja ki belőlem a történetek bonyolult szálait.

Voltaképpen fáradt voltam, és nem jámbor. Kimerültem a sok csavargásban, megaláztatásban, sértegetésben és legfőképpen a felismerésben, hogy addigi tévelygésem és téblábolásom a sötétségben hiábavaló volt, végül is még mélyebb szakadékhöz értem: a meghasonulás réme tátongett bennem.

Hovatovább már azt sem tudtam, mit is akartam bizonyítani vizsgálódásommal: Júlia néninek azt, hogy azon az éjszakán nem voltam otthon, vagy Katalinnak azt, hogy nem a hasonmásom, nem Simon vagyok, avagy magamnak azt, hogy nem vagyok szerelmes Katalinba.

A jelek szerint nyilván ugyanezek a kérdések foglalkoztatták a doktort is, s egy napon mintha olyasmit olvastam volna ki a szeméből, hogy közeleg felderítésének a pillanata, amely végül is minden bizonnyal vagy az örültekházába, vagy, Júlia néni örömeire, az esküvőm napjához vezet.

Ennek a mentési összeesküvésnek azonban, merőben véletlenül, elejét vették az események: a váratlan találkozás Gostuškinével és kopaszodó férjével elsőnek változtatta meg vizsgálódásom irányát, hogy azt követően, a többiek során, fényt deríthessek a rejtelemre.

Csomagokkal, épp akkor léptek ki egy üzletből, amint elhaladtam: — Jó, hogy látom, asszonyom, legalább megköszönhetem a szívességét, hogy felheccelte ellenem az egész utcát; leköpdöstek, megtapostak. — Ki maga? Nem is ismerem — tiltakozott. — És az írásbeli nyilatkozat? — A férj ráförmedt: — Miféle nyilatkozatot adtál, te liba?!... Előkotortam az írományt, és átnyújtottam. Elolvasta, majd darabokra tépte, és

miközben leszórta: — Volt, nincs. — Igazán kedves, Gostuški úr. — És maga talán kedvesebb volt, amikor éjnek idején bemászott a hálónkba? — Ezek szerint mégis a vendégük voltam? — Kár, hogy nem találkoztunk, mert különben meglékeltem volna. — Találkozhattunk volna, ha ön nem lapul történetesen az ágy alatt, Gostuški úr. — Ez pimaszság — vágott közbe az asszony —, az én férjem nem gyáva! Mi azon az éjszakán a Petőfi utca 118-ban Simon ravatalánál virrasztottunk. — Ugyan, mit mentegetőzöl itt ennek az alaknak?! — ragadta karon a férj, és magával vonzolta.

Hajszálon múltott, hogy utánuk nem eredtem, amint sietős léptekkel távolodtak. De meggondoltam... Ha Simon október 16-án halt meg, talán épp azon az órán, amikor én Katalinnál voltam, akkor világos minden: nem tudott megbékélni szerelme halálával, kétségbeesésében vagy talán örülségében — bennem akart mindenáron ráösmerni! Ennyi az egész.

6.

Másnap, hetek és hónapok múltán, ott voltam megint a Petőfi utcában, anélkül, hogy valamelyest is sejthettem volna, hogy a 118-ban többet fogok megtudni annál, amit a házaspárral történt találkozáskor ejtett szavakból következtethettem volna. De a reménytelen vizsgálódásom során kialakult szokásom, hogy minden nyomot vagy valószínűnek tetsző szálát, amely a titokzatos éjszakához vezet, következetesen és konokul végigkövessek, nem hagyott kétséget bennem afelől, hogy jó úton járok. Nem haboztam hát.

Erős szél fúj, érdes porhavat vert az arcomba. A csengő nem szólt, sokáig kopogtam, mint azon a napon is, amikor végigháztam az utcát. Most azonban ajtót nyitottak. Elgyötört arcú, gyászruhás nő fogadott; nemigen lehetett több hatvannál, de öregebbnek látszott. Amint meglátott, visszahőkölt, s rémülten kapta szájához a kezét. Belém fagyott a szó, percekig néma maradtam rökönyödöttsége láttán. Odabent sem kérdeztem meg: Ismeri-e Katalint, amikor láttam, hogy támolyog. Azt hittem, elesik; elkaptam és leültettem. Időbe telt, amíg magához tért: ölbe ejtett keze még akkor sem mozdult, amikor talán, hogy lélegzethez jusson, hosszasan pihentette rajtam a szemét. Végül ezt mondta csendesesen: — Egek ura, mintha csak az én Simonomat látnám.

Ujjaim görcsbe merevedtek: Katalin ezek szerint nem volt örült abban a pillanatban, amikor összetévesztett velem, de viszont beleőrülhetett, mikor sikoltozásától rémülten menekültem, abba a gondolatba, hogy halottal ölekezett. Egyszeriben csaknem igazat adtam magamban az utca lakóinak, meg is botránkozhattak kísérteties hasonlatosságomon az akkor már halott szemszédjükével; érthető, hogy meg akarták kímélni Katalint a velem való találkozástól. Töprengésemnek a néni hangja vetett véget: — Simon ugyanis a férjem volt... Nem akartam hinni a fülemnek: — Hogyan? Hány éves volt, hogy rám hasonlíthatott? — Nem most, fiatalkorában, mikor egybekeltünk, mikor először léptem át ennek a háznak a küszöbét, van vagy 36 éve... Az arc, a szeme — mint a magáé, olyan volt — mondta merengve... Zavarban voltam: hogyan téveszthette össze Katalin, a nálam is fiatalabb, ha nagyon szerette is,

titokban, azon az éjszakán velem, a mindössze húszévevel. Hallgattam. Zúgott a szél a hársfasoron, üveghangon kocódtak össze az ágak. — Elnézést kérek, csak mondom itt a magamét, és meg sem kérdem, mi járatban van. — Csak úgy... betértem, asszonyom, behúzódtam ide, veszettül fúj a szél... Ó, ez az átkozott szél, átjárja még a csontját is az embernek. Mindjárt főzök magának egy kis teát.

Megkértem, mutasson inkább egy fényképet a férjéről az egybekelésük idejéből. S amikor szótlánul eltűnt a másik szobába, ma sem tudom, miért, de az volt az érzésem, nem lepne meg, ha vissza se jönne többé. De derengő mosollyal az elgyötört arcán, már nyújtotta is felém a megsárgult fényképeket, majd kisietett a konyhába.

Simon arca talán kissé keményebb és határozottabb kifejezésű, de valóban oly hasonló volt az enyémhez, hogy jó ideig nem tehettem magam túl a benyomáson: mintha magamat látnám. — Október 16-án halt meg — szólalt meg a hátam megett. — Igen, tudom, Gostuškiné mondta. — Ismeri? — Ismerem, bájos teremtés. — Az... de nem szeretem azt a házat, ahol laknak — fűzte hozzá tétován. Összerezentem: Katalin mégiscsak a 47-ben lakik. — És mért nem szereti? — kérdeztem. Kicsordult könnye volt a válasz, majd sokat sejtető csend után: — Nehéz volna azt elmondani... de nekem, tudja, az esett rosszul, hogy Simonom a végóráján mégis ott akart meghalni!

Éreztem, hideg verejték önt el: megborzongtam; végig a gerincemen, majd a szememben éreztem a szaladgáló hideget: miféle kifürkészhetetlen kapcsolatban lehettem én Simonnal, hogy haldoklása perceiben, amikor Katalinhoz vágyódott, én vetődtem oda helyette? — De csak engem szeretett igazán — mondta rezignáltan. Szegénykém, még most is azzal áztatja magát, hogy Simon kapcsolata Katalinnal, amiről egyet s más bizonyára tudhatott, nem volt komoly. Egyszeriben mélységes sajnálatot éreztem e magános, hervadt nő iránt, aki anélkül, hogy sejtene, rádöbbsentett véletlen, de felette áldozatos szerepemre egy banális, egy undorító, és ami számomra még lényegesebb — egy idegen szerelmi drámában. Többé azonban már nem érdekelt semmi. Oljára gondoltam, az elhagyottra, és Júlia nénire, elvesztett barátaimra, a tévelygésben és fertőben elherdált napokra, és döbbenettel felmerült bennem: hogy is tudtam, hogy is mertem egy ilyen jelentéktelen mozzanattól, amire ügyet sem kellett volna vetnem, a józan ésszel ellenkező módon, dacosan és megátalkodottan holmi rejtelmet lázálmodni, hogy aztán csüggedt óráimban, csak azért, mert képtelen voltam rá magyarázatot találni, egyetlen menedékként gondoljak a halálra?

Felálltam, s búcsúzásképpen mosollyal köszöntöttem az asszonyt, akinek a nevét sem tudtam. Marasztalt: — De hiszen meg sem kóstolta a teámat... — Köszönöm, de mennem kell. — Az esküvői képet sem nézte meg, mikor még fiatal voltam és szép... — nyújtott egy nagyobb fényképet felém, s ráncos keze megremegett. Inkább sajnálatból, mint kíváncsiságból, nézegettem egykori jelenségét, a csakugyan csinos, bájos női arcot a fehér fátyol keretében, Simon oldalán, aki itt is hasonlított rám, de korántsem annyira, mint a többi képeim, széles mosolya ugyanis valami idegen kifejezést kölcsönzött az arcának.

Gépiesen, csak illendőség kedvéért, jártattam szememet a házaspár köré ültetett nászúton, az egymást érő arcokon, s noha tudtam, jelenlétük az ünnepelték örömét hivatott növelni, valahogy mégis mintha

szorongás fogott volna el, amint néztem a 36 éve készült felvételt. Talán épp ez készítetett arra, hogy figyelmesebben szemügyre vegyem rajta az arcokat, amelyeken a mosoly, nyilván a táv, a szög és a világítás körülményes beállítása folytán hosszúra nyúlt felvétel következtében, szinte természetellenesen merevnek hatott.

A merev mosolyok közt csak egyetlenegy volt komoly, szinte tragikus kifejezésű. S hogy közelebb emeltem a képet, alighanem fel is sziszszentem: Katalin! — mert az asszony megkérdezte: — Mi az, mi lelte? — Semmi — mondtam. Elhúzódott, s gyanakvó pillantással vetette rám a szemét, majd nyomban aztán enyhe mosollyal leplezett egy gondolatot, amiben maga sem lehetett egészen bizonyos. — De hiszen felszisszent — mondta félénken, hogy esetleg meg ne sértsen.

Hiába igyekeztem palástolni pillanatnyi érzésemet, önkéntelenül tévedt ajkamra a szó: — Megdöbentő arc... Összecsapta a kezét: — Lám, mégiscsak igazam volt! — Miben? — Ki akartam vágni a képből. — Simon persze nem hagyta. Igaz? — Szent ég: honnan tudja? Ismerte a férjemet? — nézett rám. Hallgattam, majd némi szünet után: — Nem, de a lányt igen! — mondtam nyugodtan. Elmosolyodott, de valahogy oly természetellenesen, oly kihívóan, mintha vallomásra akarna bírni, majd így szólt: — Mondja, hány éves maga, fiatalember?

Abban a pillanatban belémnyilallt: mintha lázálomba, egy még megfoghatatlanabb rejtelembe zuhannék, s kábultan rogytam bele a karoszékkbe. Még mindig mosolyogva, az asszony úgy meredt döbönt arcomba, minthogyha a gondolatomat olvasná le róla. Igen, az október 17-re virradó éjszakára gondoltam, az elátkozottra, amely ekkor még titokzatosabbnak tetszett, mint bármikor. Ha azon az éjszakán ezzel a Katalinnal voltam, mint ahogy igen, akit ezen a 36 éve készült képen látok, hogyan lehetséges akkor az, hogy Katalin azóta sem változott egy szemernyit sem. Vagy, gondoltam elszörnyedve, a csúnya, a vén Katalinnal voltam, aki miután fiatalkori szerelmére ismert, természetfeletti vágy és fájdalom megszállottjaként szépült vissza olyanná, amilyen volt a születésénél 16 évvel korábban. Magam is elmosolyodtam, amikor felderengett bennem a legvalószínűbb magyarázat, mármint Katalin véletlen hasonlósága a fényképen látottéval, aki akár Katalin anyja is lehetett fiatalkorában, vagy esetleg Gostuškiné is.

— Ha megengedi, most megiszom ezt a csésze teát — mondtam megkönnyebbülten —, hanem árulja el nekem, asszonyom, min derült olyan jól az imént. — Ne vegye zokon, azon az ostoba kijelentésén, hogy ismeri. — Ha nem őt, akkor talán a lányát. — Nincs is lánya. — Vagy a hűgát — találgattam. Tagadóan csóválta a fejét. — Akkor egy ugyanilyen nőt — mutattam a lányra a képen —, aki ebben az utcában lakik.

Elkapott, és magához vont, arca eközben vigyorba torzult: — Hol? — kérdezte. Tudtam, mi lelte: a szerencsétlen még Simon halála után is féltékeny Katalinra. Némi habozás után válaszoltam: — A Petőfi utca 47-ben, Gostuškiné házában.

Eleresztett, pillanatok alatt szinte összezsugorodott, nyilván a lesújtó felismeréstől, hogy felfedték a titkát. — És tudja, hogy hívták? — kérdezte suttogva. — Katalinnak, nemde? — mondtam csendesesen. Nem válaszolt. Megsajnáltam szegényt. De arca váratlanul szenvtelenre merevedett: — Árulja el, ki mesélte ezt magának? — Hát Katalin, jól ismerem őt. — És hogy megvigasztaljam, már-már azt mondtam, hogy Kata-

linhoz nemcsak Simonnak volt köze, de csak ezt mondtam bizalmasan:
— Viszonyom volt vele.

Megborzongott s tenyerét az arcára tapasztotta. Mozdulni sem mertem, kérdezni, bármit is, még kevésbé. Akkor volt a feszültség a levegőben. Úgy tetszett, még a lélegzetvételét is hallom, a szíve dobogásánál is szaporábban, felindultságában, és csaknem biztos voltam abban, hogy most fel fogja tárni az egyetlen igazságot. Vártam. Keze az ölébe alélt. Anélkül, hogy rám emelte volna tekintetét, merőben elváltozott hangon így szólt:

— Harminchat évvel ezelőtt, az esküvőm napján, az a Katalin, akiről beszél, ez itt a képen — öngyilkos lett a Petőfi utca 47-ben.

A szél megcsendesült zúgása, csak az hatolt a tudatomig, közben sem fájdalmat, sem félelmet, sem borzalmat — semmit nem éreztem. Csak a messzeségből vagy talán az elmúlt időből szabadult szél morajlását hallottam, onnan, ahol talán magam is leledzettem.

Rothadt avart söpört a fagyott utcán az esti szél. Itt-ott már kigyuladtak a lángok, az ablakokon át, a csipkefüggönyök mögül a mindennapi élet nyugalma üzent sejtelmesen, amint ballagdáltam: a gyerekek félrehúzódtak utamból, és zsvajgón iramlottak be az udvarokra, mint-hogyha nem tartoznék többé ehhez a központi élethez, nem volna közöm a világ egyszerű szépségéhez. Bizonyára úgy is festhettem külsőmmel, amint hajlottan, magamba roskadtan lépdeltem, akárha mélyen, komoran tátongó szakadék fölött.

Mosolyt erőltettem arcomra mégis: a történetek után most legalább tudtam, hogy azon az éjszakán, amikor Katalin karjában haldokoltam, csupán az a hajszálnyi véletlen mentette meg az életemet, hogy a mosolyom más volt, mint Simoné.

De ekkor hirtelen borzalom fogott el: és mi lesz akkor, ha Katalin egy napon megszokja a mosolyomat.

— Mi lesz akkor?!

Dudás Kálmán fordítása

sétáló emlékművek

SZÜGYI ZOLTÁN

az utcán mentél papucsban lépve ki a kapun kezeden a szódásüveggel úgy érezted nincs a kezeden semmi és az utcán vagy cápa a nyílt tengeren fel-emelted a kezed most úgy tűnik egyszerre mind a kettőt és üresek voltak mintha az utcán lennél és mindened volna de a szódásüvegen kívül semmi sem és a nagymamád akivel már évek óta együtt laksz maglátta hogy megnőttél azt mondta magas vagy és magas lettél emlékszel még azt is mondta hogy mire a katonasághoz kerülsz szép erős katonafia leszel egy ősz hajú bácsi sokáig nem leszel te még katona biztatott de te még nem tudod mintha az utcán lennél

nővéred gyereket szoptattad a szobában vársz még néhány napot tudod nehéz az emeletre felhordani a szemet szénnel tüzelnek és a pincét már régen kiadták egy koldusnak előszobaként hálósobaként bérét az az összekéregedett kenyérből kutyáuknak fizeti a fajkutyá már megdöglött tavaly télen a szomszéd gyerekei ásták el temetést játszva a teásüvegből már nem akart inni

az utcán mentél papucsban lépve ki a kapun összes vagyonoddal néhány dinár

egy Bécsből feketén hozott öngyújtó
egy cigarettásdoboz néhány cigarettával
szülő és hazaszereteted

kezeden egy női testtel és a válladra dobott emberek ajándékával apád már mondta nincs a kezeden semmi a cigányok néha még mosolyogtak is megpróbálták kezét csókolni barna kesztyűdön keresztül kérték azt a kinőtt fekete öltönyöd amit régen nagyapád temetésén viseltél mondták külföldre mennek nagyapád már ügyis régen meghaltak mintha az utcán lennél

üvegged töltötték a szódásnál vársz még néhány napot a szomszédasszony emlékszel azt hitte kislány vagy vékony hangod miatt délutánonként az udvarra jártál hallgatni hogy hajtja be kacsáit két nyárral ezelőtt vágták ki a diófát te is segítettél a favágónak mozdulatait figyelted egy kis japán kacsa fekete színű volt mindig elkerülte a karcsapásokat még egyszer körüljárta az udvart később futott a többiek után sajnáltad még most is sajnálsz mikor a szobában fekszik kezében a vázát tartva azt hiszi most is a kacsákat hajtja már az ágyban fekszik az orvos mondta neki és borbélyt hívatott lenyírták kopaszra büszke volt hajára óráig simogatta őszülő tincseit ha színésznő

lenne most neki is frizurát csinálnának bemenne a moziba és gyönyörködne saját hajában vázát adtak a kezébe hadd higgye még mindig kacsáit hajkurássza az udvaron mindig csak a kacsákat hívogatta férjét gyakran megütötte az ostor botjával felesége kötötte rá vagy hímezte ahogy mondta mert az ostorokat nemsokára múzeumba viszik figyelmesen tisztogatta az elbarnult szíjat emlékműnek szánta halála után majd a városháza kéményére tűzik emlékezve reá meg kacsáira és a kis fekete japán kacsára mely biztosan még mindig ott szaladgál az udvaron pedig már lassan be is sötétedik ő mindig is félt a sötétségtől mondta egyszer még elborítja éles eszméit

az utcán mentél papucsban lépve ki a kapun kezdben a szódásüveggel ismét eszedbe jutott a Föld forgása nap nap után jó is róla meggyőződni forog-e még mint az az egy író az üvegyöngyével és mi a mindennapi kenyérünkkel mint egy test árnyékai minden oldalról különbözők a kiválasztottat csak a test érzi és a kiválasztott árnyék a többi azt hiszi ők a kiválasztottak pedig nem úgy van a nagymamád se és az mintha az utcán lennél

a szárkúpot figyeltétek vársz még néhány napot és azt a két fekete macskát ott fõnn az enyémekek mondta apád barátja volt még borbély korában emlékszik a borbélyüzletre melyet azután kapott meg hogy az öreg borbély belefulladt a barába a temetésére együtt mentetek el koszorú nélkül nem volt pénzetek nem is tiszteltétek közösen vettetek disznókat meg egy tehenet anyád-nak hogy fejjen a töltést építettétek a cigányokkal kubikoztatok a lovaknak herét loptatok a földekrõl anyád a tejet hordta a piacra most hordták be mondta meg kellett dicsérned munkáját meg azt a két fekete macskát ott fõnn más nem is volt nálatok voltak egyszer emlékszel mindannyian részegen hajnalodott kávét főztek anyáddal a konyhában nem szeretted a konyhát gyakran ott harmonikáztál levágtad a körmeid mert már szóltak ujjaid elcsúsztak a billentyűkön zenéd a tehenetek bögésére hasonlított a szomszéd tehene még bögni sem tudott átadták a vágóhídra apád még büszke volt rá szép szõke asszony õk meg megnézték lábait azt mondták kecsesen mozog ti nem mertetek kimenni a vécére anyád dunsztos üveget hozott cseresznyét ettetek belõle nagyon szerettétek mindig ettetek vacsora után ha volt iszogatták a pálinkát csak azt szerették völgyi pálinka volt cukor nélkül a völgyi ember nem hazudik felesége meghalt az üvegekoporsóban szerette úgy üvegen át nézni az embereket anyád elvitte a tejet a piacra emlékszik a sarokban volt egy szekrény már nincs ott

az utcán mentél papucsban lépve ki a kapun a szódásüveggel úgy érezted nincs a kezdedben semmi és az utcán vagy cápa a nyílt tengeren mintha az utcán lennél

nagyanyád szövõgépét húzgáltad pokrócot akartál csinálni nem hitted már nem divat vársz még néhány napot megpróbáltad befűzni a rojtot nagyanyád segítségért szólt a meszeléshez még mindig meszel csodálkoztál hogy tud menni a létrával téged alig kaptak el hogy megverjenek egyszer a szemüveg miatt csak azért törted el mert nem tetszett a színe nem volt világos mégis haragudtál rá nagyanyád õrizte a keretet egykori férjétõl kapta a városba került mindig ivott te is kijártál hozzá a tanyai nagy szilvafákra emlékszel ráülhettél a lóra hallgattad a káromkodást meg vasárnaponként a templomban az imát segítettél neki valami volt nagyanyád szemében tudtad a festék és mész átjárta testét

mintha az utcán lennél

a virágoskertet nézted vársz még néhány napot a házatok elõtt régen fű volt a szomszéd pékhez teherautó járt sáros idõben gödröket vájt apád virágot rakott a fű helyére neked bezárult gyerekkorod ott játszottatok két zseb napraforgóért négy zseb búzát cseréltél idegen nyelvet kezdtél tanulni betörték az orrod megtérítettél két pogány cigányt ültetek a fűben a holdat figyelted hanyatt fekve a fűvön próbáltatok kivinni a halványabb és sötétebb részeit még vakon hittél a tisztelendõnövèrek meséiben sosem tudtad valóban ko-

paszra nyírják-e őket de gombfocizni lehetett mondtad nekik ott ülnek fönn a szentek magyaráztad ki ki fölé hajol néztétek megerősítve szemeiteket esteken át megtérítettél két pogány cigányt

az utcán mentél papucsban lépve ki a kapun kezekben a szódásüveggel úgy éreztél nincs a kezekben semmi eszedbe jutott elmebeteg rokonod biciklit lopott két nagyváros között biciklizett kis klottgatyában pedig már leesett az első hó elektrosokkal gyógyították te is fogtad a lábát nem ismert fel a konyháról mindig hozott neked lekváros kenyeret tiszta alkohollal barátok lettetek a tanyán voltatok szánkózni és egyszer a töltésoldalon gyalogoltatok a hóban a gyerekek körülvettek benneteket anyjuk szilvás gombócot csinált ebédre a nagykemence mellett elmesélték megdöglött a lovuk a sintér elvitte temetést akartak játszani a gyerekek két földöt vertek össze egyszer városban jártak látták a tűzoltó parancsnok temetését mindannyian megfogadták tűzoltók lesznek naponta néhány órát gyakorolták a szirénabugást rokonod sokat biciklizett kártyáztál vele egy-egy lappal azt mondta így könnyebb nem kell összeadni mert nem szeret összeadni az iskolát azért hagyta ott mert össze kellett adni egy tanár mindig mondta neki hogy adjon össze ő nem szeretett összeadni megmondta az igazgatónak neki az életben nem kell galambokat tenyészteni bajnokságra jár vele egy postást már a múltkor is elvesztett azt kell keresnie itt nincs összetúrta a fiókokat a gyerekek anyjának azt mondta zoknit keres pedig a füledbe súgta hátha itt van az a szürke postása meggyűrűzte őket tudja 11834 a száma nem tudott korcsolyázni kért vidd el korcsolyaiskolába neki nem kell összeadni a gyűrűt forgatta félt nehogy belerepüljön galambja kicsi a lyuk nem fér majd ki egy csigaházat vett elő lánc lánc eszterlánc eszterlánci cérna énekelte galambjának a gyerekek kinevették és szirénázni kezdtek el akarták temetni a lovat ő mesélte neked hogy építette a kínai falat te a lábát fogtad

mintha az utcán lennél

megláttad a sárga kaput vársz még néhány napot egy talicska nyomai te is totlad a disznófürdető teknőt az aljára vasat tettek tetszett neked hogy az ácsok is gondolkodnak nemcsak az ősz emberek akikről mindig meséltek a disznótorokban nem szeretted az üvegeket kellett hordanod a kistűzet akartad átugrani valahogy sokan voltak füledbe nyilallt a szomszéd kutya ugatása

mintha az utcán lennél

a levelet írtad vársz még néhány napot barátnődnek kedves Olga én jól vagyok valami zene szól egy zenekar játssza már a tizedik cigarettát szívom nem kínállak meg nem szeretném ha ismét kórházba kerülnél néha azon gondolkodom milyenek a fák gyökérrel oldalra fordulva úgy egyesével mindenkinek sorra véve az embereket valahogy áll ez a levegő már harmadszor szívom be ugyanazt a füstöt le kellene fényképezni meg a kutya is nézem írógépem betűit asdfghjklčćyxcvbnmzqwertzuioþ ha kinyitom szemem megvastagszanak asdfghjklčćyxcvbnmzqwertzuioþ próbáld meg te is anyád hogy van látom a fények átszívárognak a tengeren üres kezeim írtam már az embereknek csak kisbetűvel fogok köszönni a leveleket továbbra is a postára add fel

az utcán mentél papucsban lépve ki a kapun kezekben magaddal tudtad feleséged ha majd gyereket vár üres kezeiddel vigyázol rá és hasára

a fehér cigánylány

VASILE REBREANU

Rohant a rúd és úgy meggyötörte
szemét, hogy rá ködös homály szökött.
Ezer rudat lát felmerülni körbe
s már nincs világ ezernyi rúd mögött.
Rainer Maria Rilke

1.

Kezdte megszokni itt a börtönben, nem tehetetlenségből, nem beletrődésből, vagy mert elhatározta, hogy kibékül a sorssal. Tulajdonképpen nem is gondolt a sorsára. Kezdte megszokni, mert pontos időben kapta az ebédet, elég meleg volt, csend, de főképp nem fújt a szél, nem esett az eső, nem havazott, nem csapott a jégeső. S még valami: nem volt semmi dolga. Ült egész nap félig lehunyt szemmel, mintha aludna; tulajdonképpen csak félig-meddig aludt, s ahogy így ült falnak támaszkodva, félig lehunyt szemmel, lassan, egyenletesen, nyugodtan lélegzett, körülötte csendből láthatatlan, vékony, fekete háló szövődött. Ezen a hálón, az álom kódén tompán szűrődtek át a zajok, lépések, távoli hangok, kulcscsörrenések. El tudott így üldögélni, aludni, s közben elhallgatni, amint közelednek, távolodnak a zajok, nyújtottan, lágyan, elhalnak, majd visszatérnek. Jó volt így. Ülhetett így bármeddig — különösen amióta felolvasták a kötél általi halálra vonatkozó ítéletet; senki sem szólt hozzá, az őr sem kiabált rá nappal, mint a másik börtönben, ha végigdőlt az ágyán. Itt más börtönőr volt, s ez hagyta, hogy addig maradjon az ágyban, ameddig akart, s szinte egyáltalán nem ellenőrizte a cellaajtó kémlelőnyílásán. Akkor látta az őrt, amikor az ételt hozta neki, s úgy tűnt, hogy mosolygós a zsandár arca, nem úgy nézett rá, mint a másik, mord tekintettel és ridegen; sőt, úgy rémlett, hogy rákacsintott, rá, az elítéltre. Ez azt jelentette, hogy a dolgok kezdenek jó úton haladni, ha már egyszer rákacsintott az őr, hogy rá, Ion Bocanceára, valami váratlan jó vár, aminek a börtönőr is örvend, de nem

mondhatja el neki. — Legalábbis ezt lehetett kikövetkeztetni, az a mo-
soly nem lehetett egyéb, mint jó jel.

Aztán újra zajt hallott, kulcsörgést, kulcscsikorgást, árnyak neszét,
csebrek kongó visszhangzó zaját; valaki benézett az ajtó kémlelőnyí-
lásán, aztán újra lépések hallatszottak, akkor ő maga is felállt, mozdu-
latlan maradt egy ideig, merev, összerázkódott egy, csak általa hallott
neszre, s egyszerre végigfutott a hátán a hideg, összeborzongott, s gyor-
san járkálni kezdett a szük, hideg, idegen cellában. Aztán a fal mellé
lopakodott, érezte, hogy érdes, durva, vászon rabruhája a falat érinti;
az érdes vászon mindegyre megzizzent — s akkor megijedt: úgy érezte,
hogy egy egér futkározik rajta forrón, gyors kis lábaival, puha, undor-
ító bundájával, úgy érezte, hogy örülten futkározik körbe, mint egy
fekete örvény, a hátán, a nyakán, a hasán; újra a hátán, körbe a hasán,
végigsüvít a nyakán, s félelmében cincog; megáll, s nagyon lassan, ki-
tartóan rágni kezdi a ruháját. S akkor elfutott a fal mellől, ugrott egyet,
összerázkódott és felvisított, tátogott, mint a fuldokló: aztán mozdulat-
lanul állt, hallgatózva várta, mikor érzi újra a könnyed, gyors futkáro-
zást, a fekete örvényt, az undorító bundát, amint vergődik, cincog a rab-
ruhája alatt. Várta, mikor hallszik a rágcsálás, ami kilyukasztja durva
ingének vásznát, lassan húzza ki a szálakat, egyiket a másik után tépi ki,
mint búzaszálakat. S egyszerre maga előtt látta a vetést. S akkor üvöl-
teni kezdett.

Meghallva jajveszékelését — érthetetlen, nyögésekkel vegyes hangokat
hallatott: aúúú—úúú—úúúhúúú—úúú, mint a kutyavonítás —, hir-
telen elhallgatott, újra sétálni kezdett a cellában, egyre inkább közele-
dett a falhoz; kezdetben árnyként lopakodott oda görnyedten s remegve,
mint rejtett árnyék. Aztán egyre jobban közeledett árnyéka a falhoz,
tudtán kívül, akaratan kívül, álmosan, lágyan, tehetetlenül, szinte nesz-
telenül, sóhajtvá, nehezen lélegezve, erőtlenül nyögve, kimerülten; aztán
erős csikorgás, rágás, s újra a puha, gyors lábak, a hideg bunda, forró,
undorító süvítés. Nyögve ugrott el, kinyitotta a száját, fulladozott, undor
fogta el, a félelemtől reszketve öklendezett. Lassan, óvatosan kezdődött
a leselkedő rágcsálás: most figyelte, érezte, hogyan húzza ki a szálakat,
egyet a másik után, lassan, hogyan foszlik szét az inge — nem látta
már a vetést, nem ordított; lesben állt ő is, túrt, visszafojtotta undorát,
összeszorította állkapcsát, hogy ne vacogjanak a fogai, hogy meg ne
mozduljon, hogy egy hangot se hallasson, ne kiáltson, csak egy gyors
mozdulatra lett volna szükség, hogy megfogja. Hogy ő is örvényként
forogjon. S hogy megfogja. Különben szétmállasztja az ingét, így lassan,
szálanként, folytonosan rágcsálva, sietség nélkül, fáradság nélkül. Aztán
a börtönőrök megbüntetik, megverik, nem lesz miből megfizesse az inget,
és megverik, au-au-auauaua-aúúú-úúúúú-úúúúú. S íme megint elszaladt.
Most hallgatózott, leste, várta, hogy jöjjön. A lekötözött állat siralmas,
eszeveszett üvöltése, a hörgés megszűnt, szertefoszlott, elhalt, felfogták a
tömlőc hideg falai; beitták néma, foszladozó árnyékukat. S hallotta,
mint lehelik ki jóllakottan a csendet. Nehéz, nedves csendet, mely nagy
hullámokban jött felé, egyik a másiktól vált ki, egyik a másiktól fak-
adt, egymásból születtek, mint ikrek közeledtek, szétváltak, egymásból
fakadtak, széthasadtak újat szülve, újat, új nehéz hullámot, hallgatagot,
lila csendet, mely feketén, súlyosan, viharosan fojtogatta, mint a méreg.
Hallotta, kezdetben alig észlelhetően, mint a beszűrődött fényt, az apró

rágcsálást, érezte a puha, gyors, nedves lábakat, a szőrpamacs hengerlését a hátán — és felderült. Csukladozva, nyerítve hosszan felkacagott. Hirtelen megállt: a zúgás megszűnt, hiába hallgatózott, nem hallotta többé; csak az ingaszálait érezte, amint lassan húzza ki egyiket a másik után, durván, kiritkítja az ingét, szétmállasztja szálanként durva, csepű rabingét.

Már nem félt, hogy megverik, hogy nem lesz többé inge. Ő úgyis meghal, felakasztják, s kalács és gyertya nélkül temetik el. De az igaz! Ing nélkül, meztelenül. Az egyetlen szál ingét? Az ingét elrágja ő, az egér: au-aúúú-úúúúúúú-ú. Hirtelen elhallgatott. Bégetést hallott. A juhok itt bégettek valahol a közelben, vagy talán messze, ki tudja hol? De ő hallja a bégetést.

2.

Hallotta, mint régen, amint a juhok bégetnek fejés után az esztenán. Aztán valaki mintha mellette kiáltott volna: de azért úgy tűnt, hogy valahonnan nagyon messziről kiált:

— Tudooooj! Hozd a sajtájt!

Felismerte a juhász dűnnyögő, selypítő hangját, amint a testvérét kiáltja; Tudor az ő testvére volt. A havason voltak a juhokkal, gyerek volt, s leesett egy fáról; elnyúlt a földön a füben, szemei behunyva, mindent hallott, ami körülötte történik, de nem tudott megmozdulni, nem tudott megszólalni, nem tudta kinyitni a szemét. Aztán újra hallotta a juhászbojtár dűnnyögő szitkozódását, de ugyancsak úgy, mintha ködön át kiáltana, mint mikor tanították őket belebeszélni és kiáltani kucsmába: letették a kucsmát a földre, és belekiáltották: Tudoor! Ioaan! — s az, akit kiáltottál, ha épp melletted állt is, úgy hallotta, mintha a másik dombról kiáltanak vagy a völgyből; a hang elhaló volt, távoli, mintha ki tudja honnan jönne, a pusztából.

A helyet, ahol a juhokkal voltak, Pusztíanak hívták, s ő ott maradt a kisebbik testvérével: Tudor utána született egy évvel. Itt maradtak a juhászok közt, amíg az apjuk újból fel nem jön az ordáért, sajtért, berbecskért, hogy a faluba vigye, a vásárba.

Megint hallotta a juhász félelmetes szitkozódását.

Érezte, hogy valamitől nedves lesz az arca, valami esik bentről, s az ajkai, orrcimpái nedvesek lettek, megduzzadtak a zsíros júhtej ízétől és szagától, mely megnedvesítette a haját, lefolyt a tarkóján, az ajkán is hidegen és zsírosan, meg a gerincén, s megnedvesítette a hátát. Kinyitotta szemét, s látta az ömlő fehér hullámot. Gyorsan lehunyta, majd újra felnyitotta nehéz fehér szempilláit:

— Fent! — kiáltotta, s tisztán hallotta s látta a juhászt, amint üti Tudort a vederrel, nyögve, fogvicsorítva, dűnnyögve, selypítve és hadarva erősen üti, s közben szitkokat szór a Szűzről, áprodott nyálába, fajtalan szavaiba kavarja, miközben szégyentelen vágyaktól buzog, mely elvaidítja tekintetét, felduzzasztja nyakán a vénákat meg a dühét; valamit mondott róla, megszegyenítve Tudort, s ő csak akkor értette meg, hogy a testvére rázta meg a fát, s ez amiatt esett le róla. „Ki vájta ki a szemedet? — A testvérem. — Azért kaparta ki olyan mélyen” — mondta a juhász, miközben üldözte a másikat, vederrel ütve a fejét, hátát, lábát, s szidta a Szentszűzet, Szűz Máriát, a Szűzanyát, aki úgy szülte kisde-

deit, hogy nem ismerte a szerelmet, nem tudta, mit jelent a test felszabadulása; tulajdonképpen öreg férfitestének vágyát így élte ki, szitkozódásaiban.

Mikor felállt, kolompszót és bégetést hallott.

3.

Megjött az apa, és ott, a juhászok előtt, meztelenre vetkőztette Tudort, odaadta neki, Ionnak a furkósbótot, s ráparancsolt:

— Üssed! Nyírjad!

Ütötte Tudor hasát.

— A fejét ne üssed!

Aztán ütötte a lábát.

— Hagyj rajta nyomot, hadd tudja, hogy a testvéred! Úgy! Ne fuss, Tudor! A hátát is! Üssed! Ne sajnáld! Azért vagy a testvére! Hadd tudja meg, ha eddig nem tudta! Hasíts csikot a hátából! Mi az, nem ettél ma?! Azt akarod, a te hátadon mutassam meg, hogy kell ütni?! Úgy! Kihez hasonlítsz, hogy ilyen boldogtalan vagy?! Gyúrjad! Jó!... Úgy, kedvesem!

Tudor meztelenül nyögött, minden ütésnél nyekkent, szemét lehunyta; egyszerre kinyúlt az arca, csendesen folytak könnyei, s amikor már nem hallotta ordítását, az ütések számára még keserveesebbek lettek.

— Kész! Csókoljátok meg egymást, börtöntöltelékek.

Eldobta a bótot, odament a másikhoz, a testvéréhez, aki mereven állt, meztelenül, bőrén a dagadt, lila nyomokkal. És megcsókolta.

— Most gyere, kedvesem, lovagolni! Most kitüntetek, te vitéz!

A kanca megkötve, rőt csillogó háttal, kihunyó lángra emlékeztetve, nyargalászott. Az apa megfogta hónaljánál, felemelte, majd fentről ráhelyezte a lóra, szétvett lábbal, melyet aztán szorosán összekulcsolt a remegve nyerítő állat hasán. A következő pillanatban kezében érezte a kötőféket, s a farka alatt megszuirt kanca izgatottan nekieredt, fülsiketítően nyerített, galoppba fogott, megállás nélkül lefele, majd újra fel, s fel az erdőbe:

— Törjön szét! Hasítsák szét a fák! Akadjon fenn a fákon a keze, a feje! A belei is ott csüngjenek, ha mafla és tehetetlen! — Hallotta az apja hangját, mikor a kanca heves ügetésbe kezdett. Most az arcába csaptak az ágak, karcolták az arcát, a kezét, a hasát, az oldalát; véresre csapkodták a testét; nem tudta megállítani a kancát, hozzátapadt a hátához, rákulcsolta a kezét, belecsimpaszkodott a sörényébe; kiabálni kezdett, a gyomra lüktetett, s csak későn, mikor messze jutottak, s leereszkedtek a mezőre, jött rá — és értette meg a kanca fülsiketítő nyerítését —, hogy ennek a faluban maradt a csikója, őt hívta, felé szaladt; az apja tudta, mi fog történni, azért ültette a lóra. Valahonnan a mezőről, a vetések közül mintha egy vörös csikó nyerítését hallotta volna.

4.

Bocancea Ion közlegény egyedül volt az egész vagonban. Újév első napja lévén, az egész vonatban kevés volt az utas, ő egy kis elhagyatott állomáson szállt fel; a dombokon jött át, a nagy szűz havon. Most is havazott. Megizzadt, s a ruhái nedvesek lettek; volt egy nehéz háti-

zsákja, s hazafelé tartott, szabadságra. Attól való félelmében, hogy meghülhet, most levetközött, kicsavarta az ingét, gatyáját, aztán az izzó kályha mellé tette a padra — havasi járat volt, kisvonat, vaskályhákkal, s mindenek mellett tűzifa —, így ült, teljesen meztelenül, s nézte a hóborította erdőt, a dombokat, a távoli falvakat, a völgyekben szétszórt apró házakat; a megállóknál egyenruhás emberek, zászlócskával, tányérsapkájukhoz emelték kezüket, és szalutáltak. Jól érezte magát, úgy érezte, hogy neki szalutálnak, bár csórén van; különösen, hogy ő csóré, s az ember egyenruhában szalutál neki, ez adott rendkívüli elégtételt, aztán még tetszett neki, hogy egyedül van a vagonban, melegben, az a kinti meg köteles volt állni a fagyban, hóban, szélben; eközben ő, Boncea közlegény, ült a melegben, s szalutáltak neki.

Aztán...

Aztán az élete újra sötét árnyékba torkollott, nem emlékezett már, mi is volt, mintha kimerültek volna az emlékei. Megfeketedtek. Vagyis, úgy rémlett egy ideig, hogy egy bizonyos távolságot tett meg föld alatt, sötétben, s íme, újra kivilágosodott, mint egy vakondok, jelet vélt látni, képzeletében házhoz hasonló vakondtúrás jelent meg vagy talán sírhant.

... Most az utcán volt, részegen és dühösen, valaki megkarmolta az arcát, elvágta késsel, s folyt a vére; a tánc széteszlott, mindenki köréje gyűlt, ő meg forgott egy hideg, majdnem fagyos vízzel teli vederral, melynek fülét a fogai közt tartotta; a többiek ijedten nézték, de el nem mentek, kiabáltak, buzdították, közben óvakodva — arra is számítottak, hogy egyik percről a másikra elengedi a vedret a fogai közül, feléjük jön, s dühödten szétszap köztük. Nem tette. Akkor tört ki egy foga, amit azóta sem csináltatott meg; elülső fog volt, ami elcsúfította kacagását, őt magát is elrúfította.

Egy évre rá, mikor leszerelt (időközben a testvére megnősült), egy éjszaka — az istenit ennek a világnak — azt álmodta, hogy ő, Constantina — s erre az álomra később is emlékezni fog, amikor ez már az ő felesége lett —, mintha ásott volna a kertben, egyedül az ő nagy kertjükben, állandóan ásott, gyorsan, a föld meg magától tapadt az ásóra, lassan felemelkedett röögként, egyre gyorsabban, könnyedén, játékosan, mint a szerelem, mondta, és mint a szerencse — mondta a lány, és mint a vágy, mondta, miközben a föld magától dőlt ki abból a mélyedésből, rátapadt az ásóra, a lány meg arrébb dobta. Ő meg ott volt, és nézte. Aztán egy kristályvizű forrás tört fel, a lány meg faragott gerendát rakott, négy falat épített köréje — s meglett egy kút. — Most már jöhetsz vízér, amikor utánam vágysz, s nem bírsz magaddal — mondta Constantina... S mintha nem nappal lett volna, de éjszaka sem, lehet, hogy kora reggel volt, a levegő hamuszürke volt, vízhideg, a férfi meg az utcán volt, látta, hogyan telik meg az utca, látta a korszófüleket, mind fafülek voltak, régiek, égettek és csorbák, meg újak, mind egymás mellett: — Most ébredtünk fel — hallotta, s megértette álmában is, hogy kora reggel van. Senki más nem volt az egész faluban, vagy lehet, hogy az emberek még aludtak, hogy nem láthatta őket, csak a korszófüleket látta, ezek felébredtek a névtelen faluban, s szélében és végeláthatatlanul megtöltötték az utcát — csak fülek voltak, korszók nélkül, és vártak, egymás mellett tülekedtek, türelmetlenül civakodtak, ő meg tudta, hogy a kúthoz akarnak menni, és nem engedte... S jöttek a vénasszonyok az utcán — a fülek

már eltűntek —, a vénasszonyok derékig meztelenek voltak, s ők is sorukra vártak a kútnál. Felébredtünk, kiáltották elnyújtva kórusban, s annyian voltak, hogy megtöltötték az utcát addig, amíg az út s a házak s a falu már nem is látszott; most sem volt nappal, éjszaka sem, a levegő szürke volt, a vénasszonyok korán ébredtek, és kijöttek az utcára, nagy golyvájuk volt, épp ezért mind magasan tartották az állukat, a homlokukat, vidámaknak látszottak, és elnyújtva, vastag hangon, rekedten kiabáltak, miközben rezgett a golyvájuk.

Kakukkfű meg rézkilincs
A rózsámnak párja nincs.
Ha aratni megyek nyárban
Vizet hoz a golyvájában.

Egyszerre kiáltottak mindenféle hangon, egyik közülük egy rozsdás bilincset tartott a kezében, s intett a többinek:

Ha meg kaszálni megyek,
Borral kínál engemet.

A vénasszonyok kétoldalra húzódtak, középen utat nyitottak egy másik vénasszonynak — ez nem volt derékig meztelen —, a többiek meg alázatosan utat engedtek, neki meg egy füstölő volt a kezében, ezt himbálta, és kéneslila füstöt szórt szét vele. — A kúthoz megy! — kiáltotta egyik golyvás vénasszony. — Megszállott! Megszállott, tisztátalan! Ne hagyjátok! Elapad a forrás, ha vizet merít most, amikor megszállott! Rárohantak, valaki kitepte a füstölőt a kezéből, s a vénasszonyok karmolni kezdték az arcát; letépték a ruháját, s most hogy már letépték, tülekedtek, hogy szétszakítsák, kitepték a haját, s szétosztották egymást marcangolva, golyváikat marcangolva, tépve; ő most egy nagy vetés közepén áll, kaszált Tudorral, a testvérével, körülfogták a vénasszonyok, s vizet meg bort öntöttek szétmarcangolt golyváikból; vizet és bort hoztak, hűsölni, mert meleg volt, a vetés sárgán, hatalmasan, perzselőn ringott; aztán lehajoltak a vénasszonyok, mindenik előtt egy juh volt, a juhok előtt fül nélküli fakorsók — elvesztek, vagy lelopta valaki a füleket —, s ahogy lehajoltak, hosszú, fonnyadt csicseik csórén lógtak le, mindegyik egyszerre, hátravetették kifacsart hosszú csicseiket, s csak aztán kezdték fejni a juhokat, s mintha a juhok combjaiból véres tej folyt volna; a juhokat mérges kígyó harapta meg előzőleg. — Meggyűlöltetjük veled a testvéredet, mondta egyik golyvás vénasszony. — És te kiválasztott leszel, a gyűlöletet az övedre tesszük dísznek! S hogy tessék a lányoknak. — Te csak ne lógasd az orrodát — kiáltotta egy golyvás vénasszony, s felé jött, de ő nem vetett ügyet rá, tovább kaszált a vetést a testvére nyomában, s újra hallotta a juhok bégetését. Aztán felébredt, s az ijedtségtől izzadtan, hallotta a felesége mellett horkoló testvérét a másik ágyból. Ez az álom sokáig üldözte, s haláláig nem fogja elfelejteni.

Aztán az élete újból sötétségbe torkollott. Emlékek nélkül élt, mintha egy hosszú, nyomasztó álom nélküli alvásba merült volna.

... Kévért hordott egy teliholdas éjszakán, ő hajtotta a lovakat, Constantina mellette volt, mert közben megnősült. A lovak könnyű trappban

haladtak a mezei úton, a mező néptelen volt, messze ellátszott. Hazaértek, behúzták a szekeret a csűrbe, s lerakták a kénéket, aztán vissza-indultak, s mikor kiértek, látták, hogy az egyik kalangyánál valaki lopja a kénéket, közel érve meglátták, hogy Tudor, rákiáltott, hogy távozzék. Feléhajította a vasvillát, aztán megfenyegette, hogy lelövi — hiszen Tudor tudta, hogy a katonaságtól elsinkófált egy pisztolyt, s hazahozta — most viszont nem volt nála pisztoly, régen elásta a kert végében, de Tudor félt, rácsapott a lovakra, és elszaladt. Csak messziről kiáltotta, hogy az a föld az övé lesz, hogy neki jár jog szerint, hogy az osztozkodás nem volt igazságos.

Amikor hazaért, a kapukat tárva találta, a tehenek és borjak az udvaron, az ablakok betörve. Ezután hosszas, néhány évig tartó per következett, végül is a föld Ionnak maradt.

Aztán egy napon füvet kaszált az erdő szélén, s látta, hogy a távolban valaki legelteti a juhokat az ő földje mellett; a juhok állandóan bementek az ő földjére, egyszerre iramodtak neki, látta, hogy az ember, aki őrizte őket, kihajtja, egy ideig legelnek a juhok a földje mellett, egy-egy váratlanul kiválik a nyájból, bemegy a földjére, megáll, s kezd legelni, aztán egy másik juh, újra egy másik s így tovább. Leállt, kaszájára támaszkodott, s messziről nézte őket. Látta, hogy az ember is bemegy a földjére, rátapos, lépveivel letiporja, felemeli a botot, s kihajtja, kikergeti őket egyenként, és amikor a szélére ér, egyet ugrik, s hirtelen visszamegy, tépi a szálakat, s tömi a szájába a zsenge kalászokat.

Ő futásnak eredt át a barázdákon, meg-megbotlott bennük, elhaladt a legelő kanca mellett, s hirtelen eszébe jutott, hogy ott felejtette a kaszát, s mintha visszatért volna érte, s elvette volna, felemelte a földről, s most ezzel a kezében szaladt, amikor a másik nyakához emelte, a kasza fénylett, vakítóan csillogott, a juhok össze-vissza legeltek, taposták a vetést, tömték magukba a zsenge kalászt, a másik állandóan hajtotta ki őket, s valaki más hajtotta vissza, s így a juhok bennmaradtak a vetésben, tömték vele a hasukat, apróra, tömöttre taposták lábaikkal, s tömték a szájukat, előbb egyenként, aztán csokrostól tépték a kalászokat, ők meg kiabáltak egymásra, nem hallottak semmit a saját hangjuktól, egyik hajtotta ki a juhokat, de valaki láthatatlan nem engedte ki a vetésből, s a kasza vakítóan fénylett, egy idegen, nehéz kasza, nem, nem az ő kaszája volt; ő nem is tért vissza a kaszáért, az övé ott maradt a fűben, az erdő mellett. — Annyi búzád lesz, amennyi a bocskorodba fér! Mi bajod van velem, jó Bocancea? Mit teszel, Ion Bocancea?! A testvére hangja volt, aki Bocanceának szólította, mint egy idegent, a kasza meg felemelve vakítóan csillogott, a vetésnek, a földnek és a nekik életet adó napnak a fénye mind a csillogó kaszaélen összpontosult, az idegen kaszán, melyet egy hideg, súlyos, szőrös kéz lökött oda neki hátulról. — Sercegett, elakadt, nedves piros lett, s csepegett róla a meleg, piros... Csak meg akarta ijeszteni, mint akkor a pisztollyal, ami nem is volt nála — s valaki kezébe tette a csillogó kaszát, aztán felemelte a kezét, mely ujjak helyett kaszában végződött. És hátulról meglökték a kezét. S a nedves kasza most pirosan csepegett. Ő meg feküdt a vetésen, a juhok szétszaladtak, nem hallotta, nem látta már őket.

Így feküdt a testvére mellett, s nevéen kiáltotta: — Tudor! Tuuuuudor! Tuuuuuuuuudoooooor! — mintha messziről, egy távoli dombról kiál-

taná, egy völgyből vagy kucsmából, a testét tapogatta, meg levált fejét. Testvére teste hideg volt, csak fülcimpái maradtak forrók.

Csend honolt, már nem kiáltotta, semmit sem hallott, a meggyilkolt mellett ült, ölelte, keblére szoritotta... Már nem a vetésben volt, most csak úgy feküdt, a testvérét ölelve — úgy rémlett neki, hogy nem a vetésen, hanem elhagyott réten van, melyen magától összeborul a fű. Nagynak, üresnek látta, mely csak nő körülötte, magasodik, s magától összeborul.

Jajgat, nyög, és senki se hallja őt.

5.

— Kihullott még egy fogad, hallotta az asszonyt: a háta mögött volt, ő lovon, a lány is lovon ült, s a tarkóján érezte a leheletét. Ő minden erejével csapta a lovat a tenyerével, ütötte mindkét sarkával: a ló próbált szaladni, megbotlott, újra ütötte, s a kanca nehezen ment, megint megbotlott, a másik meg mögötte volt, súlyától roppant össze a kanca háta. — Egy veszett szarvas, hallotta, s előttük haladt el egy szarvas, a mezők fölé emelve szarvait, és veszett volt, szájából mérgezett lángnyelv-ként csorgott le a sárga nyál: a levegő nehéz volt, méregtől s kifakadt epétől búzlótt.

Állandóan ütötte a kancát, de futni nem tudott, pedig futni akart, hogy a másiktól szabaduljon; talán ha szalad, a másik leesik, megszabadul tőle. Nem tudott beszélni, kiáltani, állkapcsa összefonódott, pedig meg kellett szabaduljon tőle, elszaladni, eltűnni a szeme elől, becsapni, de a ló nem vitte, botladozott, mintha az egész föld a hátát nyomná, s a föld súlyos volt, mint a bűn.

A juhok a nyomában voltak, jöttek utána, mostanig nem vette észre őket, ijedten, bégetve jöttek.

Beért a faluba, és a ló — sarka ütéseitől — ijedten rohant; a juh-bégetést már nem hallotta — hátranéz, nem lát maga mögött senkit. A falu néptelen volt, erre rájött a nedvesen, habzón, ijedten futó kanca patája visszhangjából.

Amikor háza udvarába lépett, s meglátta Constantinát, észrevette, hogy kasza nélkül tért haza. Hol hagyhatta? Lehet, a fűben, vagy talán rátette a halott hasára, hogy ne puffadjon fel.

6.

Kezdte leszedni a ló patkóját — tudta, hogy az megint utánajön, a közelben már hallotta, érezte —, de ő megfordítja a kanca patkóit, hogy megszabaduljon, elszaladhasson, s hogy megtévessze üldözőjét. Hogy nyomát veszítse. Fordítva verte fel a patkókat, s látta Constantinát, aki csodálkozva kérdezte, miért tért haza a mezőről; ő épp készült ki az étellel. Aztán az asszony vette az ingét, kimosta, s az ingen volt egy vérfolt, ki tudja honnan, levághatott valami állatot a fűben, egy kis vadrucát, vagy más, attól lett véres a kasza?!

Lefeküdt, fálnak fordulva, de nem aludt, erősen figyelt, egy idő múlva hallotta, hogy a házban van, az ágya mellett, elhalad az ablak előtt, mellette, vele egyszerre szuszog; amikor visszafojtotta a lélegzetét, a másik sem lélegzett... Beesteledett, s akkor beismerte magában, hogy látnia

kell. S magukra kellene maradjanak. Felültette Constantinát a lóra, s elküldte hegyen-völgyön túlra, a szüleihez. Ha a másik nem szimatolja ki a nyomokat, ide fog jönni, hozzá.

Aztán hallotta éjszaka puhán hemperegni, hallotta dühös szuszogását, s amint a sötétben székeket dönt fel, edényeket tör, keresi őt nedves, szőrös orrával, ablakok törnek, hallotta nekivágódni súlyos, alakatlan testét a ház falának, nagyokat puffanva, ágakat törve... Reggelre a kert tele volt mély gödrökkel, gyökerestől kitepert, összetört, megtépett fákkal; az egész kertet feldúlta tehetetlenségében, dühében, aztán bizonyára elindult a ló fordított nyomán.

Mikor vitték a csendőrök, a nép úgy tolult utána, mint öreg kutya nyomába a por. Ő megöregedett akkor, azon a napon, és az azutáni napokon, mindenki hátralevő nappalát és éjjelét áthatotta, mint egy nehéz mérgezett pára: az undor. Undorodott a lefekvéstől, az italtól, a déltől, a szerelemtől, undorodott a napkeltétől.

7.

S ezért nem beszélt szinte semmit a tárgyalás alatt sem. Űlt ott a padon, látta a bírákat, balján és jobbán az öröket; mintha Constantinát is látta volna. Állandóan kérdezték, ő nemmel vagy igennel felelt, teljesen mindegy volt neki, ugyanazt jelentette számára a két szó, vagyis semmit: az igen undorát és a nem undorát. Jobb volt hallgatni, egyidőben kiabáltak rá, miközben állandóan valamit kérdeztek, s ő igennel vagy talán nemmel felelt, az is lehet, hogy egyáltalán nem felelt. Talán Constantinát is látta sírni, ki tudja? — Valaki egyfolytában beszélt. Ő ennyit mondott:

- Nem a saját kezemmel öltem meg.
- Megölted a testvéredet. Levágtad a kaszával.
- Nem az én kaszám volt. A magamét a fűben hagytam.
- Megölted a testvéredet, Bocancea Ion.
- Hallod, még hogy Bocancea Ion — csodálkozott.
- Megölted a testvéredet.
- Valaki mögöttem volt, és meglökte a kezemet.

Nebetést hallott, de hogy ki kacagott, azt már nem tudta.

— Behívója volt — hallotta később az ügyészt —, aznap kellett jelentkezzen az egységénél, melyet a frontra irányítottak. Tehát nemcsak, hogy megölte a testvérét, de megölt egy katonát, akinek harcolni kellett volna...

— Nagyon helyes — mondta, pedig mást akart mondani.

— Megölted a testvéredet — hallotta —, kaszával, saját kezeddal ölted meg!

— Nem az én kaszám volt! Nem a saját kezemmel! Más kezével! Valaki mögöttem volt! Nem! Nem! Nem! Nem! Nem! — üvöltötte aztán a tárgyalás végéig, azalatt is, míg halálos ítéletét olvasták fel, s azután is napokig állandóan nemet mondott, állandóan ismételte: Nem-nem-nem-nem-nem-nem-nem-nem, addig a napig, amíg egy másik tömlőbe költöztették, ahonnan aztán — ezt tudta — viszik akasztani.

8.

Egyike volt a nehéz, nagyon régi tömlöcöknek, valószínűtlenül vastag, hideg, sötét kőfalakkal, mint mindegyik tömlöc. Mint a másik is, amelyikben ült. Itt is volt kémlelőlyuk a cellaajtókon, melyen az börtönőr fáradhatatlan szeme leste, de ami kezdetben meglepte, s agyába vésődött átköltöztetését követő megszámlált napjaira, az az a tény volt, hogy földes volt a cella padlója. Kezdetben ez az apróság bizonyos örömet okozott neki, s gyakran, amikor felkelt az ágyból, s leszállt meztláb, valami váratlan gondolattól vagy deformálódott ködös, beteges képzeletének valami szörnyszüleményétől riadtan, úgy érezte egy pillanatig, hogy ott-hon van, az ő házában, most kelt fel. Anélkül, hogy számot adott volna magának róla, furcsa vidámsággal, önfeledten lépkedett, csak a hűvös agyagot érezte nagy meztelen talpával. Egy idő után a hideg miatt bőre enyhén elkékült, lábán a szőr összezsugorodott, s úgy érezte, miközben mozgott, s a levegő menet közben enyhén lebegtette lábain a szőrt, s ez őt is átjárta — úgy érezte, hogy valami felmászott a lábára, s jön-megy a lábfejen. Félénken meggyorsította lépteit — keresztül-kasul a cellában —, egyre jobban gyorsított, körben a cellában, a fal mellett, egyre jobban sietett, menet közben meg-megrázta egyik vagy másik lábát, gyorsan lépett, újra megrázta a lábát, szabadulni akart, már futva körözött a cellában, aztán hirtelen elszedült, kapkodó lélegzettel, állat tehetetlenül eleresztve, halottsápadt arccal, kétségbeesetten levegő után kapkodva, leült. Így ült, aztán feszülten figyelni kezdett: valahol lent, messze, a sötétség mélyén, alatta mozgott valami, valaki ásott vaktában, tapogatózva, reszelve, felé tört utat... Egyik éjszaka történt, amikor végigzuhan a nyirkos agyagon, mintha valahol messze, mélyen, a sötétség fenekén fa-tóka hangját hallotta volna, aztán úgy tűnt, hogy kő-tóka, aztán egy idő után éles ugatást vélt hallani a mélyből, zokogásfélét, aztán a földikutya jól kivehető ugatását, aztán nyüszítve távolodott, elveszett a hideg mélységben, a föld sötétjében, majd csukladozva sirt.

Felébredt, s amint piszkos kezével megdörzsölte arcát, könnyeit érezte.

Késő volt, süket, kongó, vak éjszaka. A vizek hanyatt fekvé aludtak, vízbefúlatokról álmodtak, s azt, hogy szerelmeskednek ezekkel, meg szép, erős férfiakról, mint a tizenhat éves lányok, kiket ily álomban vágy gyötör, mint az aszályban vergődnek miattuk, perzselő tűzben vergődnek, s vízbefúlásukat óhajtják.

9.

— Na! Fel! Felkelni! — a börtönőr volt, aki már megszokta őt, semmi sem lepte meg, látott még elítélteket így, a meztelen földön aludni. „Meg akarják szokni a földet, előkészület a sírlakáshoz”, magyarázta magának.

Nappal volt, s a fény érdesen, durván takarta be, szemébe sütött, s ő sűrűn pislákkolt. Kivörösödött szemmel nézett a börtönőrrre, előbb fel sem ismerte, majd ijedten, széteső mozdulatokkal felállt, beteges, eszelős álma hatása alatt, lóugrásokkal járkált a helyiségben, összegörnyedve botladozott, mintha vasteher nyomná a vállát. A börtönőr ránézett, észrevette megrakott lóéhoz hasonló járását, s komoran felkiáltott:

— Akasztásra ítélt csikóhal. — Aztán hozzátette: — Na, állj meg. Elszédülsz! Állj meg már. Na, mondd, mit álmodtál? Miért aludtál így, el-

nyúlva, a földet ölelve? Kedvet kaptál az asszonyra, hogy olyan szorosan magadhoz ölelted?! Hallottam, egész éjjel beszéltél... Miket mind mondtál? Vagy nekikezdtél széplányt büvölni?! — Tréfálni akart, de durva kaszárnyai hangjában igazi sajnálat hullámai remegtek. Látva, hogy a másik hallgat, egyszerre nagyot kiáltott: — Kövess! — Aztán lágyan hozzátette: — Gyere, te, beszélgetőre viszlek... Hogy lásd az asszonyodat, testvér. Ott van. Vár.

Álltak egymás mellett, szótlantul, ő meg a felesége, Constantina, s arább a börtönőr, nem néztek egymásra, megmozdulni is képtelenek voltak, vagy felemelni a tekintetüket, vagy hogy kezet adjanak egymásnak; tulajdonképpen csak egyszer fogtak kezet, akkor régen, amikor a katonaságból jött haza, azon a télen, amelyik mintha nem is lett volna.

— Hogy megy sorod? Hogy telik itt, ember? — kérdezte nagy későre.

— Hát úgy né! — válaszolt sietve, s örvendett, hogy az asszony megszólalt. Megint hallgattak, mozdulatlanul ültek a hosszú padon, a szoba egyetlen bútorán. A börtönőr továbbment, sétálni kezdett, mintha csak magában lenne, hogy ne zavarja őket.

Az idő lustán haladt a feneketlen, határtalan csendben.

— Undorodsz tőlem, Constantina? Gyűlölsz?

— Csinálmány volt. Valaki más csinálta nekünk gyűlöletből — mondta az asszony. Aztán hozzátette: — Otthon minden jól megy, mint eddig... Arattunk... azután... A vetés kikelt tavaszig...

— A vetés. Igen... igen...

— Egyedül arattam, akkor... Nézd, hoztam neked egy kenyeret... Abból a búzából van, amiből nem ettél... Jó lett volna melegen, tudom, hogy szeretted... De messze van... Megnedvesítettem, hogy lehűljön, amikor kivettem a kemencéből. Edd meg...

— Kemence... hát igen, Constantina... Mit csináljunk?... Nem az én kezemmel történt... Könnyebben hal meg, aki lehűtött kenyeret eszik... Mit csináljunk? Tudod, veled álmodtam egyszer... Mielőtt még összekeltünk... nem is mondtam neked...

A csend egyszerre leszűkült, látták zöldesfehéren, aztán elsápadt, s maguk mellett hallották a börtönőr lépteit. S az új világításban az asszony lassan ráemelte szemét, és hosszan nézte.

— Undorodsz tőlem... utálsz... — mondta, ő is nézte, most először látta nagy szemét, színét, melyet eddig nem ismert, a szemét, melyet sohasem nézett meg.

— Utáltalak addig, amig szerettelek — hallotta távolról. — Most... — felállt, felhúzta vállát: — Isten veled... Vagyis...

Sokáig ült még ott a padon, egyedül, úgy tűnt, hogy az asszony nagy zöld szeme és a keze mellette maradt a kenyérral, pedig ő már régen elment, és sohasem fogja látni többé.

10.

Most új gondja volt: hogy ne egyék meg a kenyerét, ne jöjjenek újra, ne vessék fogaikat a kenyérbe, hogy megbecstelenítsék, bemocskolják. A falhoz húzódott, meghallotta a rágcsálást, majd hirtelen hideg nyüzsgést érzett az inge alatt, a bőrén. A kenyeret magához szorította, s hideglelősen szaladgált a fal mellett. Megállt, hallgatózott: rövid nyikor-

gást hallott, s az ajtó felé fordulva a börtönőr szemét látta a kémlelőnyilvánson.

Lassú, fáradt léptekkel az ágyhoz ment, leült. Harapni kezdett a kenyérből. Falta a puha fehér kenyeret, aztán lassan, ráérősen rágta. Gondolatai elkalandoztak, egy irányba rohantak, hogy aztán hirtelen más, ki tudja honnan eredő gondolat nyomába eredjenek. Elég volt, ha egyik letért, taláalomra a többiek utána mentek, nagy ugrásokkal, mint valami vadul bégető, megkergült juhok.

Rég végzett a kenyérrel, mikor a börtönőr bejött, s hívta, hogy vágja le a bárányokat.

— Egyik gyilkos sem akarja levágni! Megenni persze mindenki akarja. Egyből urak lettek, most, a kötél előtt. Vagy tán te is úr lettél?

Hallotta a bárányok bégetését valahol a tömlöc udvarán, túl a falakon, öt várják, várják a megnyúztatásukat.

— Tele van a világ juhokkal, nehéz a föld a bárányoktól — mondta, s vidáman felállt, s szemében egy játékosan csillogó új fény villant: — Nehéz a föld a bárányoktól. Le kell mészárolni őket. S kilépett a nyitott ajtón, saját szavain csodálkozva.

— Így már szeretlek, Heródes király! — kacagott fel a börtönőr.

Szinte kacagott, mikor a bárányok torkába dőfte a kést, a bilincscsörrenés mintha lovak csengőinek csörgése lenne télen; a vér spriccelt, hörgés kísérte, valahol nem messze tyúkok lehettek, a bárányok bégettek, ő meg csak vette őket sorba, örvendett, hogy olyan könnyen tudja megfojtani őket, s dőfte torkukba a kést, gyorsan, csillogón, bal kézzel dőfte. Bal kezével, a ballal, szomjasan, a ballal — s úgy érezte, hogy egy nagy vetésben van, melyet már látott valamikor, valahol, nagyon régen; fogta a juhokat sorba, idegen, fejvesztett juhok, melyek állandóan jöttek be a vetésbe, s melyik hogy jött, ő fogta meg, szúrta a kést a nyakukba, bal kézzel. A bilincs csengett, csörömpölt, ő meg vidám volt.

Mikor leszállt az éjszaka, mind a tizenegyüket, úgy lábukon-kezükön bilincsel, kivitték és megfürösztötték. Még hátra volt a borotválás, aztán a gyónás és a szentáldozás, amit a vacsora követ, melyet a tizenegy elítélt utolsó kívánsága szerint állítanak össze. Böjthét volt, közeledett a szent húsvét, s most, nagycsütörtökön a gyilkosoktól, istentelenektől akasztás előtt elvárták, hogy bárányhúst egyenek a keresztény törvény szerint.

11.

Messze, a tömlöc sötét, elhagyatott tornyában megszólalt a tóka szagot hangja. Tudta, hogy miután megborotválják, eljön a pap, meggyónnak, megáldoznak, aztán esznek, s hajnalban felakasztják őket.

Leültették a székre, amit magukkal hoztak, beszappanozták nagyra nőtt szakállát. A börtönőr magasra tartotta a lámpást, miközben a borbély meghajolva borotválni kezdte.

A széken ülve csak a borbély fehér köpenyét s a bilincseket látta. Arcán érezte a beretva karcolását, s úgy rémlett, mintha térdén keresztbe tett, lebilincselte kezéből valami kezdene csöpögni; a bilincsből csepegett, egyre erősebben, a tej. Örömmel látta, hogy a nadrágján simán, fehéren végigfolyik egy vékony ér, mely egyre nő, szélesedik, leér a cella földjére, kigyózva nyúlik, fehéren, melegen párologva — kacagni kezdett

könnyedén, amennyire csak tehetette, könnyedén, nem lett volna jó, ha hangosan kacag, mert megrázkódnak a bilincsei, s nem folyik több tej; halkán kacagott, rázkódvá, egyre vidámabban, nem tudta magát fékezni, a tej meg csak zölden, fehéren folyt a bilincsből.

— Csiklik, borbély úr. Láttam még elítélteket, akik nem bírták elviselni a beretvát — hallotta.

— Félek, hogy elvágom, s a lelkemen szárad... Várjunk egy kicsit...

— Na, testvér! Elítélt!

A borbély most nem állt előtte, fehér köpenyében, meghajolva.

A tej sem folyt már a bilincsből.

— Nem kacag már. Megpróbálom befejezni. Mindjárt itt a pap.

Emlékezett: mindig húsvét előtt, nagycsüörtökön, a pap összegyűjtötte őket, csak a gyerekeket, a templomban. Megkérdezte őket: Haladtatok-e el kert mellett... — igeen, tisztelendő úr — felelték kórusban a pap előtt térdelve. — S láttatok-e almát ott... — igeen, szentatya. — Meg szilvát... — igeeeeen, szentatya... — Meg cseresznyét... — igeeeeeen, szentatya... — Sóvárogatok-e utánuk... — igeeeeen, szentatya... — S ettetek belőle... — igeeeeeen, szentatya. S hogy erre gondolt, vál-lát rázva, fogvacogva kacagni kezdett; egyre erősebben kacagott, ott látta magát ferdén; Tudor mindig mellette térdelt — a pap kérdezett, ők meg...

— Mesélj neki valamit, hogy ne mind kacagjon.

— Mit meséljek, borbély úr?!

— Bármit, csak ne kacagjon, különben nem tudom befejezni...

— Muszáj, borbély úr. Jön a pap.

— Jöhet. Ha kacag, nem fejezem be. Nem venném a lelkemre, épp most, nagyhéten.

— Mit meséljek? Hej, testvér, elítélt, hallgass ide: paraszt vagy, vagyis voltál, testvér... kórusban felelték „igen”, akkor félték, meg voltak ijedve, most viszont nevetségesnek tűnt, s kacagott, hogy rezgett belé a vállá, s vacogtak a fogai. — Haladtatok-e el...

— Testvér, a föld áll, vére és erei vannak, mint az embernek.

... egy kukoricás mellett... — Igeen, szentatya.

— Amikor az Isten az embernek először ekét adott, hogy szántson, húztak egy barázdát, de belül áradatként folyt a vér.

... egy ház mellett. — Igen, szentatya. — Lehet, hogy...

— Az emberek megijedtek, s félbehagyták a szántást.

— Ki kell peckeljük a száját! Fél arcát sem fejeztem be. Ember, kérlek, hagyj abba már!

... egy madárfészék mellett... — Igen, szenta...

— Legyen olyan jó, a maga érdekében... — Körüludvarolták mind a ketten, mint orvos a beteg gyermekeket vagy az örülteket.

— A vér áradatként folyt a föld alatt, ahogy mondtam, ha egyszer a föld élő volt, mint az ember, s erei voltak, mint az embernek, hallod-e, testvér? — Miért nem szánttok? — szólt le az Úr. — Hát, ha tele van az ekénk vérrel — folytatta a mesét a börtönőr, s nézte az elítéltet, aki megállás nélkül kacagott; hivatalos sajnálattal nézte, melyet a borbély jelenléte s börtönöri egyenruhája kényszerített rá.

— Most menjetek és szántsatok! — mondta az Úr... Mikor a második borázdát húzták meg, nem volt már vér, fehérré változtatta az Úr... Úgyhogy, testvér... azóta, csakhogy nem látszik...

... Igen, szentatya. „Jobb kezével keresztet vet, ballal meg üríti a zsebeket” — hallotta Tudort, ő meg pukkadt meg a kacagástól.

— Csiklik!

Nemsokára megjött a pap, még valakivel, egy tiszttel, aztán elmentek mindnyájan. Ő meg kacagott.

Egyedül hagyták, fél arca leborotválva, fél arca borotvátlan, érintetlen, nagy összebogozódott szakállal, mely nőtt, és összefonódott magától.

A cella kis ablakán a hold látszott, kinyújtott, lila és dagadt, akasztottakéhoz hasonló nyelvével.

12.

Hahotázva, csukladozva, vacogva kacagott, s hiábavalónak bizonyult próbálkozása, hogy összeszorítsa állkapcsát. Most valaki csiklandozta. Mikor a tiszt belépett, ő még mindig kacagott, a tiszt meg mondott neki valamit, hogy mit, nem hallotta, láthatatlan kéz csiklandozta a talpát, mind a két talpát, a hasát, a hátát, a tarkóját, a tiszt meg kiáltott valamit, az megállt, úgy rémlett, hogy hozzáhajol, megcsókolja mindkét arcát, mintha megcsókolta volna a szakállas arcát, aztán a borotváltat, majd a száját, de ő csak kacagott, a kéz meg tovább csiklandozta, a láthatatlan kéz; mikor egy pillanatra abbahagyta a kacagást, a tiszt már nem volt ott, eltűnt.

„Nem-az-én-kezemmel” — gondolta, miközben sétált. „Ez-volt-pontosan.” Aztán: „Ez-akkor-volt.” „Valaki-mögöttem-volt.” És újra: „Nem-az-én-kezemmel. Valaki-mögöttem-állt.” „A pap-mindjárt-itt-lesz.” „A bűnök...” „Valaki-mögöttem-volt.” „Ez-volt-pontosan.” „Magamra-vettem-a-Tudor-bűneit-is.” „Valaki-mögöttem-volt.” „A pap.” „Ez-volt-akkor.” „A pap-feloldoz-a-bűneim-alól.” „A pap-feloldozza-a-bűnei-alól.”

— Nem tiszta lélekkel halsz meg! Várd a büntetésedet, testvér! Nincs sok idő hátra, nemsokára virrad. Miért nem pihensz? Úlj egyhelyt, ne koptasd a lábad! — S mert az elítélt folytatta a járkálást, a beszédet, a kacagást, az őr hirtelen megdühödött, ráförmedt a kémlelőnyíláson a sötétben: Titkárnak az Istenhez, ott a helyed!

„Valaki-mögöttem-volt.” „Nem-az-én-kezemmel.”

A lelkiismeret-furdalás izetlennek, idegennek tűnt, mint ahogy idegennek és hihetetlennek tűnt a halál, a kötél, a közeledő reggel, amikor felakasztják; erre ritkán gondolt, de ha mégis eszébe jutott, úgy gondolt rá, mintha másról lenne szó. „Ez-akkor-volt.” Mintha valaki járna itt, hallotta lépteit, most meg közeledett, feszülten figyelt, lefeküdt a hideg földre, s megint hallgatózott, odatapasztott füllel, s hallotta, közel a földben, a motoszkalást, ott a sötétségben, aztán hirtelen kacagni kezdett, csorbán, vicsorítva, siralmasan, eleresztett állkapoccsal: mintha pirosra sült, forró kenyeret szedne ki a kemencéből, leprecceli, vízzel hűti, harap belőle; valaki kést nyújtott feléje, egyszerre több kéz, a vénasszonyok kezei, aztán papokat látott, amint megkoszorúzzák a kést, koszorút helyeznek a kés fejére; a kés meg emberi lábakba fúródott, emberi kezekbe, belekbe, emberi májba, vesébe, emberi szembe, emberi fülbe, aztán a vénasszonyok sebeibe, a lila, kék cigánysebekbe, aztán a vénasszonyok kezei felé nyújtották, ő kenyeret vágott, szájához vitte, és evett; még mindig kacagott, amikor a Cigánylány teljes erőből jobb ercába csapott, a borotvált arcába; ütötte a hasával, bőröndnyi nagy hasával, aztán bal

arcába csapott, melyet nem érintett a beretva. Akkor zokogva térdre hullott, a bűnbánat és félelem keserű könnyei öntötték el, beborították az arcát, s szélesre nyitott, piros, nyílt sebhez hasonló szájában is érezte a könnyeket.

A lány meg erősen ütötte öklével a szívét. Akkor látta meg maga előtt a kötelet. A búzakoszorúhoz, vőlegényi csokorhoz, kenyérhez hasonló gömbölyű kötelet, kalászsza szökkenőt, napkerekségűt . . .

. . . tarkóját sértette az ing, durva volt, rabing, a bőre kivékonyodott, kezébe hulló könnyekkel kacagott, s érezte a lány ütéseit a fején. Jobbról-balról ütötte nagy hasával. Aztán vassúlyú öklével ütötte. Bal öklével ütötte a szívét. A talpát meg láthatatlan kezek csiklandozták. Az inge mállott, vaiaki rágcsálta. Meztelenül kerül oda, a sötétségbe, hirtelen vacogva felordított — oda, ahol nincsenek ajtók, nincsenek ablakok, és szél sincs, csillagok sincsenek, zápor sincs. Juhbégetést hallott. „Tele van a világ bárányokkal.” Fulladozott. A lány fojtogatta. És nem láthatta a lányt. A hátán egy lakat volt, nehéz, nehéz, ház nagyságú, sír nagyságú. S akkor egy ismeretlen kezét vélt látni, a kézben egy kulcs. Egy fakulcs. S hallotta, amint kinyitja a hátán levő lakatot.

Összeesett.

S látta a lányt: rohant a nyomába, utol akarta érni, de a lány lovon ült, egy rőt kancán, ő meg rohant a kanca nyomában . . . Minél jobban rohant — hihetetlen! —, annál messzebb került tőle. Hirtelen rájött, hogy a lány becsapta őt, megbosszulta, tőle tanulta a játékot, s most a lányon volt a sor, hogy becsapja őt, most a lány volt az, aki megfordított patkójú kancán szaladt, hogy megtévessze, hogy ő nyomát veszítse, hogy elszaladjon, s többé ne láthassa őt, s ne találja meg schol, sohase találja meg őt, a Fehér Cigánylányt.

Áttörte a földet, a sötétséget, egész a cellájáig, egy gyanútlan vakondok, hogy ne legyen egyedül.

A cella küszöbén kigyúlt egy gyertya. Fehér, tengerhabjából sodort gyertya volt.

Kántor Erzsébet fordítása

költők és versek

sonata canonica

MOLCER MÁTYÁS

001
hol itt, hol ott, előtte-
mögötte, nélkülem vagy
tenélküled, ki tudja
meddig

004
 hová vezethet
e harctalan magány

001/a
 (én te ő mi
ti ök: hol ó hol áruld
el — jaj, sehol sehol)

009
 lásd,
tavad vizét a roskadt
csend
a parton álmod
csontváza

01
 mintha látnám
tört csontjaim feküdni
magam helyett a parton

04
 és mi ödöng
belül fejetlenül? mily
zavart akar kavarni?
sötét hasonlat itt bent
úszkál a

a fény csupán oázis
ahol kezünkkel egyszer
semmittevésbe érünk

05

a trükkök
megsemmisítik egymást,
halálrakész a termés,
hogy rothadása földünk
meg

06

sarjadó jó:
a munka izma, izzadt
bőr, célszerű kopások,
testvérszavakra lelten
közös való

06/a

szálkás szavak megérik
a jöttödet, mezitláb
. . . . os virágba szökken
a vér

07

a dallam
bukolikus, patakra
lelt szárva meghajolt és
a millió rovar már
félté

08

ismeretlen
érték; koordináták
parányi foglya, álmom
az küszködik veled még

02/b

nincs lázadás, se távlat,
megalkuvás se nincs, sem
közel, körös-körül mért
tolong lakatlan á

02/c

külön világ, külön csend,
magunk vagyunk örökre,
se szem, se kéz, se rend, csak
emlékezet

08/a

feledni véged ismert,
irgalmas úri csöndjét,
árnyékomat röpitni
rakéta-útra

08/b
az út egy
vak résen át vezet, mert
a terveinket

09
magadban
mivé ölelkezik, ha
megunta már magát az
emlékezel? ruhádat
hiába dobtad el, már
meddő öled nem ígér
gyü

1/a
itt szende művirágok
szappanízű beszédje
altatgat egyre mélyebb
egyhangúságba

2
burkomra jégesőként
kopog szavad sötétlő
haragja

2/a
és hibátlan
varázsod a
halálos úrsugárzás,
oly átfogón zuhog rám

2/b
véggépp fölébrednek, csönd
van itt, halál utáni
csönd, ennyi volt tehát csak?
a semmi árnya ellep

3
ismét
sarokba húz a felsőbb
szempont

3/a
megszámolatlan itt az
ünnep, hitünk kifestve,
zászló szemünkben, ajtónk
zöldell, groteszk csapatban
tolong az

4
mondd mért
hajitanám el illő
bukásom oly repesve
várt hírnökét? a kéz, mely
elérhetetlen álom

után kapaszkodott, most
mocsoktalan hibákat
szorongat

004/a
morogva visszaho
elték tar
luga inni lórét
és á kat, csak ennyi
mákony mara

x
tehré tim dotalárib
intrégem neletpék ah
úsérevré soylábazs
mosumtir klah

6
az engedelmes arcú
tömeg megindul éjjel
feléd s elér a kés

008/a
az
éj áthatolhatatlan
a sejthe
.

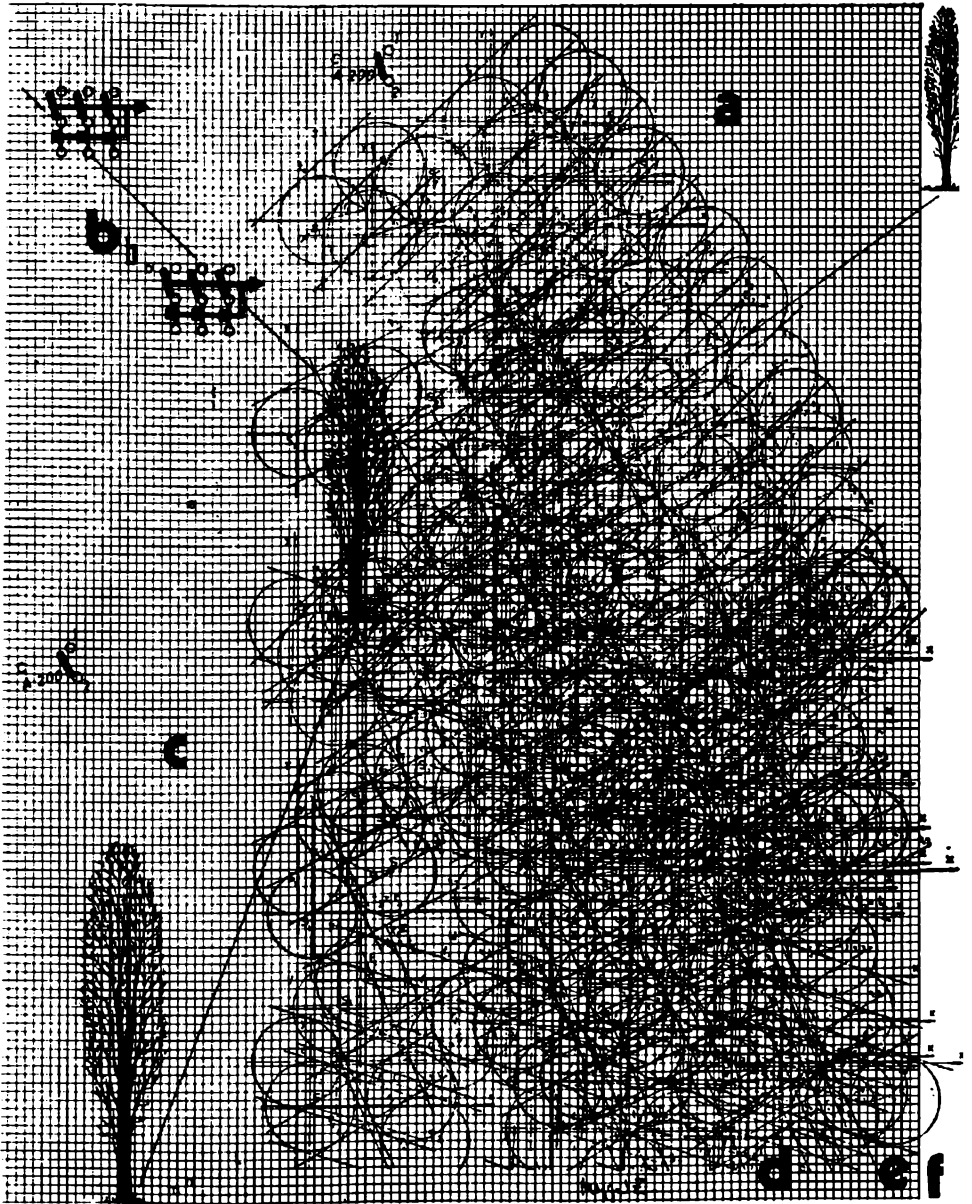
poco scherzando
kár kicsinyelned már magadat, hisz rég igazad van

001
no itt, no ott, alatta-
fölötte, bennem és te-
benned, ki tudja meddig
s mivel

002
szedheted majd
tekinteted rakásra
felhalmozódik érted
a hulladék

06
estére hirdetés vár;
testem pucéran állja
tévém csodálatát és
a szófo

06/a
amoeba-
finom szavakkal ígérsz
műbőr kötésben eszmét:
paróka-ünnepélyes
megalkuvást

x

a fénykör
nyúzott szuperhülyéken
rothad, tanácsadók már
majdnem meg

adagio

zöldül már a penész félbehagyott szavadon

08

a tartalékok immár
kifogytak és a féltve
kuporgatott utolsó
szavak nyűszítve másznak
elő, melegre nyalt szőr
borítja látszat-éltük . . .
roncsolt harangok álma
a pusztaság virága,
de égen átdübörgve
szörnyek kitörlik arcod,
szavad, hazád e létből
s csak bömbölő sötét csend
marad

intermezzo

törbe csaló utakon pillanatok mosolya

x

helyzetem sohasem szabályszerű tény,
csak vállalt, lehető szerep; fölülről
folyton váltakozó s mulattató kor,
mely saját hülyeségeit csodálja;
kérdésekre alávaló megoldást
könnyű mondani, távlatát világom
izgatóan mutogatja: semmi sem lesz
itt többé lehetetlen! él-e nálam
boldogabb, igazabb utat taposva?
mernék még ezután egyéb talányra
kérdő szemmel ekézni röpke dalban?

andante con variazioni

balsikerek csüngenek rég nem hallott szavainkon

1

a kéz, mely elveszíti
a mozdulat hitét és
a mozdulat helyett már
csak önmagát szorítja,
kegyetlenebb a fojtó,
önkínzó hallgatásnál

2

egyforma húrokon zsong
egyforma hallgatás és
emlékeimre poshadt
csönd cseppen öntudatlan

3
a könyv halál utáni
múlt tükrözése, lapnyi
hitünk paródiája

4
kihalt körök szabályát
hordom magamban, ajtót,
redőnyt lezárok, álmom
elüldögél ilyenkor
bennem ...

5
naponta újra
kapaszkodások ott hol
egész időszakok már
hiába rajzanak, nem
káprázat ez, hanem csak
emlék az életemből

6
kiért, miért dadogsz itt,
kinek, minek rabolni
fényt ily zsvány világban

7
virág virága, égi
hervadt határ, hová jut
porladt szavam

8
kezemben
üres lapok, vakító
fehér, fehér igazság

fülöp gábor versei

SPIRÁLIS

Lehunyják szemüket a zászlók.
Zizzenés, halk zörej.
Spirálisban eltévedt fény.
A két tükör közül
én magam melyik vagyok?

MÁR

Dobpergés.
Szalmaszálon hintázó hátgerinc.
Csendes tenger.
Vállhoz szögezett kezek.
Sikoly.
Kés elveszett.

VÉDTELEN

Tusra feszülő szemgolyó.
Őz felbukik.

VÉRCSE

Vércse csőrében kenyérbél.
Kiröpülnek népmesékből
fura madarak.
Befalazott tornyaikban
reménytelen
sírnak a királylányok.

FALBÓL

Falból kinyúló kezek.
Világosságért imádkozó lámpafény.
Apró állatkák
kétségbeesett futkározása az órakorongon.
Fejekben összkomfort,
szív körül szivacs.
Út mentén
száraz ágakra felkötött mosoly.

ÚT

Kőbarlang.
Falán elnyútt füstnyomok.
Mélyében balzsam,
torkában tüskéről, kötélről álmodok.

KARÁCSONYFA

Szúrós sziklák között
ég-értelem-karácsonyfára aggatott
két csúnya napkorong.
Egy fekete,
egy fehér.
Félelem-táncukat járják.
Az egyik szénné égett,
a másik jéggé hült.

RÁCS MÖGÉ

Rács mögé zárt hangok.
Sarokban térdeplő sikoly.
Füstben valaha-parázs-arcok
törzsvevőknek a pult alatt.
Az asztal megterítve.
Kenyérből-borból kiszökő ikon,
jégvirág-kertek,
elmetszett szárnyú mozaik-madarak.
Hóba fojtott hadak a fák tövében
sírnak.

TOMPA

Szádban szálla a kenyér.
Szemed előtt méz-hályog,
mögötte bezárt kétségbeesés —
labdába lopott képek arcodon.
Csontkockában kallódó riadás.
Tompa a tű,
melynek nyomán kibuggyanhatna
szép börtönéből.

MADÁR

Üvegkalitkában
szédülő emlék-madár.
Csőrén címer lobog.
Lábával le nem léphet.
Szárnyában már-már-bízhat.
Körülötte üveg,
alatta szironnyá alvadt
zongoraakkord —
fehér és üres.

MOZDULATLAN SIKOLY

Felhőbe csapódó szilánk.
Rohanó lányból
kitépett hajcafát.
Orvosok boncolják
megalvadt álmomat.

világ világossága mögöttem

SIKLÓS ISTVÁN

Kezdetben a gondolatra gondoltam, a megfogalmazható, kimondható szavak mondataira:

TŰZ

nőtt előttem, kinyílt hűsemésztő szirmaival,
mintha fölhasított bőr alól buggyanna ki, terjed
perzselő foltja:
„teljes ciklust futottunk be a Nap körül,
láttuk lógni az ágak pudvás csontjain.”

Ez a gondolat közepe, a gondolat közepének
közepe,
az örvénnyel magába szívó pont, az úr nyílása,
az úr fekete torka, nyeldeklője: a világ fölöttünk
lebegő hangtalan porszívója.

Látnokok kora volt ez az első: a láng viaszos
tapadó nyelvén táncolóké, a páraöntő képek
pórusain bukdácsolóké, a himnuszos lebegőké,
a parázs kék szemein pattogóké, a megérezések
öntudatlan kéjében fetrengőké:

azElemésztődőké.

Az ég pernyével lucskos peremén hasadó
villámok kora volt ez a második: hályogos
szemekbe szűrő villanásoké, a tapasztalás
lilára vert kiáltásaié, a csattanó, hörögve
görgő felismeréseké:

azElűszkösödőszavaké.

Örtüzek, zsírfoldó családi tüzek kora ez a harmadik:
betoncölöpök között kanyargó lávafolyó,
az égnek szűrt kürtők, kémények szűkülő

torkát nyaldosó, kohókban fortyogó, atom-
hasogató, kátrányos váladékát csorgató:
szárnyast piritó, szőr bűzében sercegőTrón.

TÜZ, kilövellő, szikrák, robbanás, robbanó
láng, lángnyelv, dzsett, izzó sugár alagút,
parázs, pöfögő parázs tenger, bugyogva terjedő
fény forró oldata, világ, felvilágosodás,
varratokSebekVilága:
„teljes ciklust futottunk be a Nap körül:
láttuk lógni az ágak pudvás csontjain
karóba húzott szavainak, aszalódó szavaink.”

Kellő pillanatban, ha van, ha ez a kellő pillanat a feledés akrobatikája a cél-
ravezető, a feledés kintornája kell a még ki nem mondott, a mondat vázára
még ki nem feszített gondolathoz:

az elfelejtés kintornája.

Figyeld a test dohogó gépezetét: az izmok, idegek acélhuzalait; a meg-
szokás kullancsszerűen bőröd alá nőttSnövekedő, szerveid fölfaló ereje rán-
gatja-húzza:

mint szőlőskertekbe vezető homokúton a kerékagyig mélyült, vájt
puha nyomban zötyögő szekér,

olyan a gondolat is, a képre képet kereső gon-
dolat, a szóra fogalmat kereső gondolat, a szavakra indulatokért kapkodó
szavak

újra meg újra visszazökkennek a puha keréknyomokba. Tépd szét a
megszokás acélhuzalait, az ésszerű, a kézenfekvő szavakat felejtse el,

figyeld a
képzület dzsungeli káoszából rikácsoló, sziszegő képeit. EINSTEIN (1945): „lélek-
tani szempontból a kombinációs játék a teremtő gondolkodás leglényegesebb
eleme, még azelőtt hat, hogy bárminő kapcsolat jön létre a szavak vagy más
jelek logikai szerkezetével, amely már másokkal közölhető.”

Japán mesterek
színes metszetein TSZUNÁMI, földrengés korbácsolta óriás hullám sárkány
taraja visszafordul, kopasz fehérÉs csupa kék alatta a meztelen part, a part-
menti pagodák, vitorlával lefelé mozdulatlan halászahajók:

néptelen, hangtalan, jajtalan
egymásfölé ívÉsív. Nem a menekülés vakbuzgalmát, nem az otromba ösztönök
zürzavarát feszíti ki, hanem az egymásba kígyózó mozdulatok képét. EMBER-
RŐL, GALAXISOKRÓL, Fred Hoyle: „különös gondolat — mégis igaz, hogy
30—40 oldalnyi új elképzelés, ismeretanyag mindenestül fejtetőre állíthatja
mai világunkat. „Észrevesszük-e majd a billenést, a szaltót, ha elkövetkezik?
Annyi bizonyos, hogy különös gondolatoktól megbolydult méhkaptárban
élünkÉs az is igen valószínű, hogy ama 30—40 oldalnyi új elképzelés, ismeret-
anyag lázas szorgalommal készül tudósaink számítógépekkel, lombikokkal, pi-
pettákkal, spiritusszal, izotópokkal, hibridekkel, méhen kívül csirázó petéikkel,
embriókkal zsúfolt vegykonyhájában.

Bárdütésként csattognak a jelszavak: az
automatizálás forradalma, a biológia forradalma, az űrkutatás forradalma, a
kémia forradalma, forradalmak forradalma. Vajon a változás rejtett hajsza-
ereivel árasztja el mindennapjainkat? Vagy hirtelen nyitják ránk a zsilipe-
ket?

Vajon lesz-e erőnk, képzeletünk még egybelátni roppant összefüggéseit,
tervszerűséget rákényszeríteni, vagy jövőnk fölÉ TSZUNÁMI tornyosul?

Képzeli-
jük el, hogy áttetsző burokban élünk — úgy vesz körül mint a méhlepény.

Csak akkor ismerjük fel, hogy körülöttünk, amikor kívül kerülünk rajta. Most másikké burokként fesszül körénk, még nagyobb. És kijutván belőle még nagyobbÉs még nagyobb. Ad infinitum. Avagy véges a megismerés, komor határok közt ing a megismerhetőség? John Wheeler a SZUPERÜR. Dagadtra pumpált biciklibelsőnek képzeljük a világegyetemet. Csillagok, galaktikák mind a külső felületen világlanakÉs a biciklibelső bezárta kör a SZUPERÜR. Benne térÉsidő nem létezik. Minden egyidejű. Dimenziók nélküli. Nincs se múltja, se jövője. A rádiójel vagy az űrhajó másodperc töredéke alatt átszelheti, átbukhat rajta. S a földi pilóta más naprendszerek lakható bolygóit éppen olyan rövid idő alatt elérheti, mint a pesti turista Londont, ha gépre ül.

Amikor majd olyan természetesen kelünk át a SZUPERÜRÖN, mint a Csendes-óceánon, akkor-átkelünk-természetesen-olyan-majd-amikor, az el nem mondható tudás, az előérzetek tudása a test szerves, élő szövetében. Tehát: az értelmes élet kialakulása a földön nem lehet véletlen, mert az alapvető fizikai törvények hatására megindult evolúció olyan rendkívüli jelenség, hogy a törvényszerűségekÉs következményeik közötti magasabb összefüggések föltételezése jogos, indokolt. Az ésszerűSaz ésszerűtlen kétség — az elképzelhető rétege fölött a múlt égboltja istenekkel, mitológikus csodalényekkel benépesítve. Majd önműködő lélegző kopolytűját hátán cipelő, menekülő, önmagát kereső, az űr folyosóit őrző ember sA mitosz teremtés új korszaka következik el, a képzelet sugárzásában életre kel. Kiemelkednek a részeket teljessé tevő indulatok: az én ikerArcú testéhez igazodva. Mert minden tapasztalati tudás bizonytalan. És ez is az utazás, a helyváltoztatás dicsérete, mert ha helyedet változtatod: a megismert dolgok változnak körülötted:

farkasok rozsdavörös lehelete gomolyog,
vedlő szőr bordáknak lihegő ívére fesszül,
éles szag tapad a tájra:

égető éhség csikorgó fogsora szűri át,
ömlik a gége, a gyomor, a belek savakkal
füstölve izzó ingerre:
szűkülő növények lombtalan csontvázErdeje
repedő anyagnak üszkösödő pórusain
fekszik összekeveredve,

FENNMARADÁSRA kinyújtott mancsok karma merül
marcangolt, mozdulatlan széttépett talajba,
vakító szimattal lohol

izmoktat, izmokat gőzlő roncsokkal etetve:
hízik az emlékezés szövete, tapasztalás
mintája ég idegekre —

hókrisztály: sugarakat szálkásra hasogató,
gránitnál élesebb kovakő, sziklák torkában
feszülve kúszó érc-erek,

falkában ügető fűrészes nyílsdárda hegyek
homorú íve keríti, kavargó menekvés
kifacsart nyálhabzó tánca,

lobogó falánk láng FENNMARADÁSRA nyűszító
nyelv, zúzott sebek-varratok virága világol,
hangjuk átzuhog füleden:

omló homokábra — a vasbeton kapaszkodó
tornya, kupolák rézkopoltyúja, kénnel bűzlő
salakját bőföggve ontja:

megnyúzott hegyekre, hasított dombhátra, púpos
völgybe teríti kctrece lüktető szerkezetét
güzülő kezekkel teletömve,

csupa kidagadó forma, pattanásig feszült
szennyvízcsatornák, nyelőcsövek, bebőrödző
hullámtalan tavak, folyók,

főlizzó máglyák, ördögtűzek fényében serceg
a szalonna FENNMARADÁSRA szédül a nyárson
fakó civilizáció.

SZEMBENÉZÉS (London, 1970) M. M. kerek támlás
fehér széken ül, lábát keresztbe vetve. Egyik könyöke térdén támaszkodik.
Éles a kés. Bőrével együtt nyesi le a szeletet. Jobb karja az asztalon. Piros
kockás abrosz, zöld tányér, csésze, a csészealjban a kilöttyent tea sötét kari-
mája. Kávéskanál a narancslekvárba szűrva. Mellette szorosan a mogyoróvaj
üvege, majdnem színültig, bontatlan ribizlidzsem. Füstölt osztriga, körbenyírt
pléhdobozán hajszálnyi fémforgács, a ki-kiugró lemezcsokon olajgömbök.

„Akarsz
szalonnát?” Az ablakon át vörös téglás, egymáshoz közelítő két tűzfal látszik
onnan, ahol ülök — foltos és csontkemény az időtől. Bonyolult tetőszerkezet,
füstsűrke pala, nyurga kémények s a látószöveget még éppen fölérő bronzlom-
bok villogó, ingó teteje. Kátrányfekele csövek, csatornák — verebek, galam-
bok. „A felejtés akrobatikája” — gondolom.

M. M.: „a főtéren kigyulladt a temp-
lomtorny, fölburrantak a galambok. A kép magára csupaszított élessége, ami
túlmutat önmagán, végleges rögeszmém.”

A jobb oldali falon a konyha tejüveg
ablaka előtt súlyos öntöttvas szerkezet, küllös kerek elzsirosodott kötéllel,
tengelyforgóikon ragacos massa, két toll roncsa látszik ki alóla csillogó olaj-
szemekkel. A szemetes felvonója. Oldalán, araszos betűkkel beleégetve, a sza-
badalmazó neve.

M. M.: „rokon izgalom a különböző értékek iránt, az Európait
nem szembeállítani a lelkesen nemzetivel, az akkori légkörben nem volt mindig
könnyű mutatvány.”

Még mindig a szabadalom betűit látom. Szabadság: cselek-
vési jog, bármit tehetek, ami nem sért másokat. Ami nem sért másokat. Le-
hetne még bővíteni? Körülírni? Szétszedni? De mi tartozik rám? És mi tartozik
másra? Van-e egysorba állítható válasz? Megyek a magam feje után, avagy a
ragadozószimat után?

Kezembe veszem a kést. Rákulcsolom az ujjakat.

KésEsKéz.

S nem felelőtlen, sem nem hányaveti, sem nem kihívó. Csak kísérleti elvek
kísérleti rendje, a fájdalom huhogtatása nélkül.

M. M.: „De akkorra már jó ideje
minden útravaló férges lett, még az is, ami nem érdemelte meg. Olyan is elő-
fordult, hogy a halott bajtársainkról csináltunk lövősáncot, mert nem volt más.
Persze ez csak dajkamese az egész botrányhoz képest, amihez igénybevettek
bennünket. Mégis, ezekben a jogosnak sminkelt dajkamesékben is volt annyi
független tragikum, ami irodalmunknak több katarzist adhatott volna. Ha

másképp nem, a kihasznált meztelenség jogán, de ez már egy megíratlan könyv.”

Kevesen vagyunk a jövőben, akik a gondolatokkal mint gömbölyűvé csiszolt kavicsokkal a változó partokat beszegve tartjuk. „Igazad van a megíratlan könyvvel. Talán Németh Lászlóé a legjobban dokumentált. Ő a megíratlan könyvet tíz regénnyel, sok száz oldalnyi tanulmánnyal dokumentáló ember. Szerepet vállal, szerepeket — nem pedig kockázatot. Mert kockázatot csak az vállal, aki figyelmének tudatos karmait saját tehetségébe vájja — és fél szemmel sem kacsint a közízlésre, aki fél füllel sem hallgat a közvetlen feladatok zajára, és nem azt az együgyű hitet hizlalja magában, hogy az okosság, bölcsesség netovábbja a politizálás, és nem a hívek falkamelegében érzi jól magát, és nem fél a magánytól.”

M. M.: „múlt szemléletünkéből ezért is hiányzik a szembenézés bátorsága. A történelemben van annyi ironia és részvétlenség, hogy minden biztos tudásunkat és tévedésünket hasznosítsa. Persze kerülökkel, könyörtelen ajándékként. A mi korunk sem hihet magáról jobbat, ha démonait számításba veszi.”

Nézem a morzsákat — a táplálkozás harcterét, a fej nélküli, fénylő szardíniákat, a szétkent heringikrákat, — ipari forradalom, tudomány és technika forradalma, és, és forradalom.

A bukás, a megrázkództatás, a megaláztatás, a mélyremerülés egész valóságát fölmérve nem Kossuth és Széchenyi, vagy Kossuth és Görgey ellentéte — amelyet pátosz, öngazolás, kétségbeesett vigaszkeresés élezett ki, emelt dermedt szimbólummá, magyarázatok magyarázatává — és még csak nem is a világsi fegyverletétel villantja elő a lényegét, hanem október hatodika. Ezzel kell szembenéznie annak, aki tanulságokat keres, aki nem akarja a torz indulatok szörnyetegeit táplálni emlékezetében. „Az 1948—49. évi magyar forradalom bukásának nagy megrázkódtatása a magyarság politikai, társadalmi és értelmiségi vezető rétegeibe két döntő, s mindjárt hozzátelhetjük, félrevezető tanulságot rögzített bele a tapasztalat kitörölhetetlen élességével. Az egyik tanulság az volt, hogy a Habsburgok birodalma olyan európai szükségszerűség, melynek hatalmi köréből sikeresen nem vonhatjuk ki magunkat, mert hiába próbálnánk széttörni, egész Európa együttes erővel rakná újból össze. A másik döntő és megtévesztő tanulság az volt, hogy ha netalán mégis sikerülne a Habsburgok birodalmát szétrobbantani, akkor vele együtt törne darabokra a történeti Magyarország is... A magyar nemzeti értelmiség e két megrendítő tanulság hatására elvesztette a vállalkozó kedvét s inkább a megmenthető biztosítására gondolt, semmint arra, hogy egy új forradalom számára újból egy bátor elitet állítson ki.”

Érthető ma is. Érvényes ma is. Indulatokra, félelmekre, félrevezető áhitott hitekre. Érvényes és mindenekelőtt az elvesztett vállalkozó kedv dolgában az.

Bár ehhez nincs jogom: a megmarkolt párhuzam vasrúdja izzani kezd. Az arcátlan példálózásra is csak az ábrázolás nyirkos szakadékából kifelé kapaszkodva mérészkedtem, mert szerintem, SZERINTEM — mondom, dörmögöm, tagolom, tátogom, tátogom magamnak a száj izzadó kupolájáról formáltan csöpögő, gége síkos alagútján visszagörgő zúzott hangokon:

amim van szüntelen, mint csiga súlyos
torony-koponyáját magammal viszem, mint ormótlan
páncélzatát a rák, fűrészes hal kopoltyúját,
szüntelen cipelem, letéphetetlen, mint polipot
mellemen, hogy az idő vedlő bőrén létezem,
lehámló cikloid pikkelyen látom fényleni
a merev tekintetben szétomló arc iszapos
medrét.

Szembenézni. Nincsenek közvetlen feladatok, csak hivatás van. Elhivatottság önmagunkkal szembenézni. A megsejtett tévhitek, rossz beidegződöttségek sunyi ábrázatát felkutatni. A bukást, nagy megrázkódtatásainkat, mélyresúlylódéseinket pátoz és vigaszkeresés, népmesei vagy lírai igazságszolgáltatás nélkül ábrázolni.

Hol a vállalkozó kedvet lendítő elemzés? Se a próza, se a vers, se más nem hozta létre, a maga öntörvényű műfaját, formáját nem teremtette meg. Se 1849-ről, se a világháborúról, se 1956-ról. PILINSZKY: „A humánium egymaga tehetetlen azzal szemben, ami egyszer lezárult, s legfeljebb az emlékezés illúziójával képes behatolni a múltba. Viszont a legtündöklőbb jövő is mit ér? — amorális sivatag, üres elvontság a jövőtehetetlen konkrétumokkal hátában. Marad tehát a lázadás, az egész elvetése, de még ez se érintheti legkisebb részletét se annak, aminek nevében mindent meg kellene tagadnunk... Az, ami 1939 és 1944 között megtörténhetett... arra ítélt, hogy mindinkább irreálisnak érezzük azt, amit magunk mögött hagytunk és fokozottan mindazt, ami utána következett és következik még.”

a büntudat teljesen kihalt
kihalt a büntudat izmainkból
MAGUNKRA maradtunk kavicsokkal
leomló parton szirtekkel
ózonban sípoló magaslaton
MAGUNKRA maradtan csak idegeinket
borzolja már a kihunytt égitestek
érintése az izzadság savanyú
szagával növények röptét lesve
MAGUNKRA maradtunk egészen
a vérszomjas önzéssel a szájon
túlcserdülő nyállal a táplálékok
olajával a hemzseggő bacilusokkal
fertőzött oxigénburokkal
a változás trágyakupacaival
úszó kontinenseken MAGUNKRA
egészen a sejtekkel vegyületekkel
kimért térben tolongó hörgő
teremtményeinkkel a közönnyel
MAGUNKRA maradtunk egészen
láthatatlan lobogó képeinkkel
lélekégető lehelettel
benépesítve az üreget MAGUNK

kínunknak szárnya összeér
a változásnak nincsen vége
mint két óriási denevér
ing kivétel árnyunk az égre
agyunkban fürdenek vadak
nyelvünkön nyüzgítő hang dagad
múltunk az úr gyomrán tapad
csillagok bámulnak hallgatag

tengerek nyelvét hallgatom
pikkelyés uszony a hátamon
fennről sipító madarak
csőréből árad hullaszag

érted a falánk habokon
vérengző testem úszatom.

arcomból szétomló sejtek
És a szcrtelen anyag néz veled
farkasszemet

csontokra kopott fogak sora
szétroppantja töri darabokra
az üvöltést

visszhang visszaverő réz
És acél levelek erdeje
körülötted

áttetsző szárnyú zöld legyek
szúnyogok fekete foltja
mozdulatlan

hangyabolyban térdig a lábam
a bőr árkait falánk nyüzsgés
özönli el

állam sziklára feszítve
szüntelen szelek hulláma mossa
koponyámat

égő porra bámulok a sárra
lihegő páfrányok sorvadása
időElőtt

hemzsegő formák nyűszítő
dagadása zsugorodása építi
zűrzavarát

kavicshegyek foltos tojások
feltörhetetlen zörgő kúpjain
kapaszzkodók

sötét anyagba villámló gondolat
lenyűzött állatbőrök feltépett
sziklafalak

napra forduló kőoszlopok
templomromok cintányér kürt
ésGyászmenet

vérfürdők tréfák autótetemzők
rakéták számítógépek műszemek
diktatúrák

szögesdróton szikkadó szavak
tilalomfák az agyba cövekelve
elrothadók

bennetek izületekSídegek
vermei varangy vipera hizlalók
mindenNapon

folyadékok sejtcserék emésztés
vak szervek dohogó poklában
közösülés

elfojtható nincs gondolhatatlan
szöges nyakörvben megbonthatatlan
kimondani

kimondhatatlant a volt a van
perzselő torkának szavát szítani
szakadatlan

égő porra gondolok a sárra
szüntelen szelek hulláma mossa
koponyámat

szemhéjam falán vagyok
lezárva a testtel MAGAM
menthetetlen

füstölő mező kúszik a hegyre
színeket fojtó fényeket kioltó
üressége

a végtelen kiüresedésben
képednek árnyát érzem arcomon
azArcokon

nyelvemen zsillettet forgatok
ó haladás haladás
önborotvák szörtelenítő
szappanok
könnybe lábadt szemmel állok

szemtől szembe a sikító
ventillátorokkal
köpök

mögöttem a világ világossága

fegyverszünetet kötök magammal
feltétel nélkül végkimerülésig

szárazra vetett rothadó
bálna kiterül a tó zsiros
bőrébe belemar húsát tépi
a szél csőre

világ világossága mögöttem.

kör

MAGYAR ZOLTÁN

találj be a körbe
találj be az elipszisbe
találj be az egyenesbe
találj be a pontba
gyutacsold el
gyutacsold el kis puskáddal
lövedéke előtted ne fröccsenjen
ne robbanjon patronja
a sziklarepedésben
felhevített huzal
terjeszti az áramkört
a plusz
a mínusz
keveredik
fölszáll a köd magasra föl
sörét repül
és áttöri a hangfalat
gong
a barlangba repülő ködöt
felhőnek
a földön levő felhőt
ködnek nevezik
latinul hókristálynak
gong
beszemezem ezt a piócat
ékelem a pontot
nagy szöveget verek bele
kiékelem falait
ez itt a térképen
a Szuézi-csatorna
gong
botomra húzom
súrolom és izzítom
kis szerszámmal

bepucolom véres falait
belsejét fehérre festem
malterral bekenem
1 2 3 4 5
most
betoppant a télapó

most már nyugodtan elmondhatok
egy mesét neked
hisz megmunkáltam
ezt a kis telket itt
megtrágyáztam kovással
hisztérikus tolvajkulcsommal
kinyitottam zárját
gong
és jégcsapom
a súrlódás melegétől beolvadt
a barlangba
gong
egyből feltört a pezsgő
a fának vére izzószál lett
cinezéshez
gong
a Crni bik
egy habzó mosópor
a lepárlás maradéka
fehér szurok
és kimossa és kimossa
a barlangot
gong
melybe fészket rakott
fehér kis tintahalam
ha előtte fehér páncélú
kerek kis bogarat
nem rejtek belsejébe
gong
akkor Arkhimédész
törvénye alapján
kirepül egy ordító katapult
gong

fűzd be a cipődet
addig majd megtámadom
ezt a bunkert
gong
hogy a kifeszített húron
a hiperbola érintse az egyenest
gong
mielőtt a vérátömlesztést elvégezném
megtisztítom a generátor csövét

indulhat a Zeppelin
gong

ezzel a dinamóval
áramot vezetek be
befertőzöm hogy ne erjedjen

hisz egyszer már előhívtam
ebbe a fotocellába injekciómát
gong
galvanizálom
a védőréteget korrózió ellen
gong
amikor fúrószerszámmal
kőolaj után kutattam
a torony hegyében megkondult
a harang
behuhogott a bagoly
gong
kifutott a gleccser
és Grönland lett körülöttem
gong
vége a menetnek
knock-downban vagyok
gong

most jógázzunk egy kicsit
a kutyatej veszedelmes ragadozó
ez a konzervnyitó meg
teli van fogkrémmel
gong
start előtt-után szükséges a masszázs
nehogy elkozmásodjon a kaucsukfa
gong
ennél a gyújtópontnál fékezem
a rakétát
mégis megy a vektor
gong
veszélyes a vipera csipése
mégis újra meghajtom
a szivattyú propellerét
és csiholom csiholom
antennás radárom irányított
gyalogosát és bemattolok
a mágneses erőterbe
gong
a fénytörés után visszaverem
a fehér sugarakat
atommaghasadás ez
gong
hogy emlékezz a fülbemászókra is
amikor a Herkules sündisznók
gyaluló méregfoga
fölött

mellett vagy
alatt

emeld a gulipánt
mozog még ez a hernyó
pedig néhányszor már elföldeltem
gong
a kis muslincákat
mégis szükséges ez a kohó
a vasöntéshez

gong
ismét knock-dowban vagyok
és tized is rám számolhatsz
olyan vadul tangóztál
hogy elrepült fehér gólyám
és teli lett a zsák is
gong
amikor az ampullából kiszökött
a szikra
és felszínre jött a bányász
gong
és benikkelezte nyilam markolatát
gong
a Niagara dagálya
csak azután következhet be
amikor a kéményseprő kimondja
a krumplicukor fő alkotórészét
gong
kis gőzgépem pedig
ez a gorilla
nyugodtan ki-be járkál
gong
az eszkimók házában
és a szappan olvadását
logarléccel számolja ki
gong
leért a két vállad
vége a menetnek
gong
the end a kukorékolásnak
gong
nem vagyok én fagyaltárus
nem kell a celofán
meg a pauszba csavart
meszes egér festéke sem

tovább már nem bombázok
már teljesen kidunasztolta
torpedómat ez a kazán
gong

a szép keresése

a sűrítés határai

Pilinszky János három verse

TÜSKÉS TIBOR

Legendák az irodalomban is születnek. Jelenlétük jobban érzékelhető, mint kialakulásuk körülményei, törvényei. Nem befolyásolják a mű valóságos értékét, de nem is függetlenek attól. A legenda hideg fényű holdudvar az alkotó körül. Sugárzását nem maga kelti, csak elviseli. Általában szerencsésnek mondják az írókat, akinek már életében legendája van. Beszélnek róla, ismerik... Holott a legenda nemcsak sugárzást ad az értéknek, de el is tudja rejteni: ha az olvasó csak a legendát ismeri, és nem magát a művet.

Pilinszky János költészetét legendák veszik körül.

Az egyik „legenda” Pilinszky szűkszavúsága. A *Nagyvárosi ikonok* Pilinszky összegyűjtött verseit, egész eddigi költői életművét tartalmazza, az 1940 és 1970 közötti harminc év termését: hatvanhét verset, egy lírai oratóriumot, valamint két esszét. Ha hozzávesszük *Aranymadár* című verses mesekönyvét, *Rekviem* című filmnovelláját, valamint a folyóiratokban és lapokban szétszórtan megjelent apróbb írásait, akkor is meglep a publikált anyag látszólagos szűkössége. Pilinszky roppant fegyelmezett, szűkszavú költő. Mondhatni: csak válogatott verseit írja meg. Minden újabb kötetében az előző teljes anyagát vállalja. A rostálást nem bízza az utókorra: a vers megírása előtt maga elvégzi.

Az írás csekély mennyisége, a szólás ritkasága, a kötetek alacsony példányszáma amennyire akadálya lehet egy író népszerűségének, éppannyira táplálhatja is körülötte a legenda kialakulását. Gyanúnkat Villon, Rimbaud neve nyomatékosítja. Az első pillanatban szinte példátlan, hogy szűk életművükkel helyet kaptak az irodalomban. Illetve: talán éppen a megszürt, a csak látszólag kevés termés, a kristályos tömörségű szó, a föl-földerengő, majd homályba bukó arc táplálja ma is költészetük varázsát.

Pilinszky neve, költészete, magatartása mai líránkban jelképpé vált. Nyelvi egyszerűsége, formai tisztasága, a megfogalmazás tömörsége és pontossága, mondanivalójának szuggesztivitása valóságos iskolát terem-

tett. Gondolati következetességében is van valami példaszerű. A költészetében megvalósított fegyelmeztség és szigorúság, a magatartásában megnyilvánuló hűség vonzó fogalommá vált. Nevét egy egész költői „irány”, egy sajátos és népszerű költői látásmód jelölésére használják. Eszközeit — tudatosan vagy öntudatlanul: mindegy — tanítványok sora veszi át. Mai versekben lépten-nyomon felismerhető pilinszkyzmusokba botlunk: a tömönndatos, kihagyásos, gyakran igei állítmány nélküli fogalmazás („Künn már az éj. Csecsemők éjszakája”) s a hátravetett birtokos jelzős szerkezet („Lélegzet nélkül vetkezel — éjszakáján a pusztá háznak”) példáira. Szükszavúságából, tömörségéből, költészetének kisu-gárgzásából, hatásából, eszközeinek átvételéből épül a legenda körülötte.

A másik „legendát” Pilinszky életrajzának egy adata táplálja. Költészetében központi helyet foglal el a második világháború témája, a fasizmus embertelensége, az üldözöttek szenvedése miatti panasz és fölháborodás. Versek egész sorában beszél a KZ-lágerek lakóinak gyötrelmeiről, az áldozatok kiszolgáltatottságáról, a foglyok nyomorúságáról. Oratórium a filmnovellája is ebből az ihletből született. A század legnagyobb botrányának tartja Auschwitzot s mindazt, amit ma ez a szó jelent. Ugyanakkor köztudott, hogy ő maga nem volt közvetlen áldozata a fajüldözésnek. 1944-ben behívták katonának, és Németországban hadifogságba esett. Amiről beszél, jobbára kívülről látta. Az olvasó viszont az egyértelmű dolgokat, a tiszta képleteket szereti. Verset csak az írjon Auschwitzról, véli, aki sárga csillagot viselt. Csak az írjon a koncentrációs táborok áldozatairól, a „kockacsendről”, a „hamuszín egekről”, aki ismeri a szögesdrótba vezetett áram veszélyét, aki átélte a fal mellé állított ember kiszolgáltatottságát. Hogy a túlélő is lehet áldozat? Hogy aki nem tud felejteni, az is szenved? Hogy az emlék felidézése, a szó, a vers ugyanolyan hiteles tanúságtétele, mint a múzeumba került, üveg alatt őrzött tárgyak beszéde? Ki gondol arra? Az értetlenség újabb ok a csodálkozásra, a legendateremtő képzelődésre.

A legendákat a versek leplezik le. Pilinszky költészetének valódi tartalmaira akkor bukkanunk, ha a nevét körülöngő legendákat a versekkel szembesztjük.

Milyen is tulajdonképpen a Pilinszky-vers? Miben rejlik költészetének szuggesztivitása, átütő ereje? „Könnyedség”, „egyszerűség”, „tömörség” — ezeket a jelzőket szokta a kritika vele kapcsolatban a leggyakrabban leírni. Hiányzik belőle minden nyelvi újítás és bravúr; a hagyományos, kötött formát kedveli, a népdalok egyszerűségével szól. Úgy ír verset, mintha az avantgarde-ról és a formabontásról sosem hallott volna. Legkedvesebb műformája a Heinétől, Petőfitől kikalapált dal. Nem mond le a rímről, a négy soros strófáról, a jambusról. Van verse, mely a népdal hagyományos strófaszerkezetét még abban is követi, hogy természeti képpel kezdődik, s az emberi érzést a természeti képpel állítja párhuzamba. („A tengerpartra kifekszik a tenger, — a világ végén pihen a szerelmem...”)

Igen ám, de ez a „könnyedség” nem azonosítható az együgyűséggel, a gügyögéssel, a szimplifikálással. Ez az egyszerűség nem a monómánia egyszerűsége. Pilinszky ragaszkodik a hagyományos, kötött formákhoz, de igen gyakran él az enjambement-nal. A szóképek közül a két arányos félből álló hasonlat fordul elő nála leginkább, ugyanakkor hasonlatai mindig igen eredetiek, merészek, távoli jelenségeket közelítők,

gazdag asszociációs tartalmúak. Maga mondja, hogy szókinccse szegényes, de egyszerű nyelvi eszközökkel is — felsorolással, ismétléssel, kérdéssel, felkiáltással, kihagyásokkal, ellentétekkel — roppant feszültséget szabadít föl. Gyakran lemond a költői képről, de nem érezzük hiányát, mert pusztá fogalmi eszközökkel, a végletekig feszített gondolattal is szuggesztív hatást ér el. Mint például ebben a sorban, „ha megölném is, hinné: jó vagyok.”

Pilinszky eszménye az „önfeledt” egyszerűség. A vers itt nem akar tanúskodni és bizonyosságot tenni, nem akar prófétálni és megváltani. Pilinszky szerint a vers a feltétlen önátadás pillanatából, az „önfeledtségből” fakad. A művészet az isteni teremtés része — írja —, folytatása, továbbélése, a teremtés „parafrázisa”, a világ inkarnálásának eszköze, hozzájárulás a teremtés beteljesítéséhez.

A Pilinszky-vers a sűrítés, a lepárlás, az analízis eredménye, és nem a képek kirakós játékaiból születik. Nem veti el a képet, de alárendeli a gondolatnak. A „teremtő képzelet... a végső, immár elemezhetetlen egyszerűséget törekszik elérni”, mondja, és nem a már körülírt, törvénybe foglalt, ellenőrzött szépséget akarja reprodukálni: úgy mutat képet, hogy „háttal legyünk a tükörnek”.

Mondottuk, Pilinszky legmélyebb élménye a jóvátehetetlen és megismételhetetlen múlt, a második világháború, az emberi szenvedés látványa. 1944-ben és 1945-ben addig ismeretlen ellentmondásokat él át, megtapasztalja az éhség, szomjúság és hazátlanság „elemi jelentését”. Nem lázad, nem forradalmárként akar változtatni a világon, de a „heves emlékeket” feledni sem tudja. Testvéreinek érzi a szegényeket, az ártatlanul szenvedőket; mások gyötrelme önmagával szembesíti. „Auschwitz ma múzeum. Mégis a vitrinekben fölhalmozott tárgyakon föllelhető ütések és kopások a század, az élet betűi. Örök tanulság” — mondja. — Az eseményeket túlélő költőnek pedig kötelessége bizonyosságot tenni.

Ilyen költői bizonyágtétel a *Ravensbrücki passió*. Bár a versben egyetlen szó utalás nincs arra, hogy a második világháborúról, a lágerrek pokláról szól. A vers egésze, a nyomában támadó asszociációk indítják az olvasó képzeletét ebbe az irányba. Már a cím — az idegen hangzású, német városnév és a szenvedést jelentő passió szó — magában foglalja a képzettársításnak ezt a lehetőségét.

RAVENSBRÜCKI PASSIÓ

Kilép a többiek közül,
megáll a kockacsendben,
mint vetített kép hunyorog
rabruha és fegyencfej.

Félelmetesen maga van,
a pórusait látni,
mindene olyan óriás,
mindene oly parányi.

És nincs tovább. A többi már,
a többi annyi volt csak,
elfelejtett kiáltani,
mielőtt földre roskadt.

A vers a kivégzés „jelenetét” örökíti meg. A kép egy korábbi irodalmi emléket juttat eszünkbe, Kazinczy *Fogságom naplójának* azt a részletét, amelyben leírja, hogyan végezték ki Martinovicsot és öt társát a budai „generális kaszálóréten”, amit azóta Vérmezőnek neveznek.

A Pilinszky-verset témája a modern líra gazdag hagyományához is köti. Az ún. láger-irodalom anyagából Simon István költeményét, a *Buchenwaldi rapszódját* idézi leghamarabb emlékezetünkbe.

De amilyen mértékben a *Ravensbrücki passió* társa Kazinczy naplójának és Simon István versének, éppannyira el is tér tőlük. Hogyan beszél Kazinczy a *Fogságom naplójában* Martinovicsék kivégzéséről? Epikus formában, részletező leírásban, a szemtanú hitelességével eleve-níti meg a jelenet. Hogyan szól Simon István a *Buchenwaldi rapszódijában* a faszinus borzalmairól? Utazás alkalmával a helyszínen jár, s az emlékező utód szemével bemutatja az egykori barakkok és kaszárnyák képét. Ismerte és átélte a kort, de azóta múzeum lett a hely, hol „harminchárom nemzet megkínzott fiai” szenvedtek. Simon István a ma eléje táruló látványt írja le, s azokat az érzéseket és gondolatokat, amelyek a kép belőle kiváltott.

És Pilinszky? „Auschwitz ma múzeum” — mondja ő is, de hozzáteszi: „Örök tanulság”. Verse nem a szemtanú beszámolója, de nem is a kései utas impresszióinak és töprengéseinek foglalata. Szemlélete mindkettőtől elüt. Kép helyett látomás, leírás helyett vízió a vers. S mindenekelőtt bizonyoságtétel. Gondolatok helyett káprázatát osztja meg velünk a költő. Elsüllyedt emlékképeket juttat eszünkbe. Mélyebb és igazabb valónkra döbbsent. Ha elődöket és mintákat kellene keresnünk, akkor a Petőfire és Aranyra való hivatkozás helyett a szürrealizmust kellene emlegetni; ha képzőművészeti párhuzamot keresnénk, akkor Chagall és Ámos Imre képeit kellene megmutatni.

Az idő és a tér megszokott dimenziói (múlt, jelen és jövő; közel és távol) helyett új idő- és térfogalom van jelen ebben a lírában: a végtelen idő és a kozmikus tér fogalma. „Örökké tartó pillanat” — írja Pilinszky egyik versében. „Métegyre a semmiség előtt” — emelem ki egy másik verséből.

A költő a jelenben együtt látja a múltat és a jövőt. A *Ravensbrücki passió* a mai olvasót, akinek nagyrészt már emlék a múlt, olyan jelen időbe állítja, amelyben együtt van a múlt és a jövő. Milyen ez az idő? Végtelen; „örökké tartó pillanat”. Pilinszky a jelenben megidézi a felejt-hetetlen múltat, s a múlt kövé dermedt látomását odatartja a jövőnek. Hőse: „kilép a többiek közül, megáll a kockacsendben...” A vers nem akar „mindent” elmondani a múlttól, az embertelen korról: tömörségével, a részlet kinagyításával döbbsent meg: „a pórusait látni, mindene olyan óriás, mindene oly parányi...”

A költői szemlélet hatására az eszközök is megváltoznak a versben. Megújul a műfaj. A dalformába, amely állítólag a könnyed, egyszerű érzések dallamos kifejezése, itt a döbbsent, a fájdalom, a tiltakozás ki-mondását sűríti a költő.

A nyelv sajátos és újszerű kezelése jellemzi a verset. Ez a líra nem földszintes, hanem emeletesen építkezik. A hagyományos alakzatokat és szóképeket valami más váltja föl. A hasonlat nem fogalmi szinten teremt kapcsolatot két jelenség között; az utalás és a megfelelés csak a szövegen belül, az adott nyelvi közegben érvényes („mint vetített kép hunyorog — rabruha és fegyencfeje”). Itt a metaforát („kockacsend”) nem lehet „értelmes” hasonlattá felbontani. A jelző nemcsak díszítő vagy értelmező funkciót tölt be. A vers nyelvi anyagának befogadásához a lélek szabadabb működésére van szükség, mint a hagyományos líránál. A vers megértésében az olvasónak kicsit alkotótársáá kell lenni.

A versből tulajdonképpen még a második világháború idejére történő konkrét utalás is hiányzik. De ha hagyjuk a verset magunkra hatni, akár a legkézzelfoghatóbb valóságig eljutunk általa. A *Ravensbrücki passió* — ha úgy tetszik — bármely kor emberi kiszolgáltatottságának és szenvedésének a rajza, s — ha hagyjuk asszociációs hatását érvényesülni — akár Radnóti Miklós sorsának „illusztrációját” is beleláthatjuk a versbe.

Pilinszky költészetének legfontosabb sajátossága a tömörség, a sűrítés. A vers olyan, mint a gyémánt. Értékét az adja, ha minél több oldalra van csiszolva. S minél kisebb a gyémánt, annál nehezebb csiszolni. De egyetlen mákszemnyi drágakő is számtalan irányban szórhatja a fényt. Két szó, amely között új összefüggést teremt a költő, már igazi költészet lehet. „Kockacsend” — mondja Pilinszky, és egyetlen összetett szó számtalan asszociációt ébreszt az olvasóban.

A *Ravensbrücki passió* „rokona” Pilinszky költészetében a *Négysoros*. A történelemnek ugyanabból az élményköréből születhetett mindkét vers. A megformálásnak ugyanaz a sajátossága figyelhető meg bennük. A *Négysoros* azonban — bár később keletkezett, mint a *Ravensbrücki passió*, nem emennek átdolgozása, rövidített, egyszerűsített változata, hanem a sűrítés másik példája. A *Négysoros* a költői tömörítésnek még a *Ravensbrücki passió*nál is magasabb fokát valósítja meg.

NÉGYSOROS

Alvó szegek a jéghideg homokban.
Plakátmagányban ázó éjjelek.
Égve hagyta a folyosón a villanyt.
Ma ontják véretem.

A cím — *Négysoros* — nem kelt figyelmet, szinte jellegtelen, s nem is a témát jelöli. Azt mondja, amit egyébként is látunk az első pillanatban: négy sorból áll a vers. A 11, 10, 11 és 6 szótagból álló, négy jambikus sort egyetlen erős, három szótagra kiterjedő, de a nyílt és a zárt *e* hangok eltérése miatt kissé diszsonáns rímpár (éjjelek — véretem) fogja át. Az utolsó szótag hangzásbeli diszsonanciáját fokozza a sántító, rövidebb negyedik sor, mely mindössze hat szótagból áll. Ennyit érzékel fülünk az első hallásra.

A négy sorban négy kép követi egymást. Külön-külön is nehezen érthető, s egymásutániségükben sem fedezünk föl először törvényt. Éppen olyan meghökkentők, mint — mondjuk — a sokat emlegetett József Attila-sor: „A semmi ágán ül szívem.” Négy szó, ahol mintha egyik sem len-

ne a helyén. A szív hogyan tud ülni? A semminek hogyan van ága? Ugyanígy: „Alvó szegek a jéghideg homokban.” A képből két szó, a két főnév mozgatja meg először a képzeletet: a szegek és a homok. A két szó ellentétes tartalmú: a szeg „általában” kemény és fémesen csillogó, a homok porlékony és melegsárga. Itt viszont a szeg „alvó”, a homok pedig „jéghideg”. A két szó — szeg és homok — ellentétét a jelzők fölcserélése még távolabb feszíti.

„Plakátmagányban ázó éjjelek”. A „tiszta ész” itt is zavart sejt, és át akarja rendezni a szavakat. Valahogy így: éjjel magányosan áznak a plakátok. De itt nem erről van szó. Itt az ázó éjszakák olyanok, mint a magányos plakátok. Vagy: az éjszakák magánya olyan, mint az ázó plakátok. Melyik variációt fogadjuk el? Az egyetlen lehetséges megoldást, amit Pilinszky talált, amelyikben mindegyik változat jelentése benne van, s mégsem azonos egyikkel. Jellemző: mindkét sorból hiányzik az állítmány. Ez még statikusabbá, merevebbé — Pilinszky szavával: ikonszerűvé — teszi a képeket. Az első sorba még odaérezzük: hevernek. A másik sor teljes bizonytalanságban hagy, a legáltalánosabb igét sem tűri: vannak.

A harmadik sor új kép: „Égve hagyta a folyosón a villanyt.” Múlt idejű igéje (hagyta) második személyű alanya mutat (te), de ahogy hiányzik az alany a mondatból, ugyanúgy az egész verssor üres képet, értelmetlen cselekvést idéz: a céltalan, a senkinek se világító villany reménytelen látványát.

A versbeli „én” a negyedik sorban lép elő: „Ma ontják véretem.” Nem azt mondja a vers: ma meghalok. Ez a halál erőszakos, mások okozzák. Nem azt mondja: meg fogok halni. Ebben a halálban nincs semmi feltételhez, jövő időhöz kötött. Ez maga a bizonyosság, bekövetkezése elkerülhetetlen. Nem azt mondja: megölnek. Ez a halál brutális, véres és értelmetlen tragédia.

A négy képből van valami közös: ellenséges, nyomasztó, hideg és szomorú hangulatót hordoznak. A semmibe hulló, kidasztott, kiszolgáltatott ember látomásai. Sorrendjük mégsem fölcserélhető. Az éjjelre, a sötétségre hivatkozás például szükségszerűen megelőzi, szinte előhívja a következő sorban szereplő villany fogalmát. A képek törvényszerűen, logikus sorrendben következnek. Ha lerajzolhatnánk a sorokat, akkor négy, fokozatosan szűkülő kört kellene írni. A szavak egyre közelebről mutatnak a versbeli „én”-re. A vers ezzel párhuzamosan egyre elevebb, egyre személyesebb. Az első sor még mozdulatlan, holt tárgyakat idéz. A második sor plakátját eső áztatja, szél cibálja. A villanyt valaki égve hagyta: a kép élő személyre utal. S a negyedik sorban elénk áll maga a hős, az ember, akinek végzete ma beteljesedik.

A képek az elakadt, mozgófilmet megszakító, hirtelen kimerevített, mozdulatlan képekre emlékeztetnek. Logikus rendben négy gyötrelmes hangulatú, gazdag asszociációs tartalmú, látomásos erejű kép követi egymást. A négy sor egy teljes életérzést, a kiszolgáltatott ember végtelen magányát analizálja. A vers éppoly pontossággal őrzi a vérént ontó áldozat, az „ártatlan bárány” emlékét, éppoly hitelesen tesz bizonyosságot az emberi szenvedésről, mint ahogy a tengerpartra sodort borostyánkő őrzi a belétapadt növények és állatok halotti rajzát.

Pilinszky versei egyre szűkszavúbbak, egyre szikárabbak, egyre zártabbak. Eleinte a költő még pontosan körülhatárolható élményeket örökített meg, képei követhető asszociációkat keltettek. Később eszközei

egyszerűsödtek, a vers csontvázszerű ábrázolássá redukálódott, a sorokban már csak a kiváltó élmény párlatát, kivonatát kaptuk. A *Nagyvárosi ikonok* utolsó darabjai már jóformán absztrakt jelek, kihagyásos alkotások: mintha az egyszer már megírt versből a költő utólag kihuzna minden fölöslegesnek ítélt közlést. A pusztá cím és a két szóból álló vers marad csak meg:

EGY SÍRKÖRE

Túlhevített virágcsokor.

Az egysoros vers, a tömörítés, a sűrítés legvégső határa. Ez után már csak a csend, a hallgatás következhet. A költőt, aki egyre mélyebben éli át az emberi élet esendőségét, a történelem iszonyú szorítását, az elnémulás veszélye fenyegeti. „A képzelet valódi történetében a hallgatás olykor fontosabb minden leírt mondatnál” — vallja Pilinszky. Úgy érzi, megtalálta a barátság, a testvériség melegét, s fölöslegesnek érez minden szót. Vallja a tett, a cselekvés értelmét, de már-már egy karthauzi szerzetes lemondásával szemléli a világot. „A csend . . . a költőt kötelezi, élete egészét követeli már, s nem lehet nem eleget tenni a hívásnak, ha mindjárt a végleges és tökéletes elnémulás kockázata árán is.” Ezekkel a megrendítő szavakkal zárul a *Nagyvárosi ikonok*.

A költészet mindig közlés, mással nem pótolható jel, termékeny kapcsolat, érzelmi találkozás a költő és az olvasó között. Ha a beszéd helyére a hallgatás lép, ha a szavak büntudata elnémítja a költőt, megszűnik maga a költészet.

De ameddig a költő a csendről elmélkedik, addig az termékeny csend marad. Ameddig az elhallgatás lehetőségéről ír, addig bizonyára meg fog születni asztalán a vers.

Az életben egyetlen csend fogadható csak el, a halál utáni, az, amiről Shakespeare beszél a *Hamletben*: „A többi néma csend —”

vasile rebreanu következetes következetlensége

KÁNTOR LAJOS

„Én, Vasile Rebreanu, jelenkori román prózáíró...” Ezzel a szürke nyilatkozatfordulattal indítja a szerző egyik költői szárnyalású karcolatát — nyilvánvalóan tudatos céllal: a forma hangsúlyozott prózaisága a szimbolikus történet — a szerelem elárulása s a megérdemelt büntetés — maiságát hivatott érzékeltetni. De ebből az első mondatból általánosabb jelentést is kiolvashatunk, amelyet magyar fordításban nem könnyű érzékeltetni; Rebreanu ugyanis kettős jelzővel minősíti magát („prozator román *contemporan în viață*”), a magyar nyelv viszont nem ismeri a „pontemporán” szót — jelenkorival, maival, kortárssal igyekszik a fogalmat megközelíteni —, a „ma élő” feltüntetése pedig már szószaporításnak hatna. Márpedig a jelenkoriség, a kontemporaneitás Rebreanu esetében nem egyszerű életrajzi utalás, hanem magatartásbeli, szemléleti, esztétikai kérdés.

Valóban, a fiatal Rebreanu (a XX. századi klasszikus regényírónak, Liviu Rebreanunak csupán névrokona, de egyáltalán nem méltatlan irodalmi örököse) a kortárs román prózáírás egyik jellegzetes reprezentánusa. Harmincnéhány évével, főképpen azonban négy novelláskötetével és két regényével ahhoz a fiatal nemzedékhez tartozik, amely ma már minden műfajban rangos pozíciót vív ki magának, sőt eddigi eredményeivel már a „derékhad” minősítést is kiérdemli. Dumitru Radu Popescuval, Nicolae Veleával, Fănuș Neaguval, Nicolae Breabannal szokták együtt emlegetni, noha mindeniküknek egyre határozottabban rajzolódik ki az egyéni arcéle.

A kolczsvári Vasile Rebreanu művészi fejlődése ha nem is kizárólagosan de a lényegre utalóan jellemző a mai román irodalom izgalmas törekvéseire. Tehetségét már indulásakor, az *In plină zi* (1959) című elbeszéléskötet megjelenésekor felismerték, jóllehet az út, amelyen elindult, a XIX. és XX. századi román klasszikusok kitaposta út volt: elsősorban a paraszti élet realista, gazdag érzelmi motívumokkal átszőtt ábrázolása vonzotta. Rebreanunak ebből a korszakából ma is figyelemreméltó a Ke-

serű föld (Pămînt amar), az 1962-ben kiadott *Casa* (A ház) című regény falusi szövetkezetesítési problematikájának első írói megfogalmazása. Ha a gazdag családba benősült szegény parasztleány megpróbáltatása és lázadása az ötvenes évek második felében sem számított szociológiai felfedezésnek, az emberi kapcsolatok lélektani mélységű megvilágítása s a társadalmi változás reális szemlélete kiemeli ezt az elbeszélést a hasonló tematikájú művek tömegéből — mint ahogy az 1962-ben írt regényváltozatot sem lehet egyszerűen megkésettnek minősíteni; a *Casa* az író pszichológiai érdeklődésének további mélyüléséről, a lírai szimbólumok felé vonzódásáról hozott hírt, de a társadalmi konfliktusok bonyolultságának művészi dokumentumaként is előrelépést jelzett — ha nem is a beteljesülést.

Azután úgy tűnt, mintha Rebreanu hűtlenné vált volna egykori eszményeihez. A lapokban egyre-másra jelentek meg bizarr, groteszk, szimbolikus, absztrakt novellái (kötetbe gyűjtve 1966-ban kerültek a közönség elé *Pisica roșcată* — Piros macska, illetve *De chemat bărbatul pe stele* — Csillag-hívogató címen), s elkészült az első szintézis-kísérlet, a *Călăul cel bun* (A jó hóhér) című kisregény is. A közönség és a kritika nehezen eszmélt a meglepetésből. Behódolás a divatnak? Kafka-utánzás? A kisregény egyik recenzense összeállította a listát, ki mindenkivel nem hozták párhuzamba Rebreanut, különösen a modern világirodalom nagyjai közül — ám ezek az összehasonlítások nemigen voltak kedvezők.

De mi is történt?

A Szamos menti Naszód vidékéről származó fiatal író a román folklór szeretetét vitte magával a bukaresti egyetem filológia fakultására, s ez a benső vonzalom nyilván nem csökkent a modern irodalommal való ismerkedés, az íróvá érés kolozsvári esztendeiben sem. A szobrász Brăncuși, újabban pedig a festő Țuculescu példája mutatja, milyen távlatokat rejt a folklór-ihletődés a modern művész számára — mennyire nem szűkíthető le a népi alkotás a realizmus hagyományos kategóriájára. A metaforától a szimbólumon át a paraboláig, az absztraktig, abszurdig az elvonatkoztatás különböző fokozatait tanulta meg Vasile Rebreanu is — elsősorban éppen a népköltészetből. Persze, a ma újra vagy ma igazán népszerű modernnek hatását is ki lehet itt-ott mutatni, esetleg csak érezni — bár e téren sem olyan egyszerű a helyzet. Hiszen a *Călăul cel bun* ba éppúgy beleérezhetem Krúdyt, mint Déry Tibort (a G. A. úr X.-ben szerzőjét), de a híres prágai német író, Franz Kafka mellett Saint-Exupéry halhatatlan felnőtt-meséjével is rokonságot tart Rebreanu kisregénye.

Nem a leszármazást kell tehát elsősorban vizsgálnunk, hanem a közös gyökereket: a nagy korproblémákból fakadó látásmódbeli hasonlóságokat. A legáltalánosabban, már-már divatszószerűen elidegenedésnek szokás nevezni azt a kor-érzést, mely a magányban, önzésben, pusztításban, képmutatásban, elembertelenedésben konkretizálódik, s amely a *Călăul cel bun* kis fezes emberének kalandjait éppúgy meghatározza, mint Rebreanu háborús novelláit vagy társadalmi koordinátákhoz kevésbé rögzített, abszurdnak minősíthető karcolatait. Ezen a gondolatmeneten jut el a szerző az általános emberhez, élet, halál, szerelem kérdéséhez — de ilyenkor sem távolodik el a mától. Nemcsak azzal korszert, hogy a rossz-szal, a lelketlennel, eltárgyasulttal szembe a jót, a szépet, az emberit állítja, hanem azzal is, ahogy elvont történeteibe s a lírai rezzenésekbe

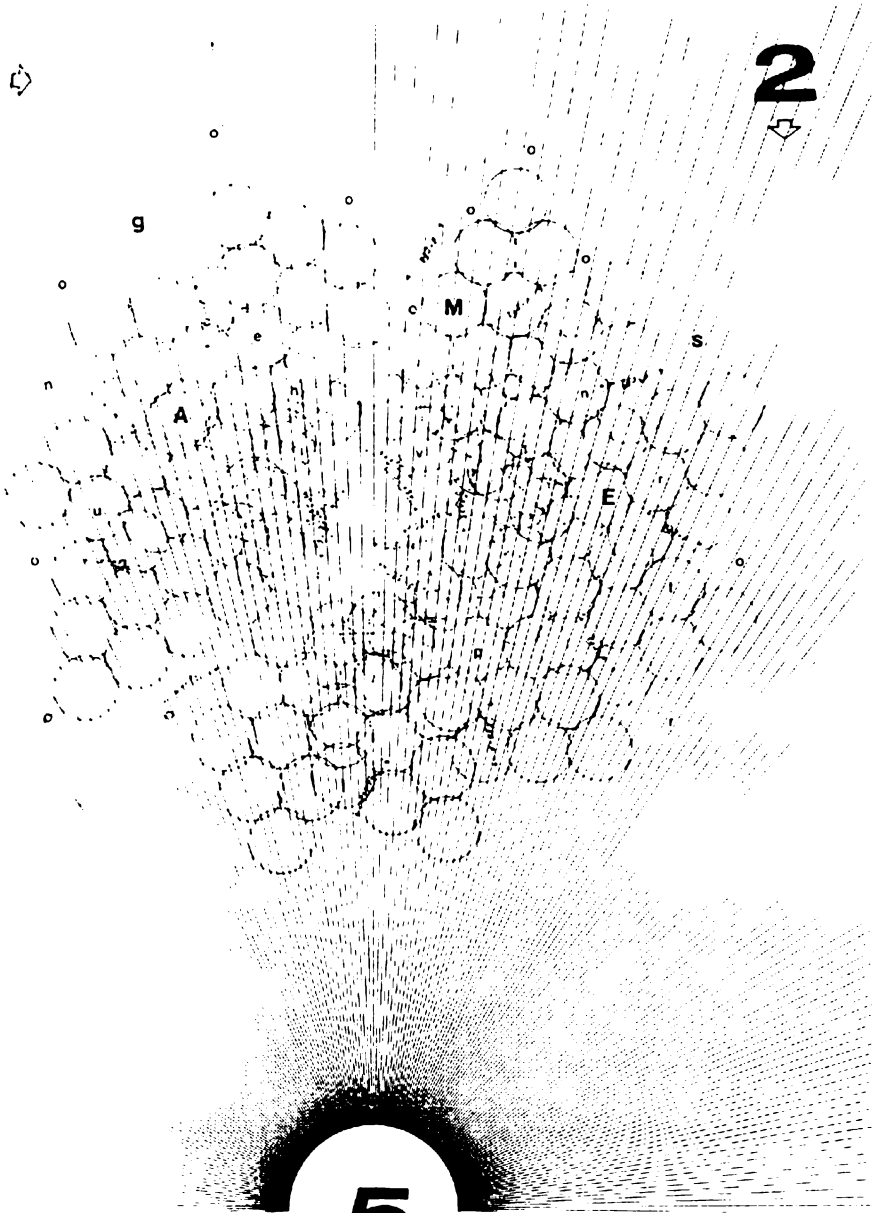
egy-egy jellegzetesen mai motívumot sző bele. Nagyszerű lélekelemzése — például a gyilkos Ion Bocancea utolsó börtönbeli napjainak két, egymást izgalmasan kiegészítő novellafeldolgozásában — ugyancsak nem öncélúak, nem a mesterség bizonyítására készült remek; erkölcsi tartásuk egyenes folytatása a „keserű földön” élő Isaia Ioța öntudatra ébredésében kifejezett írói felelősségtudatnak.

S amint értelmetlen kísérlet volna Rebreanu írásait tematikai vagy „realista” alapon kettéválasztani, ugyanígy nem a különbségre, hanem az egyezésre kell figyelniünk a fiatal szerző alkati tulajdonságait keresve régi és új elbeszéléseiben. Itt is, ott is a líraiság a legszembetűnőbb — csupán a líra közlési módja változott a részletező rajztól a szimbolikus tömörítésig. De ami a leglényegesebb, ez a líra nem gondolatellenes, nem mond ellent az intellektualizmus mai korparancsának.

dokumentum

1 ↻

2 ↻

4 ↻

5

1999-2000

akiról falut neveztek el

Dr. BURÁNY BÉLA

Mazallófalú.

A kocsi Bogarasig visz bennünket, a kövesút végéig. Az „uprava” előtt ott hagyjuk. Onnan gyalog indulunk.

Tulajdonképpen nyár van. Esős nyár. A kátyúkban, kocsi-nyomok gödreiben bársonyosan fénylik a zöld víz. Lefolyni nincs neki hova, be meg már nem issza a föld.

Az „uprava” során egyenesen ballagunk Mazallófalú felé, lóbálva a magnót, a táskát, az átjáróknál nagyokat lépve, át a sáron. Néhány perc múlva úgy érzed, ragad rád minden ruhadarab, pedig nem is izzadsz.

Aztán a sornak vége. Derékszögben fordul az út. Apró, kertes házak előtt vezet. A lécs- vagy drótkerítésekkel átlátni könnyű. A házak előtt rendezett virágos meg veteményes kertek, a tetők fölött antennák. Tévéantennán két vadgalamb. (Erre nem jártak még az olasz vadászok?) A házakban rádiószól, meg hangos beszéd. Vasárnap délután van. Aztán újra derékszögben törik az út. Két házsor közt sáros nyári út. Később tudtam meg, egy lánc hosszan. Az a két házsor már Mazallófalú. Meg azok a házak a Csantavéri út mellett, az utca végén, megint derékszögben jobbra meg balra.

Csantavéri út. Foghíjas házsor a széles út egyik oldalán. A másik oldalon kukoricaföldek. Járda sincs. Öreg eperfák mellett kanyarog a bicikliút. Széles, öreg nyári út. Egy-egy faluba vezet az ilyen. Közülük némelyik törökrombolta néhai falu szép nevét idézi.

— Itt lesz valahol.

Vajon sikerül-e? Kis G. az ősszel még beszélt velem. Igaz, nehezen. Beteg volt már. „Alig gyütt ki mán belüle a szó!” Tán még nem halt meg, no! Vajon milyen ember? Azonkívül,

hogy öreg, meg beteges. Mikor és hogy került ide? Hogy lett, hogy az ő nevét hordja a falu? Sikerül-e még beszélni vele?

— Ez lesz az, é!

Nehezen nyílik a kiskapu. A nagykapu egymásra állított széles deszkákból van, mint a szállásokon szokott. Végház. Gangja sincs, helyette egy kicsit kijebb van az ereszet. Az udvart fű lepi, gyom, a ház végénél szemétdomb, néhány tyúk, libák az udvaron, de az lehet a szomszédé is, hisz csak hézagos léckerítés a határ. Ha ágyban fekvő a gazda.

— Gyerünk be no!

A középső szoba, ahonnan jobbra a nagy szoba, balra a másik szoba nyílik, üres. Nincs abban egy fia bútordarab sem. Beköszönünk, de senki sem szól ki. A nagy szoba ajtaját csak meg kell lökni egy kicsit, az is nyitva van. A belső szoba is üres. Csak a falak, meg a padló.

— No, ide későn jöttünk!

Tünődve, nézelődve fordulunk az üres középső szobából kifelé. A fal mellett törött székláb, lyukas kandli meg egy tarka cserép köcsögfödő.

— Néd a! Köcsögfödő — mondom kis G.-nak. — Van ilyen nektek?

— Nem tudom. — Áll tanácstalanul. — Most kitül kérjem?

— Az öreg Mazallótul.

— Jó. Ha tanákozok vele.

— Avva azé nő nagyon siess — mondom rosszat sejtve. De hátha csak a kórházba vitték. Vagy valamelyik rokonnál van...

Azért a köcsögfödőt eltesszük. Itt szemét. A múzeumnak meg nyilván nincs ilyen.

Aztán kifordulunk az udvarra.

Akkor csikordul a kiskapu. Egy ember jön. Látszik, hogy sietve jött. Munkából. Olyan, mint a többi parasztember erre mifelénk.

— Jó napot! Keresnek valakit?

— Ennek a háznak a gazdáját, e! Az öreg Mazallót. Nem lakik már itt? Hol lehetne megtalálni?

— Hát azt nehezen. — A tréfásnak indult szó halkra, komolyra fordul. — A tél végén temettük el... Milyen ügyben?

— Csak beszélgetni szerettünk volna vele.

Kissé csodálkozva forgatja a fejét, emészti a szót, aztán mégis áthív a szomszéd házba. Az az övé. Ott már többen vannak. Egy öregasszony csittítja a nekivadult kutyát. Aztán egy nagylány, vagy menyecske, egy gyerek. A gangból lett előszobában egy fiatalember szerb nótákat hallgat a rádión. Kicsit túl hangosan ahhoz, hogy szín józan lenne.

Lassan oldódik a beszéd. Kicsit még mindig gyanús, hogy minden hátsó gondolat, szándék nélkül akarunk beszélgetni az öreg Mazallóról. Így, halála után. De hát a riporterekről való általános ismeretek, a magnó, a sok őszinte hangú magyarzó szó lassan mégis oldja a mesélőnivalót.

* * *

— Milyen ember vót? ... — ejti maga elé a szavakat az ember. — Én harminckét éve vagyok itten ...

— Akkor még nem sok lehetett a faluból, ugye?

— Dee! Má körülbelül mind mégvót!

— Az öreg Mazalló akkor már rég meglehetett. Mert őrála nevezték el a falut, ugye?

— Még a másik végin vót neki az öccse! Két Mazalló vót. Mer három Mazalló is vót, tuggya. Ű vót a legöregebb köszlük. Még egy vót Zentán. Vagy az még mindég van ...

— Hát mikor került ide az öreg Mazalló?

— Mikó építettük eszt a Mazallófalut.

Ezt már Vittus néni mondja. Apró kis lapos fejű öregasszony. A kendő meg a szemüveg alól élesen jön ki a hangja. Mazalló, azaz Zapletán Károlynak második felesége volt.

— Azt mondják, érdekes ember volt az öreg Mazalló — fordulok felé. (Úgy tűnik, ő itt a legközelebbi rokon.)

— Az érdekes vót! Mer épp délelőtt részeg vót, még délután is. Há! (Keserűen, élesen nevet.)

— Maga mikor ment hozzá férjhez?

— Negyvennégybe. De ű má akkó hatvanon fölű vót, hajja!

— Végig együtt voltak?

— Nem — szalad ki a szomszéd száján.

— Éggyütt vótunk — mondja az öregasszony.

Én az üres házra gondolok, s magamban elmosolyodom.

— Szárazszérdán halt még, most, ë! Huszonhárom vagy huszonnégybe építettünk ide. Mink, ë, mer én a szomszédja vótam, még a Pócs Feri, az aki árú fölű van a! Harmadik ide! Három Mazalló is vót kint. A harmadik vót a Matyi. Az öccsük. Az is öccse vót neki.

A rendés nevük ezéknek Zapletán, tuggya! Më valamikó Adánn vótak ezék. Zöregapjuk tá' — izé vót! szobafestő vót! Osztakkó nem tutták a szerbek mégmondani, hogy festő, még mázoló, hanem „mazalló!” Osztakkó rajtuk maratt, hogy Mazalló. A Matyi épített először. Az öccse. Akkó épített a Károj, még ... ja, a Pista még tán hamarább épített! Még a legöregebb bátya is él, az Antal bácsi.

Hogy mijen vót? Hát mit tuggyunk magának mondani? Szeretett lopni is! Nem a! — A szégínyét nem bántotta.

— Hát kiét akkor — kérdezem —, mikor erre szegény nép lakik?

— Hát az upravájét! Én mást nem tudok, ugyë, rúlla ... Veszekenni szeretett, inni is, ojjajjjaj!

Ami csak rossz vót, az mindén vót a zöreg Mazalló! Ami a legrosszabb a világonn!

— Semmit jót nem tud róla mondani?

— Én nem nagyon tudhatok, hajja! Mee hazudott! Aszonta, hogy a feleségibe van a hiba, osztakkó mikó összekerütünk, akkó kiderüt, hogy ű a kutya! Me az első felesége mékhalt negyvenháromba.

... Hogy mit veszekédett? Hát mit veszekédett! Mind a részeg ember, kötöszködött. Sëmmi së jó vót neki. Ahun van a fénképe ja! Az első feleségivé ...

A képről egy nyalka, barna fiatalember néz le egy helyes arcú fiatalasszony arca mellől. Szép ember lehetett fiatal korában. Barna haja oldalt választva, kerek arca kedvesen mosolygós, kicsit huncutul, de lehet,

hogy azt a pörge bajusz teszi. Mellén négy kitüntetés. Két kereszt meg két ezüst. Huszár volt.

— Szép ember volt — kockáztatom meg.

— Nem vót arrossz, mikó jó vót! Csakhát mikó bolon vót, bolon vót! Mikó jó vót, akkó még odatta vóna magáru aszt a rossz ingét is, ha kérték vóna! ...

Elgondolkozva nézem az öregasszonyt. Ő is belemerült a gondolataiba:

— Mè engémet még a sors hajtott rá. Hogy férhő mënyek. Csalágyajim mind szétmëntek ... Ünèki nem vót ...

— Hajják, én kimégyék! — mondja a szomszéd. — Mè nekëm dógom van.

... Hogy hogy kerütünk össze? Mink? Összeboronátak bennünket. Igën. A szomszédok. „Ilyen embër!” Még „Jó embër lész, csak jó asszon kó nëki!” Osz ez, oszt amaz! Osz véktin osz mëgëtte fene! A jó embërt ... Dógozni nem szeretëtt ... Akkó mit tuggyak rúlla?! Inni szeretëtt, élopta tüllem a pízst, mékha addig élt is. Itt a mënyük, ë! Ez is tuggya. Mënyük nëkik. Ilonkájékná... ez Zaplétány Ilonka, ez fogott fő bennünket örökbü.

— Akkor maga is ismerte az öreg Zapletánt, ugye?

— Hát hogynè ismerte vóna! Összevissza szidott, ugyè benneteket! (Nebet.)

... Hogy fiatal korába? Én nem tudom hajja — gondolkodik el az öregasszony. — Merd én itt vótam szomszèccságbá, de én nem ismertem úgy, mind asztán hogy mëgismertem. Mer én mindég oda vótam dógozni. Én nem ...

* * *

— Még ápógattam is! — meséli Ilonka. — Így a katonaságrú! Arrú mesét sokat! Még legín korábú! Mindég az asszonyokat. még lányokat meséte, hogy ú hogy kibánt velük, még ère-ára, még a katonaságná, hogy ... (Kuncogva nevet.)

Katonaságná vót az is! Mikó ú bërukkót, akkó ëgy lánnyá mëkfogatták, hogy ëgymástú nem vának é! Akkó ú bërukkót, és az a lány ëmënt másíkhöz férhön. Akkó mikó ú hazajött, hogy a fokságbü elengették, möktanáta ú asztat. És a lán férhön vót. Aszmongya, hotyhát mëntek a templomba osz talákosztak. Osz asztán még az ëgy pár nap múva az fölakasztotta magát.

— Nem is pár nap vót az! — veszi át a szót az öregasszony. — Még akkó, hogy hazagyüttek a templombü! — Osz fölakasztotta magát, hogy mëglátta Károj bácsit, hogy mëkszabadút. Még hogy nem halt még a kórházba, még a fokságbü kiengették, asztán az fölakasztotta magát.

— Ilyeneket beszét.

— Ilyeneket mesét mindég.

— Nem is itt vót az mán! Hát amára fönt, ugyè, a katonaságná! Lëformátus lán vót, oszt ú nem akarta évënni, osztakkó ammëg nagyon ragaszkodott hozzája. Osztakkó mikó mëgsebësüt, akkó irt a lánnak, akkó ëmënt a lán még az anyya a kórházba. A zápolónó még aszonta nëki, hotyhát: „Aa! Nincs sëmmije së! Lëcsapta gránát!” Még így, még amúgy! Osztakkó a lány osz lëmondott rúlla. No, hazagyüttek a zannyává, sztakkó a lán még férhő mënt. Akkó ú mëg közbe hazagyütt szabaccságra, betegszabacs-

cságra. Me köszkatonák vótak. (Csantavérën-ë? Hun-ë? — Csantavérën! hajja! Csantavérën vót ez!) Hát. Noosztakkó oszt összetanákosztak akkor, — a lánnak a barátnője is ott vót, akkor avvū tinákozott először. Oszta a Károj, amaz még az urával, mēntek a templomba. Osztakkó hát úgy. Nagyon megbánta lány, hogy... Mē énéntek a kérészhő, mikó legín még lán vótak, émēntek a kérészhőn, osztakkó fogatták hogy nem hagygyák el egymást. Katona vót má akkó a Károj. „De én a bajnémat foktam!”, aszongya, „a izémet a!”, nem a bajnétot, henem... mijafenének híjják má? Kardot! Hogy é nem haggya sosé. Nem a lánra gondót ű, hogy é nem haggya sosé!... (Jóizűen nevet!)

Ilyenēket beszēt mindig. (Nevet.) Nēkēm így mesēte...

* * *

— Szoknya bolongya vót rēttentő! Háború esetivē, hogy hogy bújta még a hóba, még mēre, még... Oroszba!

— Volt fogságban is?

— Vót, de kis ideig.

— Aszongya, hogy a havat mennyire é köllött hánni, hogy még birjonak a lovakkā húzónni, még mit, osztán... Az ellensíg még támatta űket! Űk még asztán észrevētték (nem tom én, hogy hányan vótak), úgy, hogy csak nem birták űket kivégezni, úgy, hogy é birtak asztán mēnekūni. Mikó szöktek a fokságub... .

— Fogságba nem vót ű, mert mikó megfokták űköt, akkó hajtották. Az oroszok. Akkó megátak egy helēnn. Egy folyó vót lēnt az uccán. Aztán egy herceg fiúvā, avvū nagyon jóba vótak. Az hadnagy vót. Akkó űk összebeszētek, hogy hát lēmēnek a vízbe. Átússzák a vizet. Aszongya Károj: „Én nem tudok úszni!” Akkó aszonta a hadnagy, hogy maj átviszi a hátán.

Akkó átúszták a vizet, még úgy oszt űk megszöktek. Mēglótkak. Gyüttek hazafelé...

* * *

Fiatalasszony lép be. Ruhájáról látszik, hogy most ért haza a földről.

— Hát űk építettek ide legelősszō. Ezek a Mazallók. Vagyis nem Mazal-lók, hanem Zaplētánok.

Hunnan kerűtek, nem tudom, mer laktak űk a Kis úton, ott vótak a szűlei. Akkó korán éhalt talán az apjuk is, az anyjuk is, akkor osztán szétszēledt a család, ugyē. A Károj bácsi sokáig katona vót...

— Hēt esztendejig!

Asztán izé... Apa is vót a háborúba. Az Zaplētán István vót, a Károj bácsinak az öccse. Unokahúga vagyok nēki.

Szállásiak vótak a kisútrú.

A Károj bácsirú annyit tudok, hogy nagyon érdekēs embēr vót, nagyon szeretēt mesēni. Mindég... katonaságrú, hogy mi törtint vele katonaságná, mindég arrú mesēt állandójan.

Hát azokat furcsa vóna émesēni, amiket ő mesēt! Azé, mer ojan érdekēsēket, szōvā egészen pikáns dógokat is émesēt! — Hát ojant nem mesēlek. Majd az ángyi! Magának úgyis sokat mesēt!

— Űtem a padkán, ű mēg a zágyba fekűtt, mesētt. Bukdosok... Ęccēsak: „Az anyátok! Ęn hijjába mesēlēk nekēd, nem hallod!” „Hallom Ęn azē” — mondom...

Mindēg a lányokrű, mēg a hercegnű, mēg grűf lányok!... Ilyenēket mindēg beszēt.

... Mēntek, aszongya, lűhátan. Mer ű huszár vűt. — (No, ű szokott ēgy kicsit... nēha nagyot is mondott ű! Tētt ēgy kicsit hozzá.)

— Mesēdd ē, hogy hogy vágtađ fejbe! — jön be a szomszēd űjra.

— Az nem tartozik ide! — Nevetűnk. — Noosztán, aszmongya, hotyhát, hát ű huszár vűt osz mēntek, nem tudom Ęn, nem tom, csendűrűkkē mēnt, valamit keritēttek. Osztakkű bűtērtēk valahova házba, mittudomēn, kocsmába, osztakkű ott milyen nűkre akattak osztan, nem tudom Ęn milyen vendēglű vűt az, hogy olyan szēlēs banyakemēnce vűt, a teteje nēki nem ojan mind a mienk, ojan szēlēs! Ęsakkű fűnt fekűttek lányok, vagyis fiűk, lány ruhába... Az nekēm valahogy ērdekēs vűt. Aszongya, hát űk, mint katonák, ugyē, lēn fekűdtek a szalmazsákon, hát! Dehát valahogy jű lētt vűna a lányokat lēcsalni onnan a kemēnce tetejirű. Nooszhá szēp szűvā nem gyűttek lē, hát akkű valaműket lēhűszták. Amik szērű vűt. Aszongya: „Mēkfoktuk, lēhűsztuk.” „Odavēttűk” — aszongya — „kűzēnk, hátosztán” — aszongya — „kesztem vetkűsztetni, ēre-āra, ēccē csak aszongya, hogy is mongya?” — „Ja sam klopēc!” — Hogy ű fijű!

— Jaj, idehallgass, az nem űgy vűt! — veszi át a szűt az űregasszony. — Az āngya vűt annak a fiűnak! Aki ott fűnt fekűtt a kemēnce tetejin. Oda bēmēntek űk akkű. Az āngya fűnt fekűtt a kemencēn, a fiű mēg lēnt fekűtt. Űk mēg ketten ēgy barátjāvā bēmēntek. Hát osz jű van, szeretnēnek nűre szert tēnni. Hát akkű amaz fűmēnt a mēnyecskēhűn, a Károj mēg aszongya, „majđ emeszt a nagyhajűt!” (Fiatalabb vűt!) Nohát osztakkű ēkezđi fokdosni, hát, aszonta: „nagyobb pűcse vűt nēki, mint nekēm!” Aszongya a barátjának: „Hallod, hē!” — aszongya. (Tuttam a nevit is, de má ēfelejtētem.) — „Tē!” — aszongya. — „Olyan szűz, hogy Ęn nem birok vele!” Noosz lēugrott amaz a kemincērű, a Károj mēg fűl a mēnyecskēhűn!... Hát mikű amaz fogdossa, „hát, az anyád hētszencsēgit, Károj, de bēcaptál!...” — aszongya.

Borzasztű szabad szājű vűt! Ilyenēket mesēt, hajja.

— Mindēg ilyen pikāns dűgot...

— Aszhajtotta szēgűn fiatalebmbēr, hogy „jā klopēc! Klopēc!”

Nem tudom hun is lēhetētt. Katonakorábű vűt ez is.

* * *

A fejbeverēs? Az itt tűrtűnt má minālunk. Hát mēg akkű mink itthon vűtűnk, lányok vűtűnk, oszt... valahogy a Károj bācsi ojan embēr vűt, hogy vűt amikű aszonta, hotyhát „Kishűgom, Plonkām,” vűt akkű amikű aszonta, hotyhát „azanyād hētszencsēgit!”

Akkű... Ęgy osztán... akkű is, ēre mēg privát fűdek vűtak. Ő mindēg kicsapta jűszágokat este, rēggē bējűttek. Persze kukoricába nagy kárt csinātak. Akkű nekűnk mēg vűt ēgy kislány fogadva, Ęgy aki űrzűtte mi disznainkat (vűt ēgy fias disznűnk), akkű az, ahogy ējāccott a gyerēk, akkű ēszalajtotta és belemēnt a kukoricába. Károj bātűyām ēszrevētte, hogy a kukoricába van. Akkű osz hűtta ki a hűgomat. Aszongya:

— Gyere csak ki, Piri!

— Mit akar, Károj bácsi? — aszongya.
— Gyere csak, majd megmutatom én, hogy ki csinál kárt a kukoricába! Të disznótok van benne, nem a mienk, azanyád ére-ára! — Sz csúnyán szitta húgomat, nagyon.

Az még visszaszitta neki.

Akkó aszongya hóg . . . izé, a Károj bácsi, hogy:

— Gyere bele kukoricába!

Aszongya Piri:

— Hát ha bolond vónék!

Akkó osz nagyon szitta, de csúnyán, minnyájunkat ottan, ojan szavakat is hasznát, amit tényleg nem illik kimondani.

Akkó aszongya húgom:

— Gyere — aszongya —, éverjük a nagybátyámat!

Mondom neki:

— De hogy?

Nagylányok vótunk.

Noosztán mondom neki:

— Hát jó van, értém, hogy éverjük, dehát të mérges vagy, én még nem! Hogy verekéggyek én, ha én nem harakszok? Hát . . . të még, hát jó van! . . .

De ugyé, a Károj bácsi még akkó fiatalabb vót, hát mink is nagylányok vótunk, erős embër vót, osz . . . a Piri nem mert maga azé kikezdeni vele. Aszongya:

— Gyere!

— Hát mit vigyek?

Foktam, vót akkó még az a görbe bot, tuggya, amivé úgy idősebb aszszonyok vagy öregebb embërok jártak. Akkor osz . . . vittem a görbebotot, aszongya:

— Ájjá të bë ide kertsarokba, oszt — majd én émék ára, oszt — aszongya — écsaljuk ére, hogy në lássák arú a falubú.

Hát, akkó jó van. El is mënt a húgom ára, osztánd ékezdezt ü is ottan dumáni, akkó Károj bácsi ki, utánna!

Akkó úgy . . . a Piri is vitt botot, de ü elébe fogta, zén húgom.

A Károj bácsi még ojan hirtelen utánna szalatt, hogy úgy körűnyalábóta, és a bottá égyütt elfokta ja Pirit, úgy, hogy az nem birt sëmmit.

Aszongya akkó a húgom:

— No — aszongya — gyere, most üsd!

Há, de nem vagyok mérges, mos hogy üssek égy embërt?

Mondom neki:

— Hova vágjak neki?

Aszongya:

— Vágj a fejire, azannya úristenit! ott az esze!

Puff, a fejire én a görbebottá!

Valahogy ijen hère tanátam neki, osz kirepett a bőr. Ojan nagyon fojt a vére, csak úgy, úgy csöpögött mind!

Mondom neki:

— Jézus, Márija! — mondom a Pirinek. — Mos micsinájjak? Mos hova vágjak?

Me még akkó së engette jé!

— Hát vágj a bokájára! — aszongya.

Puff a bokájára neki!

Akkó elengette, osz hajcs! Elszalatt.

Akkó mink hazagyüttünk. Bëgyüttünk rëggelizni. Akkó gyütt a vas-villává jám! majd agyonszurkál minket!

Akkó osztand bë ezét ide, bënt vótunk a gangba, akkó nem mert bëgyünni, hanem csak úgy odavágott a gangajtóra, hogy étört a vasvilla nyele. Onnan szidott bennünket këgyetlen.

Akkó émënt ëgy szomszédba, osztakkó monta, hotyhát főjelënt bennünket, merhát mink ütet agyonvertük. Ú mosmá úgyis mëkhal, éfojik a vére, mosmá minket mëg főjelënt!

Aszongya nëki az a Szorcsik Pista bácsi, aszongya:

— Ugyan, mit akar, Károj bácsi? Hát azok is Mazallók, mind maga!...

Aszongya:

— Igazad van, testvér! Akkó nem jelëntëm fő űket — aszongya.

Má ez így történt.

* * *

Nagyon ëzé embër vót!

Mos, hogy fekütt a betegágyába is, hát én gondosztam. Ángyit elëzëte hasztú, addig szitta mëkcsak ë nem vitte lánya, 'kkó én gondosztam.

Egyik rëggë bëköszönök nëki, hotyhát:

— Jó rëggët, Károj bácsi!

— Aggyon Isten, kishúgom!

— Mit hozzak rëggelire?

— Hát, puliszkát! — aszongya.

Jó van, vittem nëki puliszkát.

Másik rëggë mëgint émék, köszönök, — akkó ëgy kicsit később mëntem. Mondom:

— Jó rëggët, Károj bácsi!

Aszongya:

— Nem nagyon jó rëggët!...

— Há mé?

Aszongya:

— Tiz órakkó gyüssz má? Zembër mëkhalhat túlled ëhën...

— Sëmmi ënnivalója nem vót, Károj bácsi? Hát létëzik? Mindëg hozok annyi vacsorát, hogy abbú marad magának!...

Më néha ëccaka is ëvëtt, azé hogy beteg vót.

— Nincs ünëki sëmmi, nézzem mëg a kredencët!

Mikó mëgnëzëm, hát ëgy tányër kocsonnya ott van! Hát mondom:

— Károj bácsi! 't itt a kocsonnya! Egy egész tányërrá!...

— Hun vót?

— Hát ott van!

— Hát ű nem tanáta sëhun! — aszongya. — Hanem hozzá, kishúgom — aszongya —, két kisüveg pälinkát!

Azé pälinkát mindëg köllött nëki hozni a... zutolsó ëzën... zutolsó elötti nap, mikó másnap mëkhalt, mëg akkó is hoztam nëki két deci pälinkát... Akkó má nem annyira birta, de azé kívánta. Úgy, hogy téjjába itta. 'kkó beleöntöttem két kisüveggë nëki, félitërës bögrébe tējába, akkó asztat mëg aznap mëgiszogatta, másnap rëggë mikó átmëntem, akkó ëzé... öntöm nëki a tēját mëgin, mondom:

— Iszik, Károj bácsi?

Aszongya, hogy:

— Léhet, hogy iszok.

De akkó mán nem nagyon akart, hát...

Mondom:

— Majd fölütetem!

Fölütettem. Akkó itattam vele egy-két kortyot még, többet nem birt mán akkó.

Utánna mán fél kettőkö akkó mékhalt.

* * *

... Ahogy megnősütek, úgy mentek szét a Kisútrú. Ahogy hallottam... Igén. Ugyé. Mer ugyé itt építettek. Hároman is itt építettek.

Él egy Zentán. A Matyi bácsi. Kettő mékhalt. Az én apám az egész korán, még harmincnégy éves korába mékhalt. Tüdőbeteg vót.

Károj bácsi? Végelgyöngülést állapítottak még az orvosok únála. Hat éve mán mindég egész télén fekütt... Nyáron talpon vót valahogy, úgy, de télén mindég fekütt. Igéncsak.

Akkó ivott. Nyáron mindég. Télenn, akkó asztán... Leginkább pálinkát ivott. Most utólag sört azé. Mindég sört hoztam neki. Mindén nap egy üveg sört mégivott. Még néha-néha pálinkát is.

82 éves vót mikó mékhalt.

* * *

— Asz nem tudom, ángyi mikó meséte, hogy avvá hogy kerüt, avvá nővé, valahova bë, aki szette lë a műfogait, még a...

— Ja! Hát az uccán! Hát mind a nők, ugyé... Az Pestën vót!

Sétátak úk is. Oszt az a nő is. Hát sétátak, osztakkó... nagyon szépen ki vót csináva mejje, még fara vót csináva neki... Még foga is úgy vót csinátatva neki.

Hát jó van, annyira kerütek, hogy éméntek a nőnek a lakására.

(Károj bácsi esz nem tutta, csak aszt, hogy nagyon jó alakú a nő!)

Osztakkó a Károj mikó léfekütt az ágyba, 'kkó ékezdezt a nő is vetni. Veti lë a farát is, teszi lë a mejjit is, éccé csak szëdi ki a fogait is, rakja pohárba...

— Hucc! — aszongya! — Fölugrottam az ágyrú! Kardot főköttem, fölötöztem, ej! — otthattam.

Hát ijen izéjei vótak neki. Sok.

* * *

Mesét ü nagyon sokat, csak ugyé én nem értem rá nagyon hallgatni. Én fütöttem ott a kemencébe, még... ü még beszét. Ki köllött hagyni nyíva az ajtót, mer a konyhába fütöttem, hogy én hajjam. Dehát én nem annyira odafigyém, hát úgy mékszoxtam mán a meséjit, hogy mindén...

Még mán tuggya, az italtú kezdett a hangszálai... Reketten beszét nagyon má.

* * *

Emigy jó verekedős természetű vót. Akkó mikó legínyék vótak. A kocsmába.

Arrú is beszét, mikó katonák vótak, osz kiatták úket a csendörök mellé, segiccsígú, osztakkó... Noháttakkó gyütt az üzenet, hogy ebbe még ebbe kocsmába nagyon veszekszenek... Nohát, most akkó éppen ú vót otthon, më a... micsoda!... Zörmestër, vagy mijafene ja! Fõjjebbvalójuk.

Há most micsinájjonak? Hogy merjének kimènni. Zõrparancsnok úr aszongya:

— Hogy merjünk kimènni?

Aszongya Károj:

— Csak gyújjön csak — aszongya —, õrparancsnok úr! Majd èrendèzèm én!

Maga mind szétverte a bandát!

Úgy feküttek a földön, mind a birkák!

Osztakkó aszongyák nëki amazok a másik csendörök:

— Hát — aszongya — mé szerecc úgy veszekènni?

— Azé — aszongya —, me èngèm is sokat mëgverték a csendörök a kocsmába — aszongya —, mos visszaadom a másíkoknak!

t' ijenèket beszét...

* * *

Õ, ha most élne, akkó maj ha èmènnék oda, ott aszhiszèm fél napig nem szabadúnának mëg! Úgy è tutta mesèni!

Doktor urat úgy mëgnevettette! Mík is vót az? A V. orvosnak a veje vót! Az mikó gyütt ki hozzája, hozzánk, osz mëg beteg vót, hát oszt annak mëg aszt mesète, hotyhát mikó katona vót, akkó a tisztèknek a felesígik szerettek kimènni lovagóni. Hát akkó köllött ègy káplárnak, vagy valamíknek mënni velük.

Hát jó van.

Mëg úgy köllött — aszongya — fõtènni ja tekintetès, méltóságos aszszont a lóra.

— Hát — aszongya —, èn mëg fõtèttem, osz belemarkótam a p..ájába!

Mikó mëg az orvosnak így èmesète! Mëg a F. Rószika vót mëg akkó kint itt a zápoló! Aszmongya, hogy ojan jót nevetètt az orvos, hogy „elhagyott maj hús lépésre is, oszt ahogy nevetètt, úgy szalatt!...”

Az mëg csuda szerette! Úgy szeretètt gyünni a Károjhó...

* * *

Ojam huncut embër vót, hogy mëg az ügyvéd is aszonta, hotyhát aszongya:

— Èn ügyvéd létèmmre má nagyon sokat bëcsaptam — aszongya —, èngèmet mëg nem csaptak bë a èzék, akik hozzám jönnek, de a Károj bácsi bëcsapott.

— Hát — mondom — mivè?

Aszongya:

— Hát hozott èccè ègy tyúkot. De ojan öreg tyúkot — aszongya —, hogy másfé napig fõsztük!

Úgy bécsapta az ügyvédet is. Vitt neki tyúkot, de ojan öregét, hotyhát né nagyon birja mégenni.

Hát szokott üneki ojan ügyei lenni.

* * *

...Olyan embër vót, hogy a birkákat is ha örzötte, akkó szerette másénn.

Neki vótak valamikó birkájai. Saját birkájai. Akkó este kihajtott, oszt-akkó hajnalig hát örzött. Oszt végü kilesték. Akkorosztan mikó látta, hogy má most nem bir émeneküni, mökfogják, akkó léfekütt a borozdába, oszt úgy csinát, mind aki rosszú van.

Hát akkó odaméntek, hogy:

— Mi van, Károj bácsi? Hát mé más búzáján legétet? Hát nincsen ahun legétessén? — aszongya. — Minek tart birkát akkó?!

— Á, öcsém! — aszongya. — Rosszú löttem osz émentek a birkák — aszongya.

Másocó még hajtotta ére Csantavér felé, akkó jis a fődekénn, akkó jis mékfokták, akkó még aszonta, hogy:

— A vásárra indútam, öcsém! Éppen a csantavéri vásárra hajtom a birkákat. El akarom anni — aszongya. — Ékkicsit méglegétetém má útközbe...

Ijen vót. Szóval, hogy ha csak birt, mindénkinn kifogott, az biztos.

* * *

...Emezék a Mazallókrú? — Az én apámat (mindénki aszongya), én nem ismertem nagyon mer 9 éves koromba mékhalt, aszongyák, hogy az nagyon jó embër vót.

— Hát az jó embër vót! — szól bele az ángyi.

— Az nem szeretött a másébú, még égy csöv kukoricát sé évinni, amígy még viccés embër vót.

Így meséte zén anyám is, még élt, hogy mikó így verték a falat, még mindénféle, akkó így összeméntek mikó ezeket a házfalakat verték, így móváztak, ugyé, fizetni nem nagyon birtak, akkó az egész falu, úgy öszszetartottak! Akkó a — éppen az ángyinak az ura, az első ura! Az nagyon cséndés embër vót! Oszthát, hogy sèhogysè birta mégnevettetni, akkó addig vert a tömöfávā, hogy rávágott a nagykörmire neki. Me mezítláb vót. Rántott égyet a Pista bácsi a lábán, akkó mégin. Addig, még csak vagy ékáronkotta magát, vagy é nem nevette magát. Addig mindég rávágott a körmire neki... Hát.

* * *

Akkó méntek így — meséték —, vótak valamikó ezek a selyémhërnök! Szétték a falevelet — apáméknak is vót, akkó bátyámnak, az Antal bácsinak is vót —, égyütt méntek levelet szénni. Akkó az Antal bácsi lënt szétte, alatta, zágakrú, apa még főmënt, osztakkó ott szétte. Éccé csak szól az Antal bácsinak, hogy:

— Bátyám! Nézd, mijen nagyon szép ez az ág! De nem birtam idehúzni!...

Akkó ékezdött pisána. Osz lépísáta.
De még annyit szót, hogy nézzén főfelé is!
Nagyon viccés embër vót az én apám. Így mongyák, hogy azé jó embër
vót nagyon...

* * *

... Az a Matyi bácsi, az nem ilyen viccés! Aki Zëntán lakik, az nem.
Komoly embër az. Nagyon vaskalapos az. Az is földműves. Csak az jó
összeszétte magát, úgy, hogy maksimumja van. Nagyon jó áll. Há! Zën-
tán él az. Ott laknak a — izén a! Én nem tom mijen uccának híjják most,
de ahogy megyünk a Tyúkpiacra, és akkor ittend... a piachoz nem
messzire, nyócas számú ház, ezénn a balódon. A három ucca közü a
középsöbe. Nyócas számú házba. Ott laknak.

* * *

Az Antal bácsirú, arrú nem sokat tudok. Az... mindég tán Zëntán
laktak. Má régén. Azok nem laktak, az Antal bácsiék itt a faluba sosé.
Csak amaz a kettő. Errú a kettőrú nevesték é valahogy Mazalló fa-
lunak.

...Hogy hányan lakunk a faluba? Há... még sosé számótam, hajja,
hogy hányan lakhatunk benne. Nem sokann, — hát ha összevesszük
amavvá faluvá, sok. Ez a sor hosszába, még köröszbe. De azé nem oan
sok az egész.

Azután mindég építettek ide, többen-löbben. Én má itt születtem.
Mikó én kislán vótam, körülbelü... há majnem teljes vót má! Ugyé, án-
gyi? Ennek mindég Mazalló falu vót a neve.

— Elössző úgy vót, hogy „Csantavéri út” — mondja az öregasszony. —
Aztán hotyhá... gyüttek ére, ára, végrehajtó, még kézbesítő, még tu-
domisénmi, Mazalló! hát legjobban ismerték, osz Mazallófalú lett.

— Még oszt ezénn a véginn is Mazalló lakik, még amazonn a véginn is.

— Még úket legjobban ismerték.

— Még úk gyüttek ide legelsöbb.

Én negyvenkét éves vagyok. (Zapletán Ilona.) Mikó én kisgyerék vó-
tam, má ilyen vót a falu. Ez a hosszú a fiam. Az a kicsi még az unokám
mán. Vasúton túl is van két Mazalló. A Matyi bácsi fiai... Mink négyen
lányok vótunk. Egy fia vót anyámnak, de az hat hetis korába meghalt.

Mazalló unoka is van mán.

* * *

Szeretött danóni.

Még most, amikó mán beteg vót, oszt... kiútek, vót egy másik, a Szöke
Pétér bácsi, oan részégés embër, az mindénnap félitër, egy litër pálinkát
bévött (mëkhalt má az is!), akkor elhoszta ide a pálinkát, kiútek ide a
nyáron a Károj bácsival a ház elébe, osz iszogattak, még danógattak.
Ilyen öregebb nótákat. Ojan régi nótákat. „Ki tanyája ez a nyárfás”,
më... ezék vótak a nótájuk. „Mëkfordítom kocsim rüggját”... Mi is
vót, ami a Károj bácsinak jobban mindég...? Efelejtettem. Amit min-
dég hallottam tőle. Nem jut eszémbe. „Kecskebéka földmászott a fűzfára”,

még ilyen, „Nem messze van ide babám tanyája”... Ilyen idősebb nótákat, igéncsak. „Amöre én járok, még a fák is sírnak!” — Lássá-é? Ez vót a nótája.

* * *

... Hát az elejibe ugyé nem nagyon vót! Igéncsak többnek több családja vót itt, úgy, hogy kettő-három, négy-öt, öt-hat, bizon elejibe nagyon szegényéssen éltek! Még arra is emlékszem, hogy a Csikós Pista bácsi, a Gere, még a nemistudom kicsoda... a Rekecki Imre bácsi no! hogy még elméntek koldulni is, így télnék idejin. Nagyobb vót a család, és akkor nem tudták őket valahogy ellátni. Tudom, a Pista bácsinak a családjai, szegínyék, kis rövid ingbe, mezitláb, úgy telétek ki. S nem nagyon vót nekik kényerük, sē szalonna. Apa még (az én apám), oan jószívű vót, — hát nekünk még valahogy vót, ésakkó aszongya anyukának, hotyhát: (ojan nagyhangú embēr vót azé amúgy!), hogy:

— Tēca! Ereggy a padlásra!

Aszongya:

— Mit akarsz?

— Vágjá — aszongya — szalonnábú egy jó darabot — aszongya — még egy kényeret, majd ēviszēm!

— Hova viszēd?!

— Eviszēm a Pistájékhó — aszongya. — Szégín gyerekēket én nem birom látni, hogy ēhēznek!...

Anyuka vākta, osz vitte nekik.

Űgy, hogy nagyon szegénységbū emelkedētt ki ez a falu. Nagyon sokat nélkülözött, ez biztos. Mind ojanok telepūtek ide, aki csakugyan sēmni nem vót. Napszāmbū éltek. Még bérésnek mēntek, még — így valahogy.

Hónapszāmos vót a Károj bácsi is. Így ősszel elmēnt hónapszāmba.

Fōggye utóbb vót má, mikó felesége mēkhalt, akkó vót neki két hold. Hát őnekik sē vót sēmimjük sē. Űgy köllött összedógozni. Hát!

Nem vót. Mazallóknak a szūlei tiszta szegínyék vótak. Sēmimjük nem vót. Űgy árēndások vótak. Feleskēttek, harmadoskottak... Mikó az én apám is mēgnősūt, nem vót neki még tán ünneplő ruhája sē! Mer ēppen ahol szógát (akkó is valahol bēros vót), oszt ott még a gazdát mēggyilkóták, oszt az ű ruháját is elvitték. Bēn vót az ű ruhája is a szobába, a szekrénybe, oszt az ővét is elvitték, úgy, mint a gazdájét!

Űgy, hogy mikó mēgnősūt, nem vót apámnak még ruhája sē!

Ojan szegínyék vótak mind ezek a Mazallók, mikó idetelepēttek. Azután keszték magukat így összeszēdēgetni. Lassan, ugyé, dolgoztak azé erőssen, még köllött fogni ám!...

Na, a Károj bácsi kivételivé! Az azé... Istenēm! Huncut vót! Huncutcsāggal tudott ēlni. No, amazok is, a Matyi bácsi is, az még szívós munkával, valóba! A gyerekeit is úgy dógosztatta, ekkora kicsi korába jē! Akkó nem így éltek ám! Hogy maj családi pótlék, még ez, még az, ha nem hát egy embēr, ha öt gyerek vót, ha tíz vót, egy embēr keresētt. És még ajis előfordūt, hogy nem köllött napszāmba sē! Nem birt keresni, ha akart sē. Azé nem vót! Nem azé, hogy azok az embērēk nem tuttak vóna ugyé teremteni, de ha ēccé nem birt! Ha mēkfszūt, akkó sē tudott hozzájutni! Nem ám, ésakkó kénytelenēk vótak aszt a kicsi gyerekēt is...

Akkó ugyé jószágot tartottak, osztakkó őrzöttük a disznókat. Úgy mēntünk iskolába, hogy réggē nyócra az iskolába köllött lēnni, akkorra mēg legētettük a jószágot itthon. Egész a Gábor iskolába! Délután négyig az iskolába vótunk, mēgētűk az ebédēt itthon, kihajtottunk estig, este tanútunk itt az asztalná jē (Akkó a gyerek mēg má nagyon lát tanúni!) Miko má ojan fárat, hogy... Este má alunni akartunk vóna.

...Hogy mēnnek-ē ki érefelül is Nēmetországba? Nem hallottam, igazán, hogy mēnnek. Innen nem nagyon van kivándoróva... Raffainak a fia van kint alighanem, más tán nincs is. Dógoznak.

Kaptunk fődet is az osztáskó. Nem mindēnki kapott, ugyé, de... asztán alakút. Vēttek is, hát...

Nagygazda éppen ére nem vót. De a Tót Miklós nem ojan nagyon meszse vót, annak jó nagy izé, — darabja vót. Hát a többiek is. Ezék a Gáborok is ojan 70—80 holdassak vótak. Hát azé vótak ére gazdák is, csak... Asztán ezék a Horgasiak! Vótak ére. Hát ez az „uprava” is csak ezéknek a fődeknek, ami innen a gazdákú ugyé összejött, úgy lētt, úgy jött ez össze.

Fiatalok nagyobb része bējár dolgozni. Lēdolgozzák a munkaidőt, asztán otthon aszt a kis főggyüket émunkájják.

Így él a falu. Éshát elég jó mēgván, nem lēhet rá panaszkonni.

Iskola van itt. Négy ellemi. Aztán vagy Tornynos, vagy Orom, vagy Fölsöhögy. Akkor utaznak. Orvos az hetente háromszor jön. Délután.

Mer tuggya, úgy lētt ez a falu is, hogy a Csantavéri sor nyót előbb. Asztán vették mēg aszt az egy láncc fődet. Egy láncc fődet vettek mēg azok valahányan. Nem tom hányan. Nem tom hán ház van ott. Osztakkó asztán építkeztek rá. Napszamos embērek. Mind szēginyék vótunk. Heten-nyócan egy láncc fődet! Miafene! Oszt asztán gyűttek rá. Így lētt az a sor.

* * *

— Anyuka mesēte énnēkēm, hotyhát... De asz majd az ángyi! Hogy vót, ángyi?

— Vége lētt a háborúnak. Noosz há szabaccságra gyűtt haza. Noosztakkó bēnt vótak tán kávéházba. Takkó látta ottan, hogy egyik gazda is... gözőlög, mēg a másik is. Ugyé űsmerte. "Szēgín fiúk mēg" aszongya „mind oda vannak katonának, bē vagyunk rukkóva!”

Hátakkó, — mēg a márván asztalt is kettőbe vákta kargyává!

Így beszēték. Hát ha ű hazudott, én is utánna.

* * *

— Anyuka aszt is monta, hogy akkó tán bēizēte a kirakatokat, oszt aszonta zasszonyoknak, hogy: „Gyerték, asszonyok!”, aszongya. „Osz vigyēték, ami köll!”, aszongya. „Nē nélkülözseték! Ha a gazdákknak jut — aszongya —, nēkték is jut!”

Oszt, aszongya, úgy hánta kifelē a cukrot, mēg ami vót.

— Miko vége lētt a háborúnak, oszt akkó vót az.

— Oszt kihánt mindēt az üzletbű, amit csak ki birt!

— Olyan embēreket is bēsoroztak, hogy nem látott egyik szēmire, (mind az én első uram is), azokat is bēsorozták, merhát persze egy golyót

mékfogott vóna ajis!... Még vót ojan, aki nagyothallott, még egy kicsit sánta vót, még púpos is vót, oanokat is bevíttek. Má gazdák helétt no! Ijenéket csinátak.

* * *

— Melyik volt a legérdekesebb esemény a falu életében?
— Hát olyan különös talán nem is vót.
— Milyen volt, mikor a háború elérte a falut?
— Mikó az oroszok béggyüttek? Az mán nem éppen érdekés esemény vót, hanem valahogy — furcsa vót.

Nohát, éppen mink akkor vótunk lányok. És hát, megijesztettek bennünket, hotyhát az orosz katonák, hogy, mint, majd micsinának, még mittudomén, ugye a nőkké, hát persze, hogy megijettünk! Úgy, hogy — nem is tudom hanyadikán jöttek ide, akkó izé, karácsony másnapján láttam elősszó orosz katonát. (Zentára október nyolcadikán vonultak be.) Addig úgy é tuttunk elülük izéni, hotyhát nem láttak még bennünket. Padlásan, még pincébe, még...

Vót egy kutyánk. Az úgy fét, ha puskát látott, az egyáltalán nem ugattott. Ojan könnyen megleptek bennünket akkó jis, úgy karácson másnapján. Éppen itt beszélgettünk, mégebédőtünk, beszélgettünk idebé, mikó éccé csak bėjön. Egy jött előre. Utánna nyóc. Mind a három lányok bént vótunk. Még a Margit akkó kicsi vót.

Hát mos micsinájjunk?! És mékhozzá ittassak vótak a katonák!

Ülünk mink ott sorba a patkán, lányok, úgy még vagyunk ijedve, hogy borzasztó! Egy tiszt is vót kösztük. Hát az... egyre monta ő oroszú, hotyhát né féjjünk! né féjjünk! Nem bánanak űk minket!

Hát az hejés is vót, hogy né féjjünk, nem bánanak minket, de — éccé ahogy ülök ott, a bajuszos, a nagybajuszú út, — éccé látom, hogy ott kacsingat oda patkára. Mēglőköm a nővérémet, mondom:

— Néda!

Akkó má egyre feszeléktünk, hogy maj mēnekűni köllene, de hogy?! Osz nem akartunk föltűnőjen kimēnni a zajtónn, hogy minnyájan kimēnnyünk, hanem hát ülünk osz tovább. Éccé osztan, — de nagyon ézélünk, még kezdünk má sétáni ére zajtó felé, akkó a tiszt is szétnéz, hogy mi lét bennünket? Akkó Tēri mutassa, hogy az micsinál. Kacsingat rá.

Akkó szétnézétt a tiszt, osz szépen főkētette zasztaltú űket, osz gyerünk! Úgy, hogy elmēntek a hásztú. Egyetlen egy maratt itt, az nem birt émēnni, mer annyira bē vót rúgva, hogy az ráborút az asztalra, elalutt, az nem birt émēnni.

Noésasztán, hát vót több ijen eset, — mer azé valóba vótak ijen dógok, akik idekűtték az oroszokat, tutták, hogy itt három lány is van... Még nagybátyám is, a Károj bácsi is idekűtte űket mihozzánk!

Nagyon haragudott ránk, még lányok vótunk valahogy... És az is idekűtte. Úgy, hogy este tíz órakkó úgy mēnekűtünk ki az ágybú, osztakkó ára bele kukoricákba! Vagy is szár vót ára. Má tovább nem mertünk mēnni, akkó ott léhasátunk a szár szélibe. Borzasztó még vótam ijedve, úgy, hogy a szívdobogásomtú nem hallottam sēmmi sē.

Éccé mégiscsak valami neszt hallok, mintha a szárlevélbe valami lépésök vónának.

Akkó mēglőköm a nővérémet, mondom:

— Téri! Gyűnnek utánnunk! . . .

— Hogyné! — aszongya.

— Há nem hallod?! — mondom.

Aszongya:

— Nem.

Éccécsak, — de má annyira idegés vagyok, hogy nem birtam fekünni. Talpraátam. Hát mikó látom, egy ijen nagy kutya! A zorosoknak a kutyája.

Itt vótak a Pap Sebestyén házáná létáborozva, osz onnan gyűtt a kutya. De hogy . . . biztos evvé hárommá lehetett, aki bėjött hozzánk.

Nooszt a Téri, az én nővérém, az még ojan vót, hogy mindén kutyát mégsímogatott. Osz nem bántották a kutyák.

Akkó odahitta osz mégsímogatta.

Akkó bėjött velünk a kutya, — hát nem másnap mégint égyütt a kutyaga! Mondom néki, hogy:

— Minek simogatód? Majd asztán ide vezetí úkét! . . .

Nagyon sokat! Mit mongyak? Nagyon sokat ménékútünk, mire végül megembérötük magunkat, hogy mindég nem szaladhatunk! Nem lehet. — Más padlásán aluttunk, pocok köszt, tele vót pocokká, oszta kó ott mászkátak a fejünk fölött, még pincékbe békák köszt! . . . Hát az borasztó vót!

Ez így tartott égy három hónapig, mire mertünk velük talákozni. Akkor is úgy valahogy, hogy — nem tom, akkor aszmonták, hogy vótak akkó már ojan szökött katonák az oroszok köszt, vagy én nem tudom, legalább is aszt állították, hogy szökött katonák. Három bėjött hozzánk. Azok osztán itt is vótak, úgy, hogy — nem tuttuk, hogy azokat jelénteni köll-é, nem-é? Nappá éméntek, este idegyüttek mindég alunni. Azok köszt vót égy, az nagyon réndés embér vót, és valahogy attú fogva nem fétünk a többitű.

Még akkó jöttek ide záломásra telefonisták, és akkor hotyha valami ijen orosz idevergödött, aki így garázdálkodott, akkó osz valaki szót nékik, ésakkó — attú fogva nem fétünk.

De az elég érdekés esemény vót! Legalább ránk, fiatalokra.

Emígy nagy esemény nem fordút elő ebbe a faluba. Még eddig nem.

* * *

Mazallófalú.

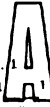
Végül is milyen emberek lakják? Milyen ember volt, akinek a nevét hordja? Milyen volt körülötte a világ? Milyen volt régen, mikor a falura ragadt a név, milyen volt külső viszonyulásaiban, és milyen volt „belül”?

Milyen volt az a morál, mely öngyilkosságba kerget egy lányt, mert megszegte, amit a kereszt előtt fogadott? És milyen talajból nőtt az a férfimorál, mely a lánynak adott eskü közben — a kardjára gondolt? (Vagy nem is így volt egészen, csak maganyugtatásképpen alakult így, sok idő múltán a mese, már a második asszonynak szóló mesélés közben?)

Milyen világok összeütkezésébe halt bele az a lány? (Csan-tavéren. Ötven évvel ezelött.)

Milyen ember volt ez a „Károj”?

n = 0
n = 1
n = 2
n = 3
n = 4

A large, complex geometric diagram featuring several overlapping circles and a network of intersecting lines. The diagram is densely packed with small labels from 'A' to 'Z'. A large, stylized letter 'B' is placed to the left of the diagram, with a line extending from it to point at a specific circular element. To the right of the diagram is a cluster of dark, tangled lines, and a line connects this cluster to the 'B' label. At the bottom left, there is another cluster of similar dark, tangled lines.

A diagram showing a vertical line with horizontal segments extending to the left and right, connected by curved lines. It includes labels like 'C R + 2' and 'C P + 2'. A large, stylized letter 'C' is placed to the left of the diagram.

„Kukacos egy vín embër vót!” — hallom a választ öregkora akaratosságaira gondolva. „Nattörvényü” — mondanák enyhítve az arra valósi szállásiak. Vajon mit takart ez a nagytörvényűség, melyből közvetlen környezetének utoljára csak a „kukacosság” jutott, hisz azt örzi belőle a vállatóra vett emlékezet?

Azt mondják, körülötte mindig tréfa volt, játék, meg mese. Lehet-e játékot szeretni úgy, hogy ne legyen mögötte felhalmozódott szeretet fedezetül? Milyen körülmények hatására maradt ebből környezetére csak annyi, hogy „Mikó jó vót, akkó még odatta vóna magárú aszt a rossz ingët is, ha kérték vóna!”, szinte kiprovokált vallomásként, a tömeg egyéb előjelű mondanivalója alól: „Ami csak rossz vót, az mindën vót az öreg Mazalló!”

Hogyan vált meséin keresztül mesehőssé? Hisz milyen távoli, milyen mesebeli az első háború messzi világa, ahol egy folyó van „lënt az uccán”, s a „Károj”-t egy „herceg fiú” szökteti át a folyón, mert maga nem tud úszni. És tréfa a szexuális katonaelmény.

Hisz mennyire másféle, konkrét élménnyé válik ugyanebben a képzetcsoportban az idegen katonától való páni asszonyi félelem?! Testközelből.

Milyen ősi, mesékre fogékony talaj, és mekkora társadalmi földrengések kellettek, hogy ötven év alatt mesebeli távolba vigyék a kommünt, s a hosszú háború alatti szociális sérelmek utáni igazságtételeit, amikor a „Károj”, szinte harmadik királyfiként, „még a márván asztalt is kettőbe vákta kargyává!” — És mennyire reális tartalmat kap ez a mesebeliség a szociális öntudatban, gazdasági vonatkozású mozzanat tükrében: „Në nélkülözözeték! Ha a gazdagoknak jut, nëkték is jut!”, a kitörölhetetlen mélységekig gyökeredzett sérelmekért: „... egy golyót mëkfogott vóna ajis!...” „Má gazdák helëtt no!”

Milyen egyszerű, természetes állapot a jólét? „Így él a falu. Éshát elég jó mëgvan, nem lehet rá panaszkodni.”

Lám, ami azelőtt a szokás simító hatása alatt föl sem tűnt: vajon csak nekem tűnik úgy, hogy a „Mazalló falu” egy kicsit csúfnév is? (Furcsa, de most érzem csak, hogy nem mesze tőle a „Bóhafalu” is az.) Ujja a gazdátlan, „Hét krajcár”-beli viszonyok a viszonyulások felé mutat.

És milyen ösztönök küldik mégis egy ilyen egyformán szegény, egészen kis faluban a lányt kereső orosz katonát egy ismerős, szomszédos lányos házhoz? A magáé féltése, más kárára? Vajon tényleg a harag? Vagy az esetleges rendhagyó szexuális esemény suttogóra fojtott izgalma?

És miért tette ezt a „Károj bácsi” is, unokahúgaival? Hihető-e, hogy haragból?

Milyen ember volt hát egészében?

Az írás hiányos képet festhet csak az élethez viszonyítva. De mit sem ér, ha nem fedi azt. — Nem felelet tehát. Megsokasodott kérdés. Nem égbolt, nem is látóhatár. Nem teljes kép, csak mikor a pásztázó reflektor egy ponton megáll. Így éltünk mégis Dél-Pannóniában, mikor az emberek az egyik időszámítás szerint ezerkiláncszáz és hetvenkettőt írtak.

műhely

varga géza paródiái

Majtényi Mihály után

KRUMHOLTZ ÚR KALAPOT EMEL

Elmondom nektek, kedves olvasók, mert ilyesmit még ti sem láttatok. Én tudom, hogy ti, kedves, nyájas olvasók, azt is szeretnétek látni, amit én láttam, ezért regélem el most nektek, ezért lebbentem fel, libbentem fel a feledés szürke palástját, ezért húzom szét a feledés függönyét kíváncsi szemetek előtt.

Régen volt, ti még gyerekek sem voltatok akkor, kedves olvasóim, akkor én voltam gyerek. Elmondom hát nektek, kibontom a ködös emlékek világának ezt a már kissé szakadozott emlék-batyuját és kihalászok belőle egy poros eseményt, hogy ti is okuljatok belőle.

Mert tudom én, hogy ti, betűre szomjas olvasók, tudni szeretnétek. Felnyitom hát előttetek meseszekrényem egyik ajtaját, kihúzom a mesenahtkaszni legalsó fiókját, hogy ti is lássátok, hogy el tudjátok képzelni, mi történt akkor.

Krumholtz úr kalapot emelt.

Brasnyó István után

GÁ, GÁ, GÁ ÉJJEL

Hát már igazán
minden éjjel,
de minden éjjel
éjszaka lesz?

SZÓRAKOZOM

Egymás mellé rakok sok-sok kis izét,
azután az izéket elveszem
egymás mellől.

ÉN IS MONDOK VALAMIT

Szeretnék sok-sok kis tengeri parasztot
és nézni,
hogy szántják a tengert.

Gion Nándor után

EGYIK OLDAL MÁSIK FELE

Csodálatos utca a Knédli utca. Hosszában hosszú, keresztben széles.
— Nálunk mindenkinek van ilyen nagy kése! — mondta Kormorán,
a hajigálódzó.

— Nálunk senkinek sincs ilyen nagy hasa! — mondták a Knédli
utca lakói.

A nő ott állt a falnál, ő célzott, de nem találta el.

Késsel célzott.

Letette a kést.

A nő még mindig ott állt a falnál.

Célzott.

És eltalálta.

Fehér Kálmán után

PANASZ VAN EGYSOROS SŐT TÖBB

Első sirám

A Zenta—Becse—Novi Sad vonalon
az autóbuszok döcögjenek magyarul.
Lako i brzo mađarski.

Második sirám

Nekiszaladásból
bizonyos dolgokat könnyebb csinálni
és hamarabb
be is fejezi az ember.

Harmadik sirám

A pincér reggel
az egyik szemére vak.
Délben a másokra.
Este a harmadikra.
Van aki csak
egyszer teheti.

Negyedik sirám

Mama
én
fázom!

Végel László után

EGY ROSSZ BÁCSI CSÚNYÁKAT EMLÉKEZIK

Stószhétfő

Belebele ordítóan hülye alak. Munkaviszonyban van, és felesége is van. Egy. Kispolgár. Visszakértem tőle az ötezer dinárt, amit a múltkor kölcsönadott. Végző ideje lenne venni három méter vörös szatént, télikabátnak. Zsebre dugtam a kezem. Irtó unatkoztam.

Hülyekedd

Megfogtam Nyanya kezét, és elmondtam neki, hogy sárga zokni nélkül mit sem ér az élet. Zsizi mondta, hogy menjünk a fenébe. Mentünk. Ő is jött velünk. Irtó unatkoztam.

Zabszerda

Ma is voltam Nyanyával. Utána megittam 975 konyakot. Nem bírom az italt. Irtó unatkoztam.

Szomorúcsütörtök

Voltam Hülyééknél. Tanultak. Vettem narancssárga gumicsizmát három fodorral. Nyanya nem velem találkozott. Sokan vagyunk. Irtó unatkoztam.

Irtópéntek

Borogatást tettem legújabb lábjegyzeteimre. Nyanya gépirótanfolyamra jár, most pötyögteti legújabb ruhájára a pöttyeket. Abban a ruhában akarja nézni a gibraltári függőkerteket. Igaza van, pepitában ezt nem is lehet. Irtó unatkoztam.

Strammszombat

Zsizsit mindennél jobban szeretem. Tudja, hogy mit nem akar. Mondtam neki, ha lesz pénzem, akkor veszek neki egy pepita cilindert és egy köcsög aludttejjet. Irtó unatkoztam.

Fajavasárnap

Egy szivar kirabolt kilenc üzletet. Stramm srác. Azután felpofozott nyolc rendőrt. Nagy alak. Hogy lehet valaki ennyire józan. Irtó unatkoztam.

Fehér Ferenc után

PEDAGÓGIAI VERSIKE

Nem a verset, csak a rímet,
Nem a könyvet, csak a címet,
Nem a betűt, csak a papírt,
Elefántot és nem tapírt,
Törlőgumit és nem radírt,
Nem ebédet, maradékot,
Nem kulcslyukat, hasadékot,
Nem a kezét, hanem lábat,
Nem üreset, teli tálat,
Leveseset, nem ágytálat,
Így lesz majd telitalálat,
Nem veséjét, hanem máját,
Nem a zsírját, hanem háját,
Nem a nyilat, nem az íjat,
Csak egyedül a HÍD-díjat.

Ács Károly után

ELSŐ RONDA

Furcsa ügy.
Legények rája!
Egy nő az ügy,
furcsa ügy.

Furcsa ügy,
legények rája.

MÁSODIK RONDA

Mértani ábra
a kör is,
nagy fa lehet
a kőris.

HARMADIK RONDA

A valami szaga
átüt az ajtón,
mit csinál maga,
hogy valami szaga
átüt az ajtón.

Varga Zoltán után

HÓ

Hullott a hó. Nem is. A hó hullott. Más nem. Igen ez a helyes, hogy a hó hullott. Ott ültek ők ketten, de ő nem arra gondolt, hanem másra, arra gondolt, hogy akkor is hullott-e a hó, amikor ő négyéves volt, és akkor majdnem szétfeszítette a gondolatszikra az agyát, hogy vajon akkor is hullott-e a hó, mikor ő ötéves volt, vagy akkor nem hullott a hó, mert lehet, hogy egy évvel később hullott a hó, amikor ő már hatéves volt.

Beszélgettek.

Nyolcvannyolc évig.

Ő most kilencvennégy éves. És hányszor hullhatott ez idő alatt a hó.

Töprengett.

Vajon?

Pap József után

ELÉGIA

Ezentúl mindig hordok magammal
regisztrátort
és telefonkönyvet,
hogy el ne felejtsem Tolnai Ottó címét
(ha időközben el nem
hurcolkodott),
hogy megírhassam neki
úgy írni verset
ahogyan kellene
vagy imígyen-amúgy
nem lehet így írni verset.
Mi lenne,
ha nem lenne Benes.

Tolnai Ottó után

ÚJVIDÉK

Újvidék.

Érdekes. Annyi minden megváltozott ebben a városban, amióta nem voltunk itt. Megnőttek a körmeim — például. Mondtam a feleségemnek, hogy születésnapomra vegyen nekem egy sündisznot körömpucoló-
nak.

Verseket írok, majd kiadom őket futballabdába kötve.
Sündisznó helyett fürdőnadrágot vett.
Írok egy verset a dresszúráról.
Kezembe került Pap József egyik verse. Idemásolom az egész verset:
„És”
Megyünk a tengerre, azt mondják, hogy a hangjátékom egy kissé
induktív és egy kissé deduktív.
Nem értem, hogy nézheti egy lány nadrágban a tengert.

•

SEREGÉLYÁLLKAPOCS

Hanna I.

Jobb a paplan
mint a lyuk.

Hanna II.

A paplannal
lehet takarózni.

Hanna III.

A lyukkal
nem
lehet.

Domonkos István után

DUGI-VUGI

Vera meg én ott hagytuk a két hülyét a parton. Csuda csinos kis-
lányok voltunk, és gyakran bizseregünk.

Felmentünk egy hajóra, amelyen nagyon sok tengerész volt. Meg-
mutatták nekünk a gépházat. Ennyi dugattyút még soha nem láttunk.

Ezért ott is maradtunk.

NYUNYUBAN

nyunyuban mindenki nyunyui
nyunyuban mindenki nyunyu
nyunyuban csak nyunyuzni szabad
nyunyuban nyunyu
nyunyuiaknak nyunyu
minden nyunyui nyunyuban él
minden nyunyui
nyunyunyelven nyunyuzik

VOLTAM OTT

Inkább olaszul tanítottak volna meg a szüleim, mint jární. Most akkor beszélgethetnék olaszul, ülve. Megnéztem egy galerit. Volt benne egy jó kép.

Úgy éreztem magam, mint otthon.

Megnéztem egy másik galerit. Konjović jutott eszembe, meg Ács Jóska jutott az eszembe, meg Lubarda jutott az eszembe, meg Hangya jutott az eszembe, meg mindenki az eszembe jutott, nálunk is van galeri.

A pápa kinézett az ablakon.

Ezt csinálja a Mariska néni is Topolyán.

A régi dubrovniki köztársaság bírósága enyhítő körülménynek ismerte el a szelet még annak is, aki gyilkolt.

Amikor én írtam, akkor nagyon fújt a szél. Vihar volt.

HINTA-PALINTA

ön uram fogja meg darwin hasát
anélkül nincs hinta-palinta
különben is csak akkor jó ha szoptatás közben
szolgálja fel
zöldeskékeszöld sárgásszürkepepita feketésvörös
szőrös kenguru
miközben az erszényébe a legmodernebb szellőztető-
berendezéseket szereli be
a siemens cég egyik afrikai
szakember-különítménye
nem azért hanem csak előzőleg meghatározott
okokból maradhat benne
benne tarthatta volna tovább is uram
minden színezet nélkül
uf
uff
ufff de feretem

SZOKOTT

ön uram a kalapba szokott
nem asszonyom hanem a postaládába
uram valaki itt áll az ajtónál
igen az ajtónálló

BENNÜNKET IS VALLATNAK

Kérdés: Neve?

Válasz: A Suli Pista fia, a Laci, a tanító.

Kérdés: Van-e könyvtára, milyen jellegű, hány kötetből áll?

Válasz: Van... Milyen jellegű? Félbőrkötetes... Tizenegy és fél kötet. Egy fél kötetet az asszony elhasznált, amikor a szövetkezetnek le szállítottuk a krédilitojásokat.

Kérdés: Hány kötetet vásárol évente?

Válasz: Harminc köteg szénát vásároltam tavaly, de nem volt elég, hét mázsa takarmányt is kellett vennem, mert a nyulaim éhen haltak volna.

Kérdés: Mi a véleménye Burány Nándor, Varga Zoltán, Majtényi Mihály, Major Nándor, Tolnai Ottó, Herceg János legújabb könyvéről?

Válasz: Éppen azt nem olvastam.

Kérdés: Mit olvasott legutóbb?

Válasz: Tavaly az év végén Csincsák Lacika, a harmadik padból, azt írta Sanyara Piroskának, hogy „Szeretlek!” A sarokba is állítottam.

Lévai Endre után

JAJ, DE SÜT

Az emberek dolgoznak. Egy szocialista társadalomban ennél szebb nem is lehet.

Az emberek üveget csinálnak. Szocialista üveget, szocialista átlátszó-sággal, szocialista szeretettel izzadnak, az üveg meg aztán kihül.

Üveggyárunk is van.

Utazok tovább riportot írni.

Megy a vonat. Benne ülök. Visz. Szocialista, haladó szellemű mozdony megy a vonat élén. Milyen könnyedén húz, előre.

Táj. Szabad táj! La Bickafart középkori utazó is írt erről a tájról. Így írt: „Kő, kő, kő...” És egy felvilágosodás kori költő is elénekelte ezekről a csúcsokról, hogy:

„Ez a szikla meredek,
felfelé nem mehetek.”

És most itt vagyok én. Ezen a helyen. Nézem ezeket a csodálatosan szép szabad hegyeket. Képzeljék el! Mindegyiknek csúcsa van!

Mirnicz Zsuzsa után

FÁK CSIKLANDOZZÁK A FELHŐK POPSIJÁT

Én lány vagyok, a fiúk rosszak.

Ezt el kell neked mondanom.

Volt egy rossz tanárnőnk, volt egy jó tanárnőnk, volt egy jó tanárunk, volt egy rossz tanárunk, voltak jó tanulók, voltak rossz tanulók.

Rudolf Hess jó néhány évvel ezelőtt fél millió embert tett el láb alól. Ő rossz ember volt.

Oh, hogy milyen rossz az emberiség!

Klucikának a papája valamikor kétkezi munkás volt, de tanult, tanult, tanult — tanuljatok ti is, gyerekek! —, és mérnök lett belőle, de nem olyan fehér köpenyes mérnök, hanem olyan mérnök lett belőle, aki megfogja a munka végét, ha a közepe és az eleje már készen van. Klucika mérnök papájának ellopták a ceruzahegyszőjét.

Oh, miért ilyen rosszak az emberek!

És én megmondtam az igazgatónak, hogy cumstrucc, épp azért is szeretem az irodalmat.

Oh, milyen rosszak az emberek!

Esténként későn jártam haza, mert esténként eljártam csalódni az emberekben.

Te sohasem mondtad meg nekem, hogy mi mindent meg lehet mutatni egy tizenhét éves lánynak. Születésnapomra vettél nekem egy mopszlit, albán népviseletben, és nem gondoltál arra, hogy a Ripityom utca 4-ben Kovácséknak 71 gyereke éhezik.

Nagyon rosszak az emberek!

De Balambér, az más!

Dési Ábel után

VÉGTAGJAIM, JAJ!

Tenyerem
emelem,
fektetem
kezemen.

A lábam,
a talpam
itt vannak
alattam.

Ujjammal
akarom,
a sarkam
vakarom.

Egy szó,
egy rag,
csupa
végtag.

ERDŐBEN, ERDŐBEN, SZÉP KERÉK ERDŐBEN

Megérkeztünk az őserdőbe, itt még ember nem járt, én a villanypóznának támasztottam a puskámat, és gyönyörködtem a holdmentében. Reggel álltunk a szeptemberi bágyadt búcsúzóznál, és Leukoharamiahiéna ezt mondta:

— Meolu buhuajiu leou.

Ez az indiánok nyelvén azt jelenti, hogy esni fog az eső, de jelentheti azt is, hogy kapcsold ki már a televíziót, mert megüt a guta.

Mentünk tovább, életveszélyben. Azt mondtam Mancinak, hogy nem kell félni, egy vilávjárónak mindenbe halálmegvetéssel kell belelépni. Egy expedíciószervezőnek mindenre gondolnia kell, ezért hoztam magammal több nadrágot.

A hajnalcsillag fenn volt már az égen, és mi mentünk tovább bakancsban a réten. Egy bennszülött faluhoz értünk, amelyik arról kapta a nevét, hogy benne születtek elég sokan. Mint régi ismerősöket fogadtak, bár én biztos vagyok abban, hogy ők még nem láttak engem, esetleg én láthattam őket, mert annyifelé jártam már, hogy csak no.

Eljutottunk egy másik faluba. Csuda primitív emberek lakták. Az egész faluban senki sem tudta, hogy ki volt Herbert Eulenberg, nem tudták, hogy 1876-ban született és 1949-ben halt meg, sőt még azt sem tudták, hogy német drámaíró volt, de az lepett meg legjobban, hogy még arról sem tudtak, hogy realista színművei a XIX. század első felének hagyományaiban gyökereznek. (Hogyan lehet valaki ennyire primitív!)

Erről eszünkbe jutott, hogy régen voltunk színházban, és hazajöttünk.

Burány Nándor után

A BELETÖRT BICSAK

I. Tiszán innen

Amikor először jött rá, hogy nem olyan egyszerű fából vaskarikát csinálni, akkor jutott eszébe, hogy a felesége levetkőzött. Igaz a párttitkár segített neki, de ez még nem minden. Ha minden társadalmi erő összefogott volna, akkor sokkal jobban sikerült volna, ebben biztos volt.

Ezt még gyermekkorában mondták neki. Ez jutott eszébe, amikor ment hazafelé arról az értekezletről, tudta, hogy most egy kicsit emlékeznie kell a gyermekkorára, mert különben nem lesz ebből egy egész regény.

Emlékezett.

Emlékezett arra, hogy akkor, gyermekkorában még nem ismerte a feleségét, és arra is világosan visszaemlékezett, hogy annak idején nem kellett neki kimenni, hanem behozták neki.

Most kimegy, és ott csinálja meg azt a karikát. Mert ott van sokkal jobb nyersanyag, egy svájci nő.

II. Dunán túl

Az igazgató a munkatársaiba mélyedt, a titkár maga mögé meredt, a többiek nem merték ugyanezt csinálni, mert érezték, hogy a megindokolatlan beruházásokról úgyszólván olvasnak majd eleget az újságban.

— Tudtam! — mondta az orvosnő, és elment Bécsbe.

— Puhafából kellett volna csinálni! — mondta a munkástanács elnöke, és csöndben ült a kalapján.

Ezzel mindennek vége. Ne fogjon ilyen munkába az, akinek felesége van! Most már nem gondolt semmire, csak arra, hogyan tudná megérni a regény végét.

Tóth Ferenc után

ÍGY JOBB (drámai rímek)

(Szín: Mielőtt a függöny felgördülne, az idő darabokban bejön a színpadra. A közönség már csak azt látja, amikor egészben van. Kinn mállás állatok bögnék. A bögésből a közönségnek éreznie kell, hogy a szamarakon, ökrökön, juhokon, sziámi macskákön és nyusztokon málla van. Amikor a függöny teljesen felgördül, a főhős egy rakáson ül, közben egy terebélyes tölgyfa lép a színpadra kezében egy teli billi-kommal, és ezt dünnyögi: „HOVA ÖNTSEM, HOVA ÖNTSEM?” És elkezdődik.)

Fő: Óh, te, ki fentről nézel
és alant látsz!
Tekints le fentről alant.
Az úr: Látlak alant, óh, alant.
Fő: Te mindenható, ki fentről
nézel le alant,
nézz rám, nézz belém!
Az úr: Tátsd ki a szádát,
óh, jámbor, ott alant.
Fő: Tátom!
Az úr: Beléd látok gyarló lélek,
bendőd ürességének tökélye teljes.
I.: Eresszétek le a függönyt!
II.: Húzzátok fel a függönyt!

(Szín: A függöny teljes szétnyitása után tíz percig mély dobütések hallatszanak, közben a közönség kimegy. A mécszet meggyújtják, a szín el-sötétül, és kezdődik tovább.)

Kar: Főszereplő éhes,
annyira, hogy rémes,

- hogyha nem kap enni
el kell neki menni.
- I. mellék: Hát nem tudod-é,
hogy fentről jön minden áldás,
mint ahogy te is
fentről adod áldásodat a földnek?
- II. mellék: Észreveszed-é, elhiszed-é,
hogy a dolgok lényege
akkor válik lényeggé valóban,
ha benne van?
- I. mellék: Emlékszel-é, jut-é még eszedbe,
a kor,
amikor?
- I.: Eresszék le a függönyt!
- II.: Húzzátok fel a függönyt!
- Fő: Nem kell, meguntam!
- Közönség: Igaza van!
(függöny)

Herceg János után

EZ MEG AZ

A nagy író, aki körül sok kis író ült, csak állt, és nézte a sivár bácskai földet, a kietlen bánáti ugarokat, a rothadó baranyai dudvát, azután megmozdult. Megírt három regényt, harminchét verset, négy kritikát, öt esszét, húsz elbeszélést, három drámát, lefordított és felfordított mindent, felfedezett tizenegy tehetséges fiatal költőt, és felvitt a padlásra egy méter kukoricát.

Mi csak ültünk körülötte, és csodáltuk, hogy lehet egy ember — irodalmárról nem is szólva —, ennyire erős.

Annak idején sokan a szabadkőművesekhez csatlakoztak, mert akkor az asztalosok, az ácsok, a borbélyok és a gyepmesterek még nem voltak szabadok. Más volt a világ akkor. De mennyire.

Mi is mások voltunk. Csak mentünk a vajdasági irodalomban, és észre sem vettük a lányokat. A borbélyhoz jártunk, és nem a lányokhoz. Mert volt egy haladó szellemű borbély, aki mindig megszabadított bennünket a — felesleges szörszálainktól.

Ilyen volt a világ akkor.

a társadalom kérdez

a szocializmus, a tudományos-technológiai forradalom és az öngazgatás*

MIROSLAV PEČUJLIĆ

A mai civilizáció lényeges tulajdonsága nemcsak a polgári társadalom válságában, a szocializmussá való átalakulásának szükségszerűségében nyilvánul meg. Az új termelőerőket és a megnőtt emberi igényeket ma már áthatja az az *elengedhetetlen követelmény, hogy a szocializmus magasabb fokra lépjen, fejlettebb életformát vegyen fel.* Ma a szocializmus két feladat előtt áll: hogyan tárjon ajtót a tudományos-technológiai forradalom termelőeri gyors térhódításának, s mi módon érje el, hogy ezek a termelőerők előmozdítsák szociális szervezete magasabb fokának és összetettebb, gazdagabb formáinak kifejlődését. Eszerint a szocializmus egyik központi kérdése az, hogy a társadalom szocialista szervezete miként kapcsolódik egybe a XX. század utolsó harmadának tudományos és műszaki fejlődésével.¹

Ezt a jelentős kérdést úgy vizsgáljuk meg, hogy megfigyelés tárgyává tesszük a szocializmus fejlődésének néhány közös vonását. Vizsgálódásunk alapvető iránya az, hogy elsősorban társadalmunk mozgásából, gyakorlatából vonjuk le a tapasztalatokat, meg azokból az új követelményekből, amelyekkel szembekerül. Ugyanis a jugoszláv társadalom általános fejlődése megfelel a munka felszabeditása világméretű-történelmi irányzatának, arra halad, amerre a történelem új szele fúj. Ennél is tovább megy. Az, ami a többi társadalomban kezdetleges formában jelentkezik, még csak csírájában van meg, a társadalom magántulajdoni vagy etatista szervezetének burkában, az a csíra, amely a gyár-ipari műhely négy fala közé van zárva (a részesedés, közös megbeszélés, az emberek közötti viszony kezdetleges formái) — itt már kísérlettel fejlődik ki az egész társadalom öngazgatási szervezetének megteremtésére. Tekintettel szociális viszonyaira, Jugoszlávia úttörő szerepet tölt be: határain belül épül a jövő társadalmi rendszere (az öngazgatású társadalom), ilyen értelemben hatalmas „szociális kísérleti telep”. Ez a történelmi vállalkozás rácsafol arra a gyakorlatra és felfogásra, amely szerint elkerülhetetlen, hogy a szocialista társadalomban sokáig meg-

* Részlet a Forum kiadásában hamarosan megjelenő könyvből.

maradjon az állammonopolista tulajdon és az adminisztratív irányítás. Nem várva arra, hogy magától „megérjen minden feltétel”, már a kezdetben működni kezd a forradalom kimeríthetetlen erőforrása — a munkásosztály öntevékenysége, öngazgatása. A forradalmi erő gyökeresen megváltoztatja a termelési viszonyokat, s megakadályozza a bürokratikus viszonyok megszilárdulását. Ez csak egyik oldala a tapasztalatnak, amely nagy hatást gyakorol a mai világfolyamatokra. „Vonzó oldala” mellett árnyoldala is van. Az öngazgatás igen kedvezőtlen anyagi alapon épül, az aránylag fejletlen termelők és kulturális hagyományok talaján. Ez rendkívül gátló körülmény, amely rengeteg ellentmondást és káros jelenséget idéz elő.

Ezért a tudományos-technológiai forradalom gyors kibontakozása létkérdése társadalmunknak, alapja a nagyobb jólétnek, anyagi bőségnek, a fejlettebb, életerősebb öngazgatásnak. Előttünk a két mozgásforma, amely kiegészíti egymást: *a tudományos-műszaki forradalom erőinek és a nagy technikai rendszereknek lendületes fejlődése, valamint az elkülönült, részleges öngazgatás átalakulása egységes öngazgatássá.*

Szinte fölösleges mondani, hogy az egész vizsgálódás arra való, hogy serkentsse a szociális szerkezetnek és a tudományos-technológiai forradalomért folyó harc főbb jelenségeinek alapos megismerését. Mivel *feltéve*sen alapul, gyakorlati és elméleti igazolásra szorul. Célja az, hogy körvonalazza a tudományos-technológiai forradalomért és az egységes öngazgatásért folyó küzdelem helyzetképét és néhány főbb problémáját.

ELSŐ FEJEZET

A KORAI IDŐSZAK — A „NEHÉZ SZOCIALIZMUS”

A szocializmus sem szilárd kristály, hanem élő szervezet, amely rendkívül gyorsan átalakulhat. Kibontakozása, előrehaladása azonban nem egyszerű, történelmi útján megmutatkozik kettős természete, kétféle eredménye. Anyagi, szociális és szellemi fejlődésének két megnyilvánulási formáját, két arcát maga a fejlődés egyesíti. Két megnyilvánulási formájának nyílt ellentéte történelmi fordulóponthoz vezet a szocializmust. Nézzük meg ebből a szemszögből ennek a folyamatnak néhány törvényszerűségét. Kíséreljük meg, hogy *általános fejlődésünk*ből levonjuk a tapasztalatokat, a tanulságot, kikövetkeztessük annak a forradalmi stratégiának irányát, amely a mai társadalom dilemmájára megtalálta a helyes történelmi megoldást. Igyekezzünk megjelölni az elmúlt időszak alapvető és ellentmondásos eredményeit, azokat a vívmányokat, amelyek előmozdítják a további forradalmi mozgást, valamint azokat a visszahúzó erőket, amelyek hátráltatják.

I.

A DIALEKTIKA JÁTÉKA

Jobban megértjük a szocialista szerkezetet, általános fejlődését, valamint a további előrehaladás lehetőségeit és az akadályokat, ha előbb meghatározzuk azokat a szabályszerűségeket, amelyek a szocialista tár-

sadalom mozgásában jelentkeznek. A szocializmus *dialektikus* fejlődésének folyamata az, hogy egyik történelmi formájából a másik formába megy át.

A szocializmus meghatározott szakasza, amely a történelmi körülmények szövevényének kényszerítő hatására jött létre, két alapvető irányzatot rejt magában.² Ez a két irányzat ellentmond egymásnak, mégis ugyanannak az egésznek a része. Nem esnek egyforma súllyal a latba, ellenkezőleg, az egyik uralkodó szerepet játszik, s rányomja bélyegét a kor minden intézményére. Vele párhuzamosan halad a másik irányzat is, amely fokozatosan fölénybe kerül, s a további mozgás fő rugója lesz. Persze, bekövetkezhet az az időszak is, amikor a két ellentétes irányzat egyensúlya felborul, sőt visszaállhat a régi állapot. Ilyenkor a szocializmus egyik formája, szakasza önmaga ellentétébe csap át, számos lényeges vonása megváltozik, ugyanakkor azonban legmélyebb rétegeiben meghúzódhat az előző időszak néhány életerős vívmánya. A maga valóságában megmutatkozik az egész mozgás, mint a történelmi folyamatosság és megszakíthatóság egysége; egymásutánban bekövetkezik a forradalom elfajulása, elnyomása, majd a forradalmi áramlatok felelevenedése, főnixként való újjászületése. Ezt példával is szemléltetem: a *forradalmi etatizmus* átalakul *centralizált bürokratikus etatizmussá*; a *centralizált bürokratikus etatizmus* a *decentralizált bürokratizmus* és a *részleges öngazgatás* irányába halad; a *részleges, elkülönült öngazgatás* ellenhatásaként az a törekvés jelentkezik, hogy kialakuljanak az *egységes öngazgatás, a központosítás* új formái stb. A dialektikus átalakulásnak ez az eszméje azonban nem fedi a teljes valóságot, hanem annak csak egy részét. Ugyanis csak akkor létesülhet újszerű kapcsolat a decentralizált szervezet és a centralizálás funkcióját ellátó szerv között, amikor létrejönnek a decentralizálás új formái, amikor a munkasejteknél kibontakozik az autonóm öngazgatási mozgalom. Ilyenkor mutatkozik meg igazán a központosított hatalmi funkciók kettős természetete. Ezek a funkciók fellegvái lehetnek a bürokratikus viszonyok megőrzésének, a régi módszerek feltámasztásának, ugyanakkor azonban forradalmi módon elősegíthetik a társadalom öngazgatási szervezetének megteremtését. Ismét megnyilvánul a természet dialektikájának vas következetessége.

A szerző tudatában van annak, hogy ez az elvont és leegyszerűsített „tétel” elszegényíti az életet, elszürkíti a valóságot. Felállítását csak az teszi indokolttá, hogy elvitatja azt a nézetet, amely szerint az egész szocializmus vagy egyik-másik korszaka egyöntetű és ellentmondás nélküli tömb, olyan kristály, amely sohasem változik. A kutató figyelme azonban a valóság két megnyilvánulási formájára irányul: ugyanannak az egésznek két részére. Azokra a vívmányokra összpontosul, amelyek a forradalmi tevékenység gyümölcsei, s amelyek a társadalom vezető erőinek lehetővé teszik a nekilendülést, a további előrehaladást. Ugyanakkor megvilágítja azokat a fonákságokat is, amelyek a maradi erők hatására jöttek létre, s amelyek megszilárdították a társadalom visszahúzó erőit, a bürokratikus reakciót. Ennek megismerése előfeltétele lesz a cselekvésnek.

Lássuk csak azokat a szociális feltételeket, amelyek a szocialista átalakulás kezdeti időszakában meghatározták a társadalmi rend felépítését.

Először, a szocialista forradalom — Kelet-Németország és Csehszlovákia kivételével — a fejletlen kapitalizmus talaján robbant ki, elmaradott mezőgazdasági országokban, amelyek nem iparosodtak, s amelyek nem fejlesztették ki termelőerőiket.³ A kapitalizmus méhében nem fejlődött ki a szocializmus életerős csirája — a termelési folyamatok társadalmosítása (szocializálása), ami a szocializmus előfeltétele. A teherként örökölt alacsony színvonalú anyagi alap és annak szüksége, hogy az eszközök egy kézben összpontosuljanak és tervszerűen legyenek elosztva — ez volt az objektív gazdasági oka az állami tulajdonnak és irányításának (etatizmusnak).

Másodsor, ugyanígy hatott az a tény is, hogy a paraszti, kisárutermelői gondolkodásmód tengerében szinte elvesztek a főleg kisipari és mezőgazdasági jellegű munkásosztály és az értelmiség szigetecskéi, amelyek szűk szociális, emberi alapot képeztek.⁴ Az etatizmus másik oka — az osztály helyzete, annak szükségszerűsége, hogy kebelében létrehozza azokat az egyedüli hatóeszközöket, amelyek segítségével megteremtheti *uralmának közvetlen formáit*, az osztály nevében gyakorolt hatalmat.

Nem véletlen, hogy ezeknek a szociális körülményeknek nyomása alatt a korai időszakban kialakul az *államszocializmus*.⁵ *A társadalmosítás kezdeti formájának, az állami tulajdonnak létrehozása, az osztály nevében fellépő szilárd központi államhatalom kialakítása — amely a szocialista újjáépítés hordozója, ugyanakkor pedig szoros kapcsolatban van a széles néptömegekkel —, ez a forradalmi etatizmus képlete*, amely megfelel annak a feladatnak, hogy a fejletlen társadalom talaján meg kellene teremteni a szocializmus előfeltételeit. Egyugyanazon forradalmi erő szembetalálta magát két történelmi korszak összefutó feladataival: az ipari civilizáció világának megteremtése, amivel a kapitalizmus adós maradt, és a szocializmus alapvető feltételeinek létrehozása. Mindkét folyamat a forradalomban megy végbe, amely kettős feladatot lát el.

Ezért a korai időszak etatizmusának — az állami tulajdonnak és a politikai hatalomnak — igazi lényege mélyen ellentmondásos, megmutatja kettős természetét. Legelőbb is a központosított hatalmat, az állami tulajdont *forradalmi módon alkalmazzák* a szocializmus anyagi és emberi feltételeinek megteremtésére, a gyors felhalmozásra, az osztály helyzetének gyökeres megváltoztatására. Ebben a szerepében az állami tulajdon, a mindennemű tevékenység irányítása és a többletmunka központi elosztása a munkásosztály forradalmi mozgalmának tényezője és eszköze volt, előmozdította előrehaladását. A párttal egybeforrt hatalom, jöllehet átveszi és ellátja az osztály funkcióinak orosz-lánrészét, ugyanakkor széles alapokon és sokféle módon szoros kapcsolatot tart fenn a társadalmi rétegekkel, főleg a munkásosztállyal. A nagy tömegek ezt a rendszert forradalmi tényezőnek tartják, amely kielégíti szükségleteiket.⁶

A vezetőséget számos szociális szál fűzi széles tömegbázisához; politikája ennek a kapcsolatnak és a hathatós forradalmi rendszabályoknak

kifejezője. A szoros együttműködést előmozdítja a munkásosztály szűkebb részének, a szakképzett munkásoknak, mestereknek helyzete, akik a műszaki értelmiség hiányában az alapvető termelőerőt, a termelési folyamat szervezésének gerincét képezik. A széles rétegek kezdeményezésének, részvételének és a forradalmi szervezetnek egybekapcsolása volt az egyik döntő tényező, amely az adott időszakban meghatározta a forradalmi etatizmus jellegét.

Habár már akkor hatni kezdett a másik irányzat is, s megjelentek a bürokratikus monopólium elemei, amelyek később kifejlődtek, mégis az első irányzat maradt túlsúlyban.

2. A centralizált bürokratikus etatizmus irányában

A dialektika azonban nem nyugszik. Kronosz istenhez hasonlóan, aki elnyeli saját gyermekeit, vas következetességgel önmaga ellentétévé változtatja azokat a meghatározott pozitív vívmányokat, amelyek megkövesednek. A pluszok és a mínuszok helyet cserélnek. A hosszabb időre megrekedő állami tulajdon és irányítás elveszti forradalmi vonásait, és maradvává válik. A forradalmi etatizmus átvedlik bürokratikus etatizmussá. Az irányítás hivatása, szakmája lesz annak a különálló társadalmi csoportnak, amely a legmagasabb központi vezetés hierarchiáját alkotja, s magának tartja fenn azt az előjogot, hogy döntsön a társadalom minden alapvető tevékenységéről. Nyilvánvalóvá válik, hogy a csoport, erélyesen érvényesítve szűk érdekeit, elkülönül a munkásosztálytól, anyagi kiváltságokat kaparint meg, és meg akarja őrizni az állam elsődleges szerepét, átalakítani mindenható tényezővé, amely irányítja a munkát és a többletmunkát, és uralkodik az osztályon.

Ez a folyamat ez idáig általános és törvényszerű irányzatként jelentkezett a meghatározott típusú szocialista alakulatban. Annak ellenére, hogy e mozgás tünetei, elemei általánosak, merőben ellenkező módon és különböző hatásfokkal nyilvánulnak meg a társadalmi szervezetekben. A korai szocializmus méhében játszódik le az *első nagy történelmi különválás, két útírány, kétféle típusú szerkezet alakul ki*. Az egyik teljesen bürokratikus szerkezetté formálódik, a végsőkéig kifejlődik benne az intézményesített *centralizált bürokratikus etatizmus*. Legfelsőbb foka a *sztalinizmus*, amelynek burkában megjelenik. Tünetei ismereteseek, ezért csak fontosabb vonásait említjük meg, amelyek a tárgyhoz tartoznak. Az egyik póluson áll a központi államgépezet, amely szigorúan a kezében tartja a mindennemű tevékenység és a többletmunka centralizált, bürokratikus módon való irányításának monopóliumát. A másik póluson állnak a termelők, akik meg vannak fosztva attól a lehetőségtől, hogy komolyabban befolyásolják és ellenőrizzék a munkafeltételeket és -eredményeket, s akik bérvizonyban vannak az egyedüli munkaadóval — a bürokratikus állammal. A gazdasági törvényeket felváltja a politikai hatalom központi apparátusának szélsőséges voluntarizmusa, szubjektívizmusa, amely a gazdasági mozgás legfontosabb hajtóereje lesz, és számtalan aránytalanságot okoz. A politikai rendszer szférájában, amely a gazdasági hatalom másik megnyilvánulási formája, félelmetes politikai erő jön létre, amely a hatalmi piramis csúcsán összpontosul, s végső követelménye az egyeduralkodás, a korlátlan személyi hata-

lom. Az, hogy a termelési viszony és a politikai hatalom szétválaszthatatlanul összenő, lényegesen megváltoztatja minden társadalmi réteg helyzetét; szociális helyzetük attól függ, hogy milyen funkciót töltenek be a hatalmi rendszerben. Az egyik póluson vannak a hivatásos vezetőcsoportok, amelyek a munka és a többletmunka központi irányításának megtestesítői. A másik póluson állnak a termelők, akik többnyire csak végrehajtják az utasításokat, s bérviszonyban vannak az állammal. Közöttük helyezkednek el a szociális ranglétrán a munka monopolizált irányításához közelebb álló társadalmi csoportok — a túlméretezett tisztviselőhad és az értelmiség egy része —, amelyek a társadalmi munkamegosztásban a szervezés és ellenőrzés funkcióját látják el.

Az állami tulajdonon alapuló, centralizált, bürokratikus monopólium azonban előbb-utóbb ellentétbe kerül az új emberi szükségletekkel, az új szociális szerkezettel, amely gyorsan kikristályosodik. Előbb-utóbb szétválak a két vonal: az egyik az arra irányuló törekvést fejezi ki, hogy megmaradjon a centralizált bürokratikus monopólium, a másik pedig érvényesíti az egyre izmosodó munkásosztály és értelmiség eltökélt szándékát, hogy megvalósuljon a szocialista demokrácia, s hogy kibontakozzon gyakorlati öntevékenysége, mint a szocialista építés alapvető hajtóereje. Ebből az ellentétből indul ki szövevényes útján az az egyenetlen folyamat, amely a bürokratikus etatizmus tagadásához vezet, közben azonban el is akad, vereséget szenved, változáson esik át. Ezek az általános és törvényszerű irányzatok különféle módon, változatos alakban, elűtő hatásokkal jutnak kifejezésre a szocialista társadalomban. Egyik megnyilvánulási formájuk a gazdasági reformhullám, amely elárasztotta a szocialista országokat. Szemmel látható, hogy a következő időszakban a gazdasági törvények szabadabb érvényesülése, az áruteremelés és a piac lesz a fejlődés egyik alapvető rugója. Tény az is, hogy a gazdasági élet irányításában új módszerek honosodnak meg, új ösztönzési formák, érdekek jelentkeznek. A fokozatos decentralizálás mellett az is megfontolás tárgya, hogy a dolgozók mi módon vegyenek részt a vezetésben és ellenőrzésben.

Ha az egész folyamatot történelmi távlatból szemléljük, világosan ki-domborodik korszakalkotó jelentősége. A szocializmus első lépéseit roppant erős államapparátus, a politikai hatalom segítségével teszi meg, amely a szocializmus anyagi és emberi feltételeinek megteremtésében a vezető szerepet tölti be. Az egész fejlődés azonban oda vezet, hogy az egyre izmosodó munkásosztály közvetlen tevékenységével, közvetlen gazdasági szerepével létrehozza a szocialista viszonyokat, átveszi képviselőinek funkcióját. Az erőszakkal elfojtott és szűk korlátok közé szorított forradalmi szocialista irányzat azonban nem veszi el életerejét; megteremti azokat a feltételeket, amelyek lehetővé teszik a társadalmi rendszer fejlesztését, a forradalom beérő gyümölcseinek élvezését. A társadalom a Rubiconhoz ért: vagy az alapvető társadalmi erők lesznek a hordozói a szocializmus fejlett, öngazgatási formáinak, amelyek megfelelnek a termelőerők gyarapodásának, vagy pedig az államapparátus elszakad az osztálytól, s hatalma alá hajtja. Ennek elkerülhetetlen következménye, hogy az államhatalom teljesen önkényessé, embertelenné válik, elfojtja az új irányzatokat, visszaállítja az elévült formákat, s a bürokratikus katonai parancsuralom bevezetésétől sem retten vissza. A

fejlődés törvényszerűsége, hogy az aránylag fejletlen szocialista társadalom e két út között választhat.

Egyébként sokáig tartotta magát az a meggyőződés, hogy a szocializmus kizárólagos ismérve: a hatalom átvétele, a magántulajdon államosítása, valamint a termelés növelése („beérni és elhagyni a tőkés országokat”). Ennek a nézetnek reális alapja az az egyoldalú tapasztalat volt, amelyet a politikai forradalom és az iparosodás, felhalmozás korai szakasza nyújtott. A munka jellegében és felosztásában, tehát az osztályrétegződés velejében végbement változások olyan magyarázatot kaptak, hogy csak külső megnyilvánulási formái a kommunizmus építésének.

A bürokratikus gyakorlat és ideológia közvetlen következménye az a nézet, amely nem akar szembenézni az új szükségletekkel, tudománystechnológiai forradalommal, szabad gazdasági élettel, a munka szerkezetében és jellegében lejátszódó változásokkal, a munka felszabadításával, amely a munkaviszonyok legmélyén megy végbe.

3. A decentralizált bürokratizmus és a részleges öngazgatás irányában

A szocialista fejlődésnek ez a törvénye, a két vonal különválása minden szocialista társadalomban érezteti hatását. Sokáig azonban rejtve marad a hivatalos, uralkodó bürokratikus rendszer kérge alatt. A bürokratikus etatizmust tagadó szórványos, részleges elemek nincsenek beépítve a társadalmi alakulat egészébe. A történelmi körülmények egész sora játszott közre, hogy éppen Jugoszláviában alakul ki egy aránylag egységes rendszer, amely ellentéte a bürokratizmusnak, s ezáltal Jugoszlávia úttörője lesz az új formájú szervezetnek.⁷

„...a jugoszláv kommunisták... az öngazgatás elméletének kidolgozásával és az öngazgatást gyakorló intézmények kiépítésével a történelemben először intéztek általános támadást a szocialista országokban kialakult s bürokratikus viszonyokat hordozó szakigazgatás monopóliumra törekvése és ideológiája ellen... Jugoszláviában a szocialista társadalom hatalmi struktúrájának új típusa jött létre, amely kétségtelenül úgy jelent meg, mint a centralizált szakigazgatás jellemezte hatalmi struktúra történelmi negációja s egyben a szocialista fejlődés történelmileg lehetséges új alternatívája.”* Ezekkel a szavakkal méltatta gyakorlatunk jellegét és eredményeit Hegedűs András, a jeles magyar elmélettudós.

Annak ellenhatásaként, hogy az állammonopolista tulajdon és az államapparátussal egybeforró párt a forradalmi etatizmust bürokratikus etatizmussá „formálja át” — új nagy történelmi válasz született. Ez volt az értéktermeléssel (árutermeléssel) egybekapcsolt forradalmi munkásöngazgatás eszméje. „A képviselőház ma tárgyal a szocialista Jugoszlávia egyik legjelentősebb törvényéről, a munkásigazgatási törvény tervezetéről, amely előírja, hogy az állami gazdasági vállalatokat és a felső fokú gazdasági egyesüléseket a munkaközösség igazgassa. A termelőeszközök államosításáról szóló törvény meghozatala után ennek a

* Hegedűs András: A társadalmi fejlődés alternatíváiról, Kortárs, 1968. június, 849—850. oldal.

törvénynek a meghozatala lesz a Népszkupstina legjelentősebb történelmi cselekedete. A termelőeszközök államosításával még nem valósult meg a munkásmozgalomnak az a mozgósító jelszava, hogy „a gyár a munkásoké”... Ez a jelszó tartalmazza a szocialista termelési viszonyok egész programját mind a társadalmi tulajdont illetően, mind a dolgozók jogait és kötelességeit illetően... A bürokratizmus éppen azért tartozik a szocializmus legnagyobb ellenségei közé, mert észrevétlenül szivódik be a társadalmi tevékenység minden pórusába... és a széles tömegek segítségével kell ellene harcolnunk... Ezentúl a munkaközösség és tanácsa fogja igazgatni a gyárat, a bányát stb., s az a nagyon fontos feladat hárul rá, hogy az igazgatásban lehetetlenné tegye a bürokratikus módszereket.” J. B. Tito idézett szavai jelentették egy új program, irányvonal, akció kezdetét.⁸ A döntő szerepet játszó állami hatóságnak, az etatizmusnak alárendelt politikai és gazdasági rendszer méhében hordozta egy új alakulat csíráit, a jövő társadalmának magvait, gyengülni kezdett az állam monopóliuma a társult termelők növekvő hatalmának javára.⁹ Az etatizmus, az erős államhatalom gazdasági és politikai befolyásának érvényesülésével egyidőben fejlődött az öngazgatás, mint a társadalom további forradalmi átalakulásának előhírnöke. Maga a mód, ahogyan megszületett, maga a bölcső, amelyben cseperedett (de számos más lényeges körülmény is: az anyagi fejlettség foka, a munkásosztály és az értelmiség jellege, a forradalom természete), meghatározta az egyik legbonyolultabb és legcsodálatosabb történelmi alakulat létrejöttét. A kibontakozó szociális rendszer még viszonylagosan sem „tisztá”, nem minősíthető sem bürokratikus rendszernek, sem pedig öngazgatási rendszernek, az egyik sem alakulhat ki a másiktól függetlenül. A történelem színterén *sajátos ötvözet jelent meg, a centralizált-decentralizált bürokratizmus és a részleges, elkülönült öngazgatás elegye*. A két szociális erő párhuzamosan halad, egymással összefonódva és egymásnak ellentmondva, egymást gátolva. Ennek a döntő tényezőnek a mellőzése sok félreértés forrása lesz: az egyoldalú szemlélet vagy csak öngazgatású, vagy csak bürokratikus társadalmat különböztet meg, ami ferde képet nyújt a viszonyokról.

Hátravan még, hogy nagy vonalakban ismertessük ennek a sajátos történelmi alakulatnak szerkezetét, s hogy elemezzük ellentétes elemeit. Így betekintést kapunk az öngazgatási szervezet kezdeti formáinak vívmányaiba, amelyek az öngazgatású közösség megvalósításának új lépcsőfokai lehetnek. Egyúttal megmutatkozik azoknak a szociális erőnek igazi arca is, amelyek tartósítani akarják a meglévő állapotokat. Ezáltal megismerjük *a tudományos-technológiai forradalomnak és az öngazgatású közösség fejlettebb formájába való átmenetnek legfontosabb szociális feltételeit*.

MÁSODIK FEJEZET

A KORAI IDŐSZAK VÍVMÁNYAI ÉS ÁRNYOLDALAI

Annak, hogy az egységes központosított állami monopólium széthullik, s hogy szociális hordozója, a centralizált bürokrácia fokozatosan leépül — két messzeható következménye lett. Az egyik az, hogy létrejött

az öngazgatási szervek formális-jogi, intézményesített hálózata, amely sajátos légkört teremtett az egész társadalomban. A másik az, hogy felszabadultak a gazdasági törvények, az árutermelés, alapot nyújtva az aránylag független öngazgatási autonómiának. Ebben az intézményesített keretben azonban két mélyen ellentétes és hatalmas szociális erő rejlik.

I.

KÉT HATALMAS SZOCIÁLIS IRÁNYZAT

1. Az öngazgatási mozgalom keletkezése

A termelési viszonyok összességének egyik oldalát alkotó forradalmi áramlat már áthatja a társadalmi alakulat minden részét, s az öngazgatásban testesül meg, amely magasabb és szabadabb megnyilvánulási formája.

Először, kialakulnak az *aránylag autonóm öngazgatási szervezetek*, és fokozatosan átveszik a munka és a többletmunka irányításának fontos funkcióját, amely az előző időszakban az állam kizárólagos joga volt. A munkaszervezeteknek ez az önállósága onnan ered, hogy aránylag szabadon érvényesülnek a gazdasági törvények. Az öngazgatású termelési mód ezen a fejlődési fokán kényszerűen az értéktermelés kereteiben mozog, szorosan fűződve az árutermeléshez, míg ki nem meríti annak történelmi lehetőségeit.¹⁰ Ha nem létezne ez a hatalmas és önálló erő, akkor ezen a fejlődési fokon az adminisztratív kényszer lenne az egyedüli lehetőség. Ezért közvetlenül a termelési mód szívében kaptak helyet azok a gazdasági tényezők, amelyek az önállóságnak biztonságot nyújtanak a mindenre kiterjedő állami monopólium és az államszervezet önkényuralmi formái ellen. A *gazdasági autonómia* funkciója nem merül ki ebben.¹¹ Együttal lehetővé teszi a termelés, a társadalmi munkamegosztás és kombinálás ésszerűbb megszervezését, továbbá azt, hogy a bér munkások a termelés hordozóivá alakuljanak át, egyéni gazdasági érdekeinek megfelelően. Ez az útja annak, hogy a munkafeltételek javítása és minden munkás felelősségvállalása a tárgyilagosan megállapított értéktermelési viszonyok alapján menjen végbe, nem pedig a politikai kényszer és a kizsákmányolás által.¹² Egyszóval, az árutermelésnek ezt a megjelenési formáját ismérve szerint elnevezhetjük *szocialista öngazgatási funkciónak*.

Másodsor, az öngazgatású munkaszervezetekben, amelyek megadják a mindennapi élet keretét, mindenki új társadalmi helyzetbe, *öngazgatási helyzetbe* kerül. Az új társadalmi helyzet sarkköve az, hogy fokozatosan megszűnjön a szellemi és fizikai munkára való megosztás, a kettős tagozódás, amely abban fejeződik ki, hogy az egyik oldalon állnak a hivatásos vezetők, akik kiváltságukkal élve az embereket és eszközöket irányítják, a másikon pedig a tömegek, amelyek nem vesznek részt a határozathozatalban, pusztán végrehajtják a parancsokat. Az irányítás funkcióját az ezzel a joggal felruházott személyek látják el, akik felelősségre vonhatók és leválthatók. A meglévő különbségek fokozatosan elvesztik az egyik csoportnak a másik csoport feletti uralmá-

nak jellegét. A gyakorlat azt mutatja, hogy a munkásönigazgatás megfelelő történelmi forma mindazoknak a tevékenységeknek felölelésére, amelyektől azelőtt a munkásokat elválasztották, elidegenítették. Együttal egybefogja az anyagi és szellemi munkát, a tudományt és a termelést, a munkát és az irányítást. A szociális különbségek enyhítésének egyik alapfeltétele a munka szerinti elosztás, azzal a megfontolással, hogy idővel a társadalmi tekintély és helyzet egyedüli meghatározója legyen. Ha kiküszöböljük a többi tényezőt (a tulajdont és az irányítói kiváltságokat), akkor csökken annak lehetősége, hogy a hierarchiában elfoglalt rang, státus, hatalmi helyzet aránytalanul magas „jövedelmet” biztosítson, függetlenül a munka eredményétől.

Harmadszor, az önigazgatási viszonyok kialakítása jelentős lépés abban az irányban, hogy a társult termelő, a munkásosztály döntő befolyást gyakoroljon a társadalmi újratermelés minden lényeges mozzanatára. Ez elsősorban a többletmunkára vonatkozik, hogy az a munkások javára legyen fordítva, a jelenlegi és jövőbeni szükségletek teljesebb kielégítésére, aszerint, hogy a munkások minnek adnak elsőbbséget. Érdekeikhez kell igazítani a gazdasági célkitűzéseket és viszonyokat. A befolyás és ellenőrzés kiterjed az újratermelés többi tényezőjére is, főleg a munkafolyamat társadalmi kapcsolataira (a társadalmi tervezés, a piaci viszonyok szabályozása, a tudás és az információk alkalmazásának módja, a nevelés jellege stb.).

Negyedszer, ezzel lehetőség nyílt arra, hogy minden társadalmi tevékenység ugyanazon a szervezési alapelven, ugyanazon az alaplapon nyugodjon — az önigazgatási helyzeten és a munka szerinti elosztáson. A centralizált bürokratizmus palástja és hatalma alatt néhány tevékenység (mindaz, ami kapcsolatban van a munka irányításával és ellenőrzésével) előnyösebb helyzetbe kerül, nagyobb társadalmi befolyásra tesz szert, s ezáltal kiváltságokat kaparint meg az elosztásban is. A társadalomban azonban új szociális erő bontakozik ki, a társult termelők ereje, amely a társadalmi munkát egészében mozgatja, az összes tevékenységeket gerincként egybefogja, és olyan irányba tereli őket, hogy a munkások és a társadalom javára váljanak. Ennek alapján megteremthető az új típusú szocialista szolidaritás.

Ezek az első lépések egy egészen új társadalmi szervezet, az újszerű társadalmi irányítás kialakítása felé. Lényegesen módosítják az osztály minden alapvető intézményéhez való viszonyt, új teret nyitnak a társadalmi csoportok kölcsönös kapcsolatainak. Ez a vázlatos fogalmazás is megvilágítja azt, hogy az *önigazgatási irányzat lényegesen megegyezik a tudományos-technológiai forradalomban megtestesült termelőerők fejlődésének új objektív törvényszerűségeivel.*

2. A szociális ellentmondások alapvető köre¹⁸

Az etatizmusnak és az egységes centralizált bürokratikus monopóliumnak széthullása maga után vonja a kisebb-nagyobb fokú decentralizálást. Ezzel egyidőben egész sor viszonylag önálló központ alakul, s mindegyik hatáskörébe számos intézkedésjog kerül. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a döntés teljes egészében a társult termelők kezében van. Az az irányzat jelentkezik ugyanis, hogy a társadalom kisebb részeinek

képviselői kisajátítsák az érdekképviselőket, maguknak tartásuk meg a döntés jogát. Arra törekcsenek, hogy a hatalomgyakorlásnak meghatározott részét elszakítsák társadalmi alapjától, s hogy a „saját területükön” uralmuk alá hajtsák a munkát. Ide sorolható az ún. tartozékos állami monopólium is, amely a bankokban, hitelintézetekben testesül meg, amennyiben azok inkább az állami tőkét képviselik, a regionális etatizmust elégitik ki, mintsem a társult termelőket. Végül az öngazgatású munkaszervezetekben is lappangó veszély a bürokratizmus, amely azonnal felüti fejét, amint egy maroknyi illetéktelen csoport megkaparintja az irányítást és elosztást, önállósul, kivonja magát az ellenőrzés alól, s másokra erőszakolja önző érdekeit. Az elhatalmasodó bürokrácia megtalálja a módját annak, hogy rászedje a döntés jogával rendelkező öngazgatási szerveket. Illetéktelen csoportok formájában meszterkedik az öngazgatási testületekben és intézményekben, és azon van, hogy az öngazgatás merő külsőségre szorítkozzon. A decentralizált monopóliumok, az új hatalmi központok köré tömörülnek a kiváltságos társadalmi csoportok, sajátos szociális világmindenségre emlékeztetve, amelyben több naprendszer van. Ezáltal a termelőosztályban is növekednek a széthúzó erők.

Az egész folyamat a felszínre veti azt a tagadhatatlan törvényszerűséget, hogy a bürokratikus monopólium az egyik helyről a másikra *vándorol*, új formában terjeszkedik. Nyilvánvaló lesz az a törekvés, hogy a mindent egybefogó szigorúan központosított monopólium helyett létrejöjjön a miniatűr monopóliumok, az „államocskák” hálózata, amely rákényszeríti a dolgozókat, hogy alávéssék magukat a szűk uralmi központoknak, klikkeknek, érdekszövetségeknek, új hatalmasoknak és kiváltságosoknak. A decentralizált bürokrácia hálózatának megteremtésével a formális-jogi öngazgatási szerkezet keretében kialakul egy igen változékony és nem formális hatalmi struktúra. Ennek részei között roppant bonyolult, de rendkívül bomlékony szövetségek jönnek létre. Egy síkon tehát egybekapcsolódnak a centralizált és decentralizált (nem formális) bürokrácia hordozói, azaz a háttérben meghúzódó hatalmi központok, amelyek függetlenítették magukat a termelőktől. Elkülönülésük a technológiai és politikai maradiság támpontja lesz. Ugyanakkor pedig forrása annak a nap nap után jelentkező törekvésnek, hogy megújuljon a centralizált bürokratizmus, de új tényezők bevonásával, meghatározott erőátcsoportosítással — és pedig a „felvilágosult” technokrata szárny javára. A modern társadalom törvényszerűsége ugyanis az, hogy a monopolista központok sem működhetnek némi egybehangelés, együttműködés, csatlakozás nélkül. A szélesebb szociális alapra támaszkodó decentralizált nem formális központok azonban egymással is marakodnak a többletmunka és a hatalom felosztásán. A decentralizált bürokratikus erők megakadályozzák a társadalmi tulajdon kialakulását, és kisajátítják azt. Arra törekcsenek, hogy a társadalmi tulajdon különálló részein felépítsék monopolista fellegvárakat, s hogy csoporttulajdonként, lényegében decentralizált állami tulajdonként bitorolják.

Ehhez kapcsolódik a szociális ellentmondások másik nagy köre, amely az *értéktermelés* (árutertermelés) talaján alakul ki. Sajátos módon fonódik össze az öngazgatás által korlátozott bürokratizmussal és a decentralizált bürokratizmus által megszorított öngazgatással. Végző fokon az ellentmondások tulajdonképpeni fő forrása a társadalom anyagi léte,

gazdasági szférája. A társadalom színterén azonban az ellentmondások különféle formát öltenek, miközben az alakváltozás egyúttal azt is jelentheti, hogy a társadalmi viszonyok is jelentősen módosultak. A gazdasági ellentmondás legegyszerűbb olyanformán jelentkezik, hogy a termelőt etatista módon megfosztják gazdasági hatalmától, aminek kísérő jelensége a bürokratikus önkény, zsarnokság. A következő időszakban a társadalom termelőerőinek fejlettségi színvonala már eléggé magas, hogy túlhaladja az előző állapotot, de még közel sem éri el azt a fokot, hogy az árutertermelés történelmi lehetőségeit teljesen kimerítse, s régiségként múzeumba helyezze. Ellenkezőleg, az árutertermelés és az öngazgatás között mélyreható törvényszerű kapcsolat létezik. Ez elengedhetetlen feltétele a bürokratikus etatizmus leküzdésének, illetve az öngazgatási autonómia megteremtésének és a termelők gyarapodásának. Az árutertermelésnek, az elkülönült (részleges) öngazgatásnak és a decentralizált bürokratizmusnak ez a különös szövetsége azonban sajátos szociális ellentmondásokat szül. A decentralizált etatizmus korlátozza és eltorzítja az árutertermelést; a rothadó bürokratizmus akadályozza az árutertermelés lehetséges fejlődését. Adminisztratív beavatkozását nem fontolja meg kellően, kommunális és köztársasági határok megvonásával mesterségesen gátolja az integrációs törekvéseket, amelyek a gazdasági érdekek és a technológiai együttműködés logikáját követnék, „saját” területének Prokrusztész-ágyába kényszeríti őket, s azon van, hogy kisajátítsa a társadalmi eszközöket. Mindez károsan befolyásolja az egyébként is fejletlen termelést. Ezenkívül a decentralizált etatizmus lehetővé tette nagyszámú elkülönült gazdasági egység létrehozását, továbbá állandóan fenntartja a munkásosztálytól elszakadt csoportokat, amelyek érdeke, hogy megőrizzék monopolhelyzetük előjogait. Ugyanakkor az elkülönült, részleges öngazgatás nincs még abban a helyzetben, hogy hathatós ellenőrzése alá helyezze az árutertermelést, mivel korlátok közé van szorítva, káptelen arra, hogy gazdasági kapcsolatokat teremtsen, s hogy közösen tervezze a fejlődést és a felhalmozás felhasználását.

Ez a két tényező indítja meg azt a folyamatot, amely a társadalmi tökélet elidegeníti a termelőtől, kivonja döntő befolyása alól. Az öngazgatási jogalanyok, vállalatok közötti viszony kényszerű alkotóeleme lesz a csoporttulajdonon alapuló gazdagodás is, amely a társadalom, a többi munkaszervezet rovására történik.¹⁴ Szembetaláljuk magunkat azzal a jelenséggel, hogy az egyik szervezet gazdasági függőségbe hozza a másikat, hogy a felhalmozást elválasztják a termelőtől és érdekeivel ellentétben használják fel, hogy a munka szerinti elosztást átformálják ellenszolgáltatás nélküli elsajátítássá, a gazdasági vagy egyéb hatalom szerinti osztozkodássá. Ez nem más, mint magánelsajátítás.¹⁵ Az árutertermelés, akár csak azelőtt a társadalmi tulajdon, megmutatja két arcát: felhasználható az öngazgatás javára, vagy pedig a termelők gazdasági hatalmának elsajátítására. Az árutertermelés két ellentétes irányzat ütközéspontja lett. Azok a termelési formák, amelyek az öngazgatási autonómia és a társadalmi termelők növekedésének összetevői (az árutertermelés szocialista-öngazgatási funkciói) szemlátomást összeütköznek az árutertermelés fonákságaival, káros megnyilvánulásaival (bürokratikus-magántulajdoni funkcióival). Ahhoz, hogy fölénybe kerüljön az első irányzat, mindenképpen el kell érni: először, hogy a felhalmozást, a többletmunkát ne vonják ki a termelők ellenőrzése és befolyása alól,

másodszer, hogy a jövedelem a munka szerinti elosztás alapján alakuljon, nem pedig a munkától függetlenül, és harmadszor, hogy háttérbe szoruljon az a törekvés, amely a munkaerő újratermelését és mozgását kizárólag a munkaerőpiac törvényszerűségeire bízta. Ez azonban nem valószínű, hogy meg sem az ártermelés megszüntetésével, sem pedig fokozott adminisztratív beavatkozással. Erre a részleges öngazgatás sem képes. Ezt a feladatot csakis az egységes (integrális) öngazgatás oldhatja meg, amely minőségileg új termelőerőkön, a tudományos-technológiai forradalom termelőerőin alapul. A társadalomnak új, nagy történelmi feladattal kell szembenéznie, hogy leküzdje ezeket a szociális ellentmondásokat.

A szociális ellentmondások harmadik köre lényegesen elűt a többitől, mivel a munkásosztály *öngazgatásán belül jelentkező ellentmondásokat* öleli fel. Ugyanis a társadalom öngazgatási szervezete, még ha fejlett formájú is, akkor sem mentesíti a társadalmat az összeütközésektől, szociális ellentétéktől. Ellenben változtat a szociális ellentmondások megoldásának jellegén, hatékonyságán és módján — éspedig demokratikus úton, az öngazgatási rendszer keretében.

Mindenekelőtt a szociális ellentmondások súlypontja áttevődik magának az osztálynak belső ellentmondásaira. Szabadabban megmutatkoznak némely dolgozó rétegek mélyen gyökerező bérmunkás lényének és gondolkodásmódjának sajátosságai: fellépnek követeléseikkel az elmaradott szakképzetlen dolgozók, akik a forradalmi célkitűzéseket alárendelik örökölt, hagyományos életmódjuknak, akik síkraszállnak a vulgáris egyenlősi mellett, s akik szembefordulnak a tudománnyal — mert nem fogják fel, hogy boldogulásuk a tudomány, technika, kultúra fejlődésétől függ. Eszerint egyik-másik munkásréteg, amely olyan körülmények között él, hogy az adott pillanatban nem látja világosan távlatát — szembekerülhet a tudományos-technológiai forradalommal. Továbbá, a fejlett és egységes öngazgatásban a társadalmi csoportosulás kiindulási pontja és alapja lehet az általános munkamegosztásban (szociális-szakmai beosztásban) elfoglalt hely, és az ebből eredő különbség, amely a munka szerinti elosztás és az öngazgatási befolyás stb. mértékében nyilvánul meg. Ennek értelmében külön jelentőséget kap az irányítás és a vezetés viszonya. Az öngazgatás és a vezetés viszonya nem korlátozódik az összehangolt együttműködésre, kapcsolatra. Az öngazgatásnak olyan szakszolgálatra van szüksége, amely szilárd és érdekelt. Mindenképpen önállóan kell ellátnia feladatkörét, s nem eshet abba a hibába, hogy avatatlanul intézkedik a szaktudást igénylő kérdésekben, mert ezáltal vulgarizálja az öngazgatást, torzképe lesz annak. Másfelől a szakszolgálat funkciója szerint meghatározott hatalommal, tudással, lehetőséggel rendelkezik, hogy az általános társadalmi érdekeket szolgálva megvalósítsa szűkebb szakmai érdekeit és céljait is. Az öngazgatási egyenlőség palástja alatt technokrata viszony jöhet létre.

Vonjuk le tehát az általános következtetést. A magában az osztályban megnyilvánuló belső ellentmondások jelentős köre a tudományos-technológiai forradalomban gyökerezik, annak a törésnek a következménye, amely a korszakban beállt, s amellyel „összetalálkoznak” a jelenkori termelő nemzedékek. A technológia és a termelőerők korszakalkotó átalakulása azt vonja maga után, hogy messzeható változások mennek végbe a munkamegosztásban, munkaszervezésben, az egyik szakma, ter-

melési ág stb. fellendül, a másik meg lehanyatlak. Éppígy hat a munkaszervezet fejlődése, a „kollektív munkás” gyarapodása, valamint az, hogy a termelők soraiba kerülnek azok a csoportok is, amelyek azelőtt különállók voltak. Gondolkodásmódjuk, törekvéseik, szokásaik, szűkebb érdekeik érvényesülése a termelőosztály összetevőinek kölcsönös viszonyát még inkább bonyolítja, további ellentmondásokat indít el. A társult termelők csak annyiban töltik be vezető szerepüket, amennyiben képesek arra, hogy ezeket a különbségeket és ellentmondásokat az öngazgatás keretén belül kiküszöböljék s hogy megteremtsék egységüket; ellenkező esetben az elkülönült csoportok lépnek helyükbe.

3. A végkövetkeztetés: történelmi ötvözet

Összefoglalva: az általános fejlődés, a központosított etatizmus lebontása azt eredményezte, hogy létrejött az öngazgatású társadalom átfogó, intézményesített, formális-jogi kerete. Ebben a keretben kiteljesedik az erősödő *munkásöngazgatási mozgalom*, a képződő szilárd szociális alakulat, az épülő öngazgatású társadalom hordozója, és azoknak az autonóm termelőknek a mozgalma, akik képességet és tapasztalatokat szereznek arra, hogy részt vegyenek az irányításban. Ez a mozgalom a társadalom alapsejtjeiben terebélyesedik ki, új termelési módot és életformát honosít meg, s ezáltal a *forradalmi-szocialista irányzat fő vívmánya és eredménye*. Az öngazgatás korai szakaszának fő ismérve az autonómia, amelyet minden munkasejt meghatározott mértékben élvez, valamint a decentralizálás, az egyedüli társadalmi tényező, amely megtörhette a bürokratikus centralizmus monopóliumát. Ezek a „törpék” óriási erővel rendelkeznek. Habár a *korai öngazgatást az jellemzi, hogy természetéből kifolyólag a decentralizálás útján halad, az érett, fejlett öngazgatás csakis a társadalomszervezet egységes, integrális rendszerként létezhet.*¹⁶ Ennek keretében a *sejtek autonómiája nem tagadja az egész egységét, hanem feltételezi az új alapon való közös érdekű, demokratikus, szerves egyesülést. Az autonómia éppúgy feltétele a termelők szabad közösségének, mint a társulás a társadalmi termelés és az élet általános viszonyai felett gyakorolt közös ellenőrzésnek.*

Az öngazgatás elsődleges formája azért kövesedett meg, mert gyengeségekkel volt terhes, s alighogy megtette első lépéseit, máris jelentkezett a társadalom méhében létrejött másik erős irányzat ellenhatása. A központosított etatizmus ellen indított támadás nemcsak azzal a következménnyel járt, hogy diadalmaskodott az öngazgatás. A centralizált etatizmus különálló részekre bomlott, decentralizált etatizmussá vált, illetve neobürokratizmussá, amely gátolja az öngazgatási egyesülést.

Az, hogy az öngazgatás sokáig „széttagolt”, elkülönült, visszahat a gondolkodásra is, azt az érzést kelti, hogy a nagy eszme elsekélyesedett. Ennél fontosabb az, hogy az öngazgatás egy bizonyos idő elteltével megreked, elsovad, ha megmarad elsődleges (elkülönült) formájában. Az öngazgatás csak úgy őrizhető meg, ha tovább gyarapodik, minőségi fejlődésen megy át, és még inkább tért hódít, egyébként a neobürokratizmus szorítása roppant veszélyessé válik, a társadalomszervezet pedig megbénul.

Az történik, hogy a társadalomban párhuzamosan kifejlődnek a mérőben ellentétes irányzatok, amelyek egymást kirekesztik, egymásnak ellentmondanak, habár jelenleg egyugyanazon egésznek összetevői. Szembekerülünk azzal a sajátos helyzettel, hogy az ellentmondó irányzatok összeütközése, kölcsönhatása felette megnehezíti a társadalmi termelőerők további minőségi átalakulását, s megmerevíti a meglévő formákat. Az etatizmus elsajátítása a többletmunka egy részét, s megakasztja az öngazgatási kapcsolatok kifejlését, ahhoz azonban már nincs ereje, hogy a társadalomra kényszerítse jellegzetesen bürokratikus szervezetének uralmát, mert ebben lehetetlenné teszi az erős bürokrácia-ellenes mozgalom. A többletmunka egy részét a bank- és pénzügyi logika mozgatja, aránylag függetlenül. Az öngazgatás meggátolja ennek a logikának érvényesülését, ugyanakkor azonban még képtelen arra, hogy kialakítsa az egész társadalmat összefogó, egyesítő sajátos szervezetét, csak arra képes, hogy megakadályozza a többi irányzat felülkerekedését. A kölcsönhatásra a termelési viszonyokban helyreáll az egyensúly, s különleges történelmi ötvözet jön létre, a decentralizált bürokratizmus és az elkülönült, részleges öngazgatás elegye.

Roppant nehéz kijutni ebből a bonyolult helyzetből; nincs egyszerű kiút. Az egységes öngazgatásba való átmenet azonban nem lehetséges a régi termelőerők alapján és a kezdetleges öngazgatási formák szűk kereteiben. A vezető társadalmi erőknek, amelyek az akciót tudatosan ebbe az irányba terelik, *emelő gyanánt azokat a vívmányokat kell felhasználniuk, azokra a szociális erőkre kell támaszkodniuk, amelyek az előző időszakban jöttek létre, a forradalmi szocialista irányzat eredményeként.* A kedvező és tartós megoldás gyakorlati alapját azonban a tudományostecnológiai forradalom új termelőerői képezik (technológiai és szociális szempontból egyaránt), valamint ezeknek az erőknek az egybekapcsolása az öngazgatású szociális mozgalommal. Csak ezeknek a lehetőségeknek kiaknázása teremti meg a magasabb életszínvonal anyagi alapját, és a *korszerű információs rendszert, mint az öngazgatási integráció tényezőjét.* Az anyagi javak újratermelése döntő feltétele a munka igazi (belső) felszabadításának és az összes társadalmi viszonyok demokratizálásának. A szocializmusnak meg kell szüntetnie a nincstelenség uralmát, lényegesen növelnie kell a termelést, ki kell elégítenie a mindennapi egyéni és kollektív szükségleteket. Ezt csak úgy érheti el, ha a mainál hatalmasabb hajtóerővel fokozza a termelést. Nagyobb távlatból nézve azonban nem mindegy, hogy mi módon lábol ki a szegénység korszakából, a „nehéz szocializmusból”.¹⁷ Egyik lehetőség a meglévő termelés egyszerű megsokszorozása, az értelmetlen fogyasztási láz kései majmolása, a gazdasági elsajátítás új válfajainak meghonosítása, a nagy integrációs egységek kulisszái mögött való hatalomgyakorlás. Túl lehet jutni ezen a szakaszon olyképpen is, hogy egyúttal létrejön az emberi értékek elsőbbségének új skálája, az újszerű fejlettebb civilizáció, amely kielégíti az új szükségleteket — az alkotó munka igényét, azt az igényt, hogy az ember részt vegyen a határozathozatalban, felvilágosultabb és humánusabb viszonyokat teremtsen, s mindenről tájékozódjon. Ez azonban

csak akkor lehetséges, ha a társult termelők átveszik a termelés irányítását, s ha minden szinten részt vesznek a termelés és a fogyasztás szerkezetének és arányainak meghatározásában. Erről azonban szó sem lehet, ha a döntést nem előzi meg a véleménycsere és a kimerítő tájékoztatás.

Vukovics Géza fordítása

JEGYZETEK

¹ Csehszlovák szerzők idevágó jelentős megállapítását idézzük: „Ebben a tekintetben az elsődleges kulcskérdés: a munkáosztály és általában minden munkás részvétele a minden szintű döntésben és irányításban. Ennek a problémának elméleti és gyakorlati megoldása a fő szempont, ma éppúgy, mint holnap, melynek alapján a tudományos-műszaki forradalom kapitalista-technokratá és szocialista változata közt különbséget lehet tenni és a kettő között választani.”

² Csak a legfontosabb irányzatokat említjük, egyébként mindkét véglet körül és között számtalan áramlat, árnyalat stb. összpontosul.

³ Így például Jugoszlávia a forradalom előtt elmaradott mezőgazdasági állam volt: lakosságának 75—80%-a a mezőgazdaságból élt, alig 10%-a az iparból, s valamivel nagyobb hányada, mintegy 12%-a a kisiparból.

⁴ 1931-ben a gyáriparban és a kisiparban a munkaképes lakosságnak alig 3,65%-a dolgozott, majd csak 1948-ban 6,5%-a. Ugyanakkor a parasztság részaránya 80% (1931-ben), illetve 72% (1948-ban). A szellemi, értelmiségi dolgozók rendkívül vékony réteget képeznek: 1921-ben a munkaképes lakosságnak alig 1,5%-át.

⁵ A forradalmi etatizmust feltételező tényezők közé kell sorolni azt a kényszerítő körülményt is, hogy a fiatal szocialista társadalomnak szilárd hatalmi apparátussal kell magát megvédenie az ellenforradalmi erőktől.

⁶ „A forradalmi demokrácia politikai rendszere, amely a háború idején és nyomban utána alakult ki, magán viseli a közvetlen politikai demokrácia sajátos jellegét, és elsődleges, csökevényes, de félreérthetetlen formában jelzi a mai társadalmi-politikai rendszerünk születését és első lépéseit. A párt 'elvitathatatlan politikai monopóliumával' nem hozza alárendelt helyzetbe a tömegeket, hanem a forradalmi harc egységes programja alapján politikailag önállósítja őket.” Lásd Ljubiša Stankov érdekes értekezését a folyamatosság és megszakíthatóság kölcsönhatásáról: Istorijске determinante vodeće idejno-političke uloge SKJ u usloviма друшtvенog samoupravljanja. (A JKSZ eszmei-politikai vezetőszeropének történelmi meghatározása a társadalmi öngazgatás körülményeiben.)

⁷ Ennek az irányzatnak főülkerekedését elősegítette néhány tényező: az általános anyagi fejlődés színvonala; a fő osztályerők fejlettsége; a nemzetközi helyzet; a forradalom jellege, hitelességének foka, a nép tömeges részvétele, a vezetőség demokratikus öntudata és az osztályérdeknek való nagymérvű alárendelése stb.

⁸ Josip Broz Tito: A munkástanácsokról, a vállalatoknak a munkaközösségek által való igazgatásáról szóló alaptörvény megokolása. (Tito: Beszédok és cikkek, V. kötet, 211—238. oldal, magyarul)

⁹ Ezzel kapcsolatban dr. Vladimir Bakarić — a folyamat gazdasági vonatkozását vizsgálva — megállapítja: „A harc kétirányú volt: először, a 'szükséges munka' termelésének egyenértéke is nagyobb mértékben függjön minden munkás és munkaközösség fáradozásától, s másodsor, a közvetlen termelő rálépjen annak útjára, hogy közvetlenebbül rendelkezzen a 'többletmunka' termelésének egyenértékével is.” (A többletmunka átalakulása szükséges munkává.)

¹⁰ Lásd az alábbi tanulmányokat, amelyek tárgya az áruterelés szerepe és megokoltsága a szocializmusban: Mijalko Todorović: Oslobodenje rada (A munka felszabadulása); Dr. Miladin Korać: Neki teorijski problemi socjalističke robne proizvodnje (A szocialista áruterelés néhány elméleti kérdése); Dr. Miloš Samardžija: Privredni sistem Jugoslavije (Jugoszlávia gazdasági rendszere).

¹¹ Lásd Dr. Lj. Marković: Robna proizvodnja kao uslov samoupravljanja (Az áruterelés mint az öngazgatás feltétele).

¹² Dr. A. Vacić nyomatékkkal emeli ki: „Az áruterelés kedvező hatása, amely a termelők és termelőegységek érdekeltségének növekedésében, a munka termelékenységének és a termelés hatékonyságának fokozásában, a termékegységre jutó termelési költségek csökkenésében, a termékek minőségének javításában és egyéb formában jut kifejezésre, arra utal, hogy túlsúlyban vannak az ösztönző tényezők, emiatt a legtöbb szocialista államnak kisebb-nagyobb igyekezete, hogy fokozott mértékben meghonosítsa a piaci gazdálkodás mechanizmusát, nem véletlenség, hanem a szocialista fejlődés valódi szükségleteinek és belső törvényszerűségeinek megnyilvánulása!” (Dr. A. Vacić: Elementi socijalističke ekonomije — A szocialista közgazdaság elemei); O uzrocima robne proizvodnje u socijalizmu (Az áruterelés megokoltsága a szocializmusban).

¹³ Az értekezés tárgyát csak azok a szocialista ellentmondások képezik, amelyek az állami-társadalmi tulajdonon alapuló uralkodó termelési viszonyok keretében jelennek meg. A vizsgálódás tehát nem terjed ki a termelési eszközök magántulajdonából eredő seregnyi társadalmi ellentmondásra, valamint az ennek következményeként jelentkező szociális rétegződésre.

A szociális rétegződésről bővebben lásd Dr. Radomir Lukić: Društveno raslojavanje u samoupravljačkom socijalizmu (Társadalmi rétegződés az öngazgatású szocializmusban); Dr. Z. Vidaković: Promene u strukturi jugoslovenskog društva i Saveza komunista (Változások a jugoszláv társadalom és a Kommunista Szövetség szerkezetében); Dr. M. Pečujlić: Socijalizam i klasne promene (A szocializmus és az osztályváltozások).

¹⁴ Lásd Dr. Radomir Lukić: Sociološki pregled (Szociológiai szemle). Dr. Lukić külön súlyt helyez az ún. horizontális különbségekre, amelyek a fejlett és fejletlen vidékek, a távlatos és távlat nélküli ágazatok, munkaszervezetek és hasonlók között jelentkeznek.

¹⁵ Lásd Mito Hadživaslev: Velika istorijska prekretnica (Nagy történelmi fordulat).

¹⁶ Dr. Jovan Đorđević ezt a szempontot külön kiemeli: „Jugoszláviában az öngazgatás fordulópontjához jutott, a tengődés, a megállapodott elsődleges formák helyett azt a megoldást kell választani, amely utat nyit kibontakozásának, és annak, hogy a társadalom és az ember alapvető ereje legyen. A negatívumból pozitívummá kell átalakulnia: az etatizmus és a bürokrácia ellen harcoló gépezetnek sajátú társadalmi és politikai valósággá kell

válnia, s még ezen is túlnőnie. A széttagolt formákon és a gazdaság, az egész társadalom kelleténél nagyobb mérvű megosztásán túljutva intézményesen össze kell vonni és egységesíteni a társadalmi erőket, törekvéseket, érdekeket és akciókat.” Az öngazgatás korszerűsége, adalékok az ismeretelméleti kutatáshoz. Belgrád, 1968 februárjában.

¹⁷ A. Gorz: A nehéz szocializmus.

KIADÓ VÁLLALAT. — SZERKESZTŐSEG ÉS KIADÓHIVATAL:
NOVI SAD, VOJVODA MISIC UTCA 1. — SZERKESZTŐSÉGI FO-
GADÓÓRÁK: MINDENNAP 10-TOL 12 ÓRAIG. — KÉZIRATOKAT
NEM ŐRZÜNK MEG ES NEM KÜLDÜNK VISSZA. — ELŐFIZET-
HETŐ A 65700-601-196-os FOLYÓSZÁMLÁRA. ELŐFIZETESKOR KÉR-
JÜK FELTÜNTETNI A HID NEVET. — ELŐFIZETÉSI DÍJ BEL-
FOLDON EGY ÉVRE 20.—, FEL ÉVRE 10.—, EGYES SZÁM ÁRA
2.— DINÁR. KÜLFÖLDRE EGY ÉVRE 37,50, FEL ÉVRE 18,75 DI-
NÁR; KÜLFÖLDON EGY ÉVRE 3.— DOLLÁR, FEL ÉVRE 1,50
DOLLÁR. — KÉSZÜLT A FORUM NYOMDAJÁBAN NOVI SADON
